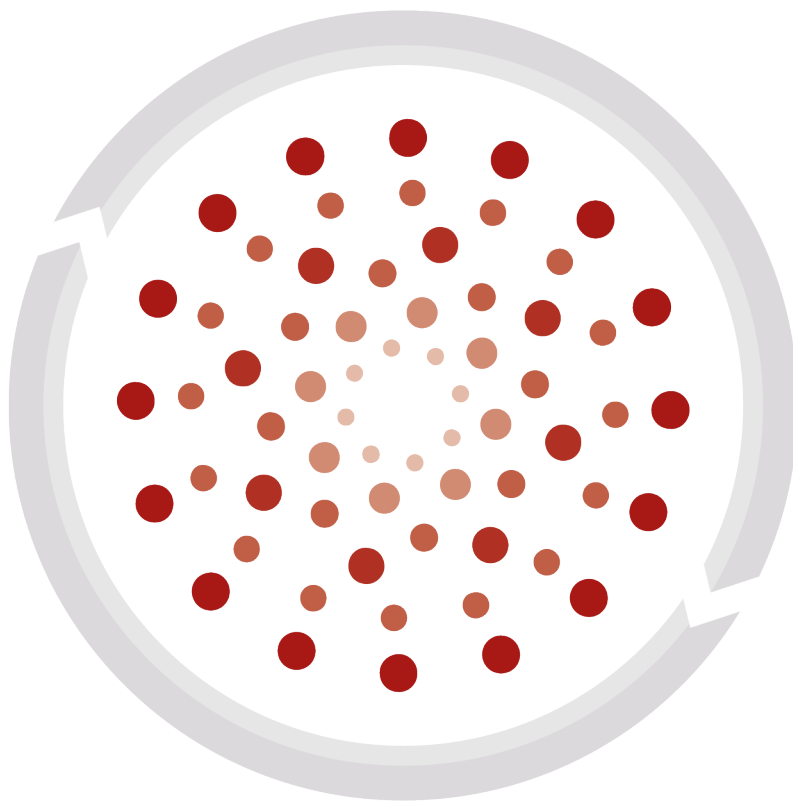




Digital Inclusion in Teacher Education

# Instrukciakoro lil vašo phirnjaripe e mentorengoro



Redaktoria ko Instrukciakoro lil: Danijela Birt Katić, Jadranka Brkić-Vejmelka, Ines Cvitković Kalanjoš

Auktoria e tekstongere: Danijela Birt Katić, Jadranka Brkić-Vejmelka, Ines Cvitković Kalanjoš,  
Thomas Köhler, Robert Kleemann, Christa Markom, Jelena Tošić, Magdalena Steger, Yvonne Wandl



Co-funded by  
the European Union

O dendo dumo katar i Europakiri komisija vašo keripe akale publikaciako nanaj ikerdipe e saikerinengo, numaj kadava si e poze e auktorengere, thaj i Komisija našti te ovel la obligacia save te si informaciake savi si saikerdi late.

# Saikerin

|          |  |           |
|----------|--|-----------|
| <b>1</b> | <b>Xulipe</b> .....  | <b>3</b>  |
| <b>2</b> | <b>Didaktikano pervazo palo DIGITclue proekto</b> .....        | <b>5</b>  |
|          | 2.1 Subjektongi analiza.....                                   | 5         |
|          | 2.2 Fundavne didaktikane puĉipa premal o Wolfgang Klafki ..... | 6         |
|          | 2.3 Didaktikani rekonstrukcia – Klafkiskiri koncepta .....     | 9         |
| <b>3</b> | <b>Konceptia</b> .....   | <b>10</b> |
|          | 3.1 Digitalnikani inkluzia.....                                | 10        |
|          | 3.2 Inkluzia .....   | 14        |
|          | 3.3 Digitalizacia.....   | 16        |
|          | 3.4 Kiberetika .....   | 17        |
|          | 3.5 Digitalnikano ĉuĉipe .....                                 | 19        |
|          | 3.6 Digitalnikano lilvarnipe .....                             | 21        |
|          | 3.7 Digitalnikani kultura thaj inkluzivnikani praktika.....    | 23        |
|          | 3.8 Digitalnikano taflimo ĉuĉipe.....                          | 26        |
|          | 3.9 Digitalnikano berŝikano ververipe.....                     | 27        |
|          | 3.10 Digitalnikano lingano ĉuĉipe .....                        | 29        |
|          | 3.11 Digitalnikano kerdipe e sundalesko .....                  | 33        |
|          | 3.12 Digitalnikani transformacia .....                         | 34        |
|          | 3.13 Digitalnikano mothovipe.....                              | 36        |
| <b>4</b> | <b>Didaktikane xaletia thaj džiherdipa</b> .....               | <b>38</b> |
|          | 4.1 Digitalnikani inkluzia.....                                | 38        |
|          | 4.2 Inkluzia .....   | 39        |
|          | 4.3 Digitalizacia.....   | 41        |
|          | 4.4 Kiberetika .....   | 43        |
|          | 4.5 Digitalnikano ĉuĉipe .....                                 | 45        |
|          | 4.6 Digitalnikano lilvarnipe .....                             | 46        |
|          | 4.7 Digitalnikani kultura thaj inkluzivnikani praktika.....    | 49        |
|          | 4.8 Digitalni Queer ĉuĉipe.....                                | 51        |
|          | 4.9 Digitalnikano generaciakoro ĉuĉipe .....                   | 52        |
|          | 4.10 Digitalnikano lingano ĉuĉipe .....                        | 55        |
|          | 4.11 Digitalnikano kerdipe e sundaleskoro .....                | 56        |
|          | 4.12 Digitalna transformacia .....                             | 59        |
|          | 4.13 Digitalno mothovkeripe .....                              | 60        |
| <b>5</b> | <b>Notirimi literatura</b> .....                               | <b>63</b> |
|          | 5.1 Literatura ki germanikani ĉhib .....                       | 63        |
|          | 5.2 Literatura ki anglikani ĉhib .....                         | 64        |
|          | 5.3 Literatura ki Hrvatikani ĉhib .....                        | 65        |
| <b>6</b> | <b>Džiherde hangoja</b> .....                                  | <b>66</b> |
| <b>7</b> | <b>Alavari</b> .....   | <b>67</b> |

# 1 Xulipe

Akava sahno kerdo instrukciakoro lil vaše akademikane manuša ke sikavnikane studie trubul te kerel ekipiripe e saikerinenca thaj e didaktikane metodenca vašo sikavkeripe e temengoro ki digitalnikani inkluzia. E akademikane manupa šaj te oven sikavde akale instrukciakere Lilesa vapo labardipe thaj sikavdipe e dende softverikane aplikacienca thaj e didaktikane xaletonca vazdime e proektosa DIGITclue.

Ka del len šajdipe da anglikeren peskiri buti e sikavnenca thaj profesorenca ki lengiri buti, a si phandlo e digitalnikane lilvarnipasa thaj e inkluzivnikane pedagogiasa. O interdisciplinarnikano timo kova so kerdas buti ko akava proekti sine les pučipe: So šaj te ovel labarno džanipe e siklengne? Generalnikane, trubun neve strategie vašo inkorporiripe e neve ideengoro, resipa thaj definicie ane siklanakere plania, programe thaj škole (Schensul, Gonzalez Borrero thaj Roberto, 1985.), a o džantripe disavo far nanaj les inovativnikane idee vašo implementacia e teoriakiri ane ververikane ranika ani praktika. But antroplogia keren buti ani praktika vaj keren kombinacia ani teoria thaj praktika. I etnografia si lači metoda vašo rodljaripe e ververikane temengiri thaj problemengiri, majbut ane škole. O treniripe ane metode ki (auto)etnografia si but kuč vašo praktika, Sikavel amen te ikeras amen katar e prsonalnikane molipa, te šunas pobuter numaj so vakeras, te patjivkeras e ververipa thaj te anas phandle lava džikaj na khedas e evidentia ano lungovaxtuno intenzivnikano proceso. Avere rigatar, varesave džantrutne resle dži praktikano nakhlipe anglo so lele te keren rodljaripa. Adava praktikano nakhlipe dendas len arka dureder te resen dži pozicia ani akademikani khedin. I kombinacia e praktikakiri thaj e teoriakiri butvar si anglipe adaleske so si maškar peste katle.

I teoria savi so ka del pe ko dikhipe tegani trubul te kerel peske transformacia vaše aver praktikutne, adaleske so e uže teoriakere konceptia majbut nanaj labarne ani praktika e sikljovipaskiri. E sikavne bizi antropologikano džandipe majbut na džanen te labarkeren, varesavo far e but kompleksnikane, teorie ani siklana. Ano jekh vaxt, labarno si e antropologija te isi len praktikani eksperienca, adaleske so pošukar džanena sar gindime te labarkeren i teoria ani praktika (Schensul, Gonzalez Borrero thaj Roberto, 1985.). Te keres lačharipe thaj phandipe e eksperienca thaj e procesongoro si res akale Instrukciakere lileskoro vaše akademikane manuša. O proektikano timo kerelas buti jekhethane e antropologonca, mediakere phirnenca, tehnologonca, džantrutne ko sikljovipe, sikavne thaj profesoria ke sivanikane studie te šaj te del xošipe ko akava rodipe.

E rodljaripa šaj pobuter te den ko anipe šhinavdipe e problemenge numaj so si o xramovipe e teorikane tekstongoro vaš les. Low (2011.) thaj adžukhar vakerel vašo metodo so šaj te ovel maškarutni antropologikani praktika te šaj te ovel thaj angažmano ane problemia ko „čacutno sundal“. Low mangel adava i teoria e antropologiakiri aktivnikane te phandel pe ki praktika, thaj adava vašo pučipa e amalnikane bijekhipaskoro vaj pale rasizmoskoro. O auktoro xaljovel o labaripe e angažirime antropologiakoro vašo khedipe e problemengoro thaj ko temelo kadaleske labarel teoria vašo arakhipe činavdipa adale problemenge, majbut vaše kišle thaj marginalizirime grupe. (Low, 2011.)

Kerindoj kadava, o angažirimo džantripe zumavel pe e čhandedsa saveste i teoria del asari ki praktika vaj pale sar i praktika del asari ki teoria. Anglinipe si o kerjaripe e teoriakoro ani praktika, sar thaj o kerjaripe e praktikakoro ani teoria, thaj pašljol ano responsipe e solduje perspektivengoro. I teoria te kerjarel pe ani praktika, adžukhar so si kotor e korkorutne

praktikakoro, šaj te resen pe pendžaripe save so bizo adava jekh butikeripe na ka šaj te ovel šajutno. Adale dikhipandar šaj te keren pe neve teorie. Kirsch (2018) xramonel lenge sar na sade haljovipe adaleske so kerel pe ani umal, numaj si aktivnikane ko reagiripe adaleske, thaj adaleske e akteria ani umal isi len kjaripe katar i buti e rodljarutnengiri.

I praktika si ki relacia e kotoresa katar amalnikano čačipen thaj o čhand saveste tamirkerel pe ane kotora e amalnikane dživdipaste. Ano adava pašljol o čajdipe e relaciakoro teoria thaj praktika. Jekhe rigatar, isi zumavipa te (o amalnikano) haljovel pe o sundal adalesa so ka čhivel pe ko jekhto plano o maškarpeskoro phandipe e čipotengoro thaj e procesongoro, v.p. e teoriakoro. Avere rigatar si e subjektivnikane eksperience čačipe, vaj pale praktika. E solduj riga den asari ko producirime džanipe.

Pakjas kaj i digitalnikani inkluzia šaj te ovel zoralo instrumento vašo leipe than thaj tamiripe e inkluzivnikane thaj pluralistikane demokratikane amalnipange. E demokratikane čekatnipa phandindoj athe, maškar aver thaj o lingani /LGBTQIA\* jekhipe, sikljovipe bizo rasizmo, o tromalipe e vakeripaskoro thaj o pakjavipe ano konteksto e thavdutne digitalizaciakoro e sundaleskoro nanaj korkori haljovne, thaj trubul te oven sikavde. Majbut, e ververikane studie sikavde pe sar eksperience e diskriminaciakere thaj eksluziakere thaj isi len negativnikano impakto ko akademikano sikljovipe e siklengoro, te na thaj ki lengiri motivacia vašo džaipe ki škola. Dikhindoj adava ane europakere amalnipa, generalnikani res akale instrukciakere lileskiri si te kerel pošukar kvaliteto e sikavdipaskoro te šaj te ikerel pe o kerdipe e inkluzivnikane školengoro save so e ternenge den phirnipa save so trubun lenge ano leipe than ko demokratikano dživdipe thaj globalnikano džanipe. Mangas te das phirnipa thaj džandipe e sikavnenge te labaren i interaktivnikani tehnologija temelime katar IKT thaj tehnologija vašo inkluzivnikano sikavkeripe. O maškarutno thaj o inovativnikano aspekto e proektoskoro si te osigurinel pe inkluzia e sikavnengiri e ulavde trubutnipanca, pobuterčhibjekngere sikavne vaj pale phare resle sikavne save so keren buti e durutne thaj marginalizirime thanende, ani sakoja phird e deipaskiri e sikljovipaskere materialongoro.

---

## Literatua

- Baba, M. (2000). Theorys of Practice in Anthropology: A Critical Appraisal. *American Anthropological Association*: 17-44.
- Kirsch, S. (2018). *Engaged Anthropology: politics beyond the text*. Kalifornien: University of California Press.
- Low, S. (2011). Claiming Space for an Engaged Anthropology: Spatial inequality and Social Exclusion. *American Anthropological Association*: 389-407.
- Odell Butler, M. (2013). Making the transition from the Academy to Practice. In R. Nolan, *A Handbook of Practicing Anthropology*: 25-35. Oxford: Wiley Blackwell.
- Schensul, J., Gonzalez Borrero, M. & Roberto, G. (1985). Applying Ethnography in Educational Change. *Anthropology & Education Quarterly*: 149-164.
-

## 2 Didaktikano pervazo palo DIGITclue proekto

Auktoria: Christa Markom & Magdalena Steger

Vašo didaktikano tamiripe e konceptongo, amen kerdam nekobor didaktikane, metodologikane thaj pedagogikane konceptoja thaj kategorie analizenge. E konceptia si strukturirime premal i adžukhar vakerdi “analiza e subjektongi”. Voj nakhavel o sadano khedipe e džanipasko thaj del pe ke konkretikane aspektia thaj lengi maškaripaski relacia (Lehner, 2012; Becker, 2012). O sahno didaktikano reslipe si temelime ki Klafkiskiri idea vašo kategoriziripe e sikljovipasko sar thaj ke pandž fundavne pučipa saven vov del e sikljovipaske (Kron, Jürgens & Standop, 2014; Klafki, 1964).

### 2.1 Subjektongi analiza

I subjektongi analiza si kotor katar o planirime ari thaj si jekh katar e varijante (maškar aver) vašo strukturiripe thaj tamiripe e ariskoro.

O mačkarutno problemo si kaj e teme butvar si but buvle thaj phare si te xarnjaren len. Majbut ano siklano than, i tema trubul te ovel xarnjardi te šaj e čhave te sikljovent so pobuter šaj thaj ano so xarneder vaxt. Numaj, si pharipe te harnjarel pe diso adžukhar sarine te oven athe thaj ke sa e aspektia. Athe ki scena avel i subjektongi analiza. Kerel pe ane duj phirda. Ano jekhto phird kerel analiza e subjektongi thaj ko temelo e didaktikane niveloski. Dikhljarel pe, kaj, anglo keripe buti e siklencia, korkori e sikavne šukar xaljovent i saikerin. Thaj, i fundavni idea si e sikavne ani jekhto phird te labaren phirnikani literatura, drabaren thaj akumulirinen džanipe (Becker 2012: 86-91). I idea si ma te sadankerelpe i saikerin, numaj te tiknjarel pe bizo kompromiso kvaliteteske (Lehner, 2012).

Ko jekhto nivelo šaj te den pe akala pučipa:

- Save džantrikane funde si specifikanke ko subjekto e temake?
- Kola disciplinarnikane kontekstia trubul te len ano dikhiper?
- Kola karakteristike e subjektoskere trubul te len pe?

Ko dujto nivelo avel i didaktikani analiza. Akate trubul te oven dikhljarde e džanlipa e temengere e siklenger. Ko temelo lengere eksperiençako, sar thaj e šajdipa e resipango, tiknjarel pe i saikerin savo so si angleder adava akumulirime (Lehner, 2012).

Ko akava nivelo šaj te den pe akala pučipa:

- So si o džanlipa e ulavde saikerinengo vašo resutni grupa, vaj pale kola si e terminia, principia, metode thaj e teorie katar temelnikano džanlipa e siklenger?
- Katar savi perspektiva trubul te barjaren i saikerin thaj kola reslipa e temakere šaj te labaren pe?
- Save ničipasa thaj save didaktikane logikasa trubul te ovel barjardi i saikerin? (Lehner, 2012: 67-69)

Adale resake šaj te labarel pe thaj i adžukhar vakerdi „subjektikani mapa“ (Fachlandkarte). I fundavni idea džal pali adaja mentalnikani mapa. I saikerin si sikavkerdi sar konceptualnikano networko vašo pošukar dikhiper thaj orientacia (Lehner, 2012: 160). Adava šaj te kerel pe premal akala nukte:

- Xramonen/rodljaren e terminia
- Phanden-ničekeren len jekh averenca/arakhen e maškarutne kategorie: teloterminia, učharinakere terminia, konceptia ...
- Notirinen e bare džanlipaskere dženen thaj i literatura lenge
- Xramonkeren e aktuelnikane thaj/vaj e bičhinavde pučipa uzal

Palo so si i subjektikani mapa kerdi, i dujto phird si o xarnjaripe e saikerinakoro te šaj te adaptirinel pe ko vaxt savo si dendo akale temake. E parcijalnikane aspektia šaj te formulirinen pe ko čhand te šaj te den pe vaj te ikalen pe butja save so adhinen e dende vaxtesa.

---

*I resarin e analizakiri si strukturirime te sikavel i saikerin, džantrikano klasificirime alusardi tema thaj te keren pe e džantrikane problemia.*

---

## 2.2 Fundavne didaktikane pučipa premal o Wolfgang Klafki

Džikaj vašo keripe e individualnikane terminenge kerdam i subjektongi analiza, vašo saho didaktikano keripe labardam o koncepto e kategorialnikane sikljovipaskoro thaj e temelnikane didaktikane pučipa katar o Klafki (1964), thaj e buvljaripa lengoro katar Kattmann thaj av. (1997).

I idea e Klafkiskere kategorialnikane sikljovipaskere si temelime ki leskiri kritika ko resipe e teoriako e sikljovipaskoro. Adava si temelime ko resipe so vakerel kaj o manuš si ani dinamikani relacia e kulturnikane rošasa thaj interpretirinel pe ko čhand savo so sade leske isi les gindipe. Ano proceso e gindipaskoro, gindinel pe kaj e sikle khelen i maškarutni rola. Adaleste gindinel pe kaj o sikljovipe ulavel ko materialnikano thaj formalnikano sikljovipe. O Klafki kritizirinel akava ulavdipe, adaleske so solduj tipia e sikljovipaskere maškar peste si phandle. O sikljovipe, palo leste savaxt trubul te dikhel pe sar saho proceso, thaj adaleske barjarel koncepto e „kategorikane sikljovipaskoro“ (Kron, Jürgens & Standop, 2014: 71-72). Ko temelo e resipaskoro ko kategorizaciakoro sikljovipe, o Klafki vazdel didaktikani analiza vašo planirime e siklanakoro. Adale resarinake gindindja pandž fundavne didaktikane pučipa premal save kerel pe o kocepto e siklanakoro.

1. Kova si o džanlipe e sikljovipaskere saikerinakoro?
2. Kova si o akanutno džanlipe e subjekteskoro?
3. Kova si o avtuno džanlipe e subjektoskoro?
4. Savi si i struktura e saikerinakiri thaj kova si o sikljovipaskoro resipe?
5. Kola si e šukar šartia ki siklana thaj o sikljovipe ki akaja tema?

(Kron, Jürgens & Standop, 2014: 77-78)

Sakova pučipe šaj te ovel buvljardo thaj te ovel konketizirime o saikeripe leste thaj o džanlipe e ulavde temakoro. Ani idealnikani čipota, e sikavne trubul te nakhen prekal akala pučipa thaj te den irame lav lenge angli lekcia te šaj majšukar te keren buti e siklenca thaj lengere dživdipaskere situaciasa. I avutni sekcija labarel koncepto e digitalnikane inkluziakoro te šaj te del pe gindipe akale pučipange, sar thaj detalnikane pučipa.

### **Kova si o džanlipe e sikljovipaskere saikerinakoro?**

Tematikane, o pučipe akale kategoriate si ki rwlacia e bare džanlipasa e saikerinakoro thaj dčanlipe e keripasa buti lasa. Idea si te gindinel pe adaleske kote šaj te del pe arka e siklenge thaj von palo adava te len than adale butjate.

- ▶ Sar e aspektia save so sikljovent pe ani digitalnikani inkluzia šaj te oven lenge ko avutno dživdipe? Ma gindine sade e digitalnikane inkluziake sar sahnipe, numaj thaj vaše individualnikane idee, konceptia, tehniko thaj metode e butjakere.

E sikavne pobuter nanaj responsabilnikane vašo igaripe e sikavdipaskoro vašo subjekto, numaj thaj vašo arakhipe solucia ke amalnikane thaj amalnikane-kritikane kompetencie. Ano akaja čipota adava si ki relacia thaj e digitalnikane inkluziasa. Te astares tut te keres buti adale aspektosa ani startuni faza thaj te drabares adaleske, šaj te del tut arka ano keripe e lekiengoro thaj sare te oven minsale adaleske. Dureder, o gindipe akale temake del arka e sikavnen te keren buti lasa ano siklano than thaj šaj pošukar te pendžaren kote si i digitalnikani inkluzia trubutni. Thaj adžukhar šaj te keren te gindinen sarine kobor si i digitalnikani inkluzia ververikani.

#### Durederutne pučipa:

- ▶ Kova si buvleder vaj generalnikano konteksto vaj subjekto savo so i digitalnikani inkluzia sikavkerel?
- ▶ So i digitalnikani inkluzia prezentirinel?
- ▶ Kova si o fundavno principo/problemo/poza so šaj te xaljovel pe ani diskusia vašo digitalnikani inkluzia?

### **Savo si o nevestaxtuno džanlipe e temakoro?**

Fokuso ani akaja kategorija si ko momentalnikano džanlipe e temakoro e grupake. Akate vakerele pe vašo anglederutno džanlipe, idee thaj džanlipe katar e riga thaj e grupake e siklengiri.

- ▶ Kova si o momentalnikano džanlipe e digitalnikane inkluziakoro akale grupake?

E teme sar so si i inkluzia si kotor katar e amalnikane diskusie. Sar o internet thaj o online sundal oven sa pobare džanlipastar, adžukhar si thaj ano sikljovipe, i idea e digitalnikane inkluziakoro lela sa pobaro džanlipe. Ane but ranika e sundaleskere mediengoro e manuša khuven pe adalesa. Varesave džene ki grupa dikhle thaj akala ververikane aspektia (digitalnikane) inkluziakere. Jekh misal ka ovel o bišajdipe e drabaripaskoro thaj e xaljovipakoro e web rigorakoro vašo nanajipe e čhibakere translaciakoro. Aver misal ka ovel kana ka trubul te džan ko kafe vašo sikljovipe kadaleske so khere nanaj tumen internetikano linko.

#### Durederikane pučipa:

- ▶ So akaja grupa džanel vašo digitalnikani inkluzia?
- ▶ Ane save institucionalnikane thaj avrialinstitucionalnikane kontekstia šaj arakhlen tumen lenca?
- ▶ Save „hatakerde“, limitirime dikhpa thaj save prejudicie i grupa eventualnikane phandel e digitalnikane inkluziasa?
- ▶ Savo si o džanlipe e digitalnikane inkluziakoro vaj eksperenciakoro, džanipaskoro vaj phirnipaskoro so šaj te resel pe katar akaja tema ano intelektualnikano dživdipe ki grupa?

### **Savo si o avutno džanlipe e temakoro?**

Akaja kategoria vakereel vašo adava so o sikavkeripe ki akaja tema anel e siklengge ano avutnipe. E sikle ulavde mangel te pučen: „Soske adava trubul te sikljovav? Soske adava trubul mange vašo avutnipe?“ E aver pučipa thaj gindipa si phandle majbut akale problemoske.

- ▶ Kova si o džanlipe e digitalnikane inkluziakoro vašo avutnipe akale grupake?

E studentenge sikavnenge akaja tema si bare džanlipastar adaleske so ka ovel kotor katar lengoro avutno profesionalnikano dživdipe.

E digitalnikane medie oven sa popularna ano siklano than. Kadava thaj si dendo pučipe kana e medie labaren les. E sikle trubul thaj te pučen pe sar šaj te labaren e digitalnikane medie ani siklana. O dikhipe akale temasa kana isi treningoja si bareder aspekto te šaj dureder te legaren pe e averdipanca so ovena.

#### Dureder pučipa:

- ▶ Save generalnikane dikhipe trubul te resen?
- ▶ Šaj vaj na i grupa te ovel minsali akale avutne referencake? Šaj vaj na te ovel kerdi komunikacia?

### **Savi si i struktura e saikerinakiri ko sikljovipaskoro resipe?**

Akala dikhlaripa si ki relacia adalesa so i saikerin trubul te ovel strukturirime thaj kerdi adžukhar so e sikle šukar ka haljovent la. Dureder, kerela pe buti vašo adava savi res mangljol te ovel resli e sikavdipasa akale temakoro. Trubul te gindinel pe thaj savi si i grupa thaj save džanipa isi la.

- ▶ Kova suvjektikano džanipe trubul te ovel reslo?

I buti ki digitalnikani inkluzia rodel fundavno pendžaripe e inkluziakoro, numaj thaj e terminoskoro digitalnikano.

#### Dureder pučipa:

1. Kova si o majbaro minimalnikano džanipe/ phirnipe savo so ka ovel siklo/ trubul te ovel džanlo/ siklimo ko agor?
2. Kola elementia, aspektia, struktura thaj relacie keren o subjektivnikano thaj logikano pervazi?
3. Ano kova buvleder faktikano konteksto si i digitalnikani inkluzia?

### **Kola si o šukar šartia e siklanakere thaj e sikljovipaskere akale temake?**

E sikle mangel te šunen vaše konkretikane misala vaj dživdipaskere eksperience buteder numaj so mangena te len participacia ko jekh užo frontalnikano dersipe.

- ▶ Kola si o dikhipe, lava, situacie, observacie, paramisa, eksperimentia, modelia thaj av. si šukar te den arka e siklengge so pobuter korkori te den džovapia ke pučipa dromarde ke but butja, problemia?

Te šaj pošukar te legaren pe o pučipa vaj teme, majbut si majšukar e idee adalengere so si orientitirime ko labaripe. E sikle šaj te čiven pe ki situacia ane save lendar rodela pe te gindinen vaši digitalnikani inkluzia. Ko temelo adaleskoro šaj te oven dende bahania vašo pošukar keripe.



#### Dureder puĉipa:

- ▶ Kola si e ulavde ĉipote, fenomenia, situacie, eksperimentia, manuŝa, ĉipotipa, forme, elementia, ane vaj pale kolende i struktura e digitalnikane inkluziakere ŝaj te oven interesnikane, puĉipne, reslutne thaj haljovutne, e siklengo ko akava sikljovipaskoro nivelo, ki akaja klasa?

E detalnikane puĉipa katorale uĉharen pe thaj phanden pe jekh averenca. I res si lenge te del dikhipe sar kritikane te resel pe ki tema, sar thaj te gindinel pe anglo starto e siklanakoro.

### 2.3 Didaktikani rekonstrukcia – Klafkiskiri koncepta

Ko temelo e Klafkiskere klasikane didaktikane analizakoro vazdimo si o koncepto „didaktikani rekonstrukcia“ (Kattmann et al. 1997.) koleske dikhela pe kaj si temelo ko anglederutno dĵanipe e siklengoro (Duit, 2004: 21-22). Pakjala pe kaj olen isi anglederutno dĵanipe vaj dikhipe ki tema. Akala perspektive trubul te oven lele ano dikhipe ko didaktikano planiripe thaj, ani majŝukar ĉipota, trubul te pheren pe e durederutne phirnikane dĵanipasa (Reinfried, Mathis & Kattmann, 2009: 406-407). Ano pandĵ fundavne puĉipa sar so phenel o Klafki, o koncepto e didaktikane rekonstrukciakoro del dĵipherde puĉipa so si ki relacia e perspektivasa e siklengiri.

#### Ano konteksto e digitalnikane inkluziakoro e puĉipa ŝaj te oven akala:

- ▶ Kola si e ververipa ano adava sar e sikle thaj e akademikia gindinen vaŝi digitalnikani inkluzia?

Buteder e manuŝendar pakjala pe kaj pakjana vaŝi digitalnikani inkluzia ko gindipe kaj drabaren o teksto krlikane vaj pale titlipe e videongoro. Numaj, i digitalnikani inkluzia dĵal dureder. Thaj adĵukhar phandel i tehnikani infrastruktura, parlajnipe e web rigorengoro vaj verver ĉhibja savende xramonel pe diso.

#### Dureder puĉipa:

- ▶ Sar ŝaj te vazdas o intereso vaŝi digatlnikani inkluzia?
- ▶ Kola ŝaj te oven e lungovaxteskere efektia ki digitalnikani inkluzia?
- ▶ Save saikerina e sikle mangan kana si o lav e digitalnikane inkluziakoro?
- ▶ Sar i saikerin trubul te ovel dendi?

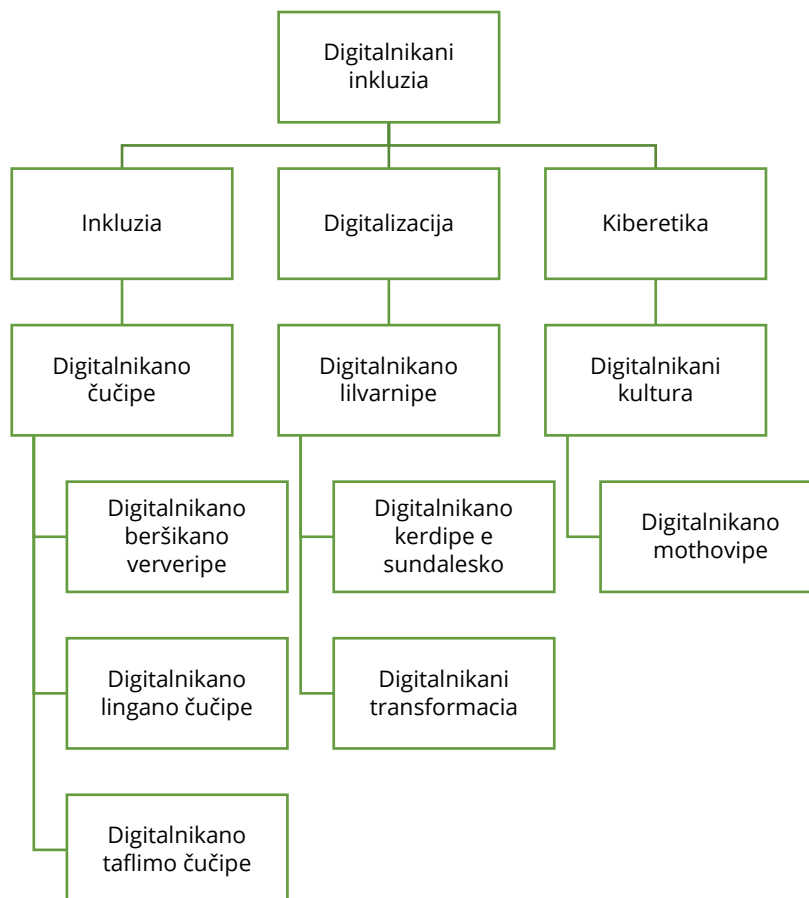
---

#### Literatua

- Becker, G. (2012). Unterricht planen: Handlungsorientierte Didaktik Teil 1. Weinheim/Basel: Beltz Verlag.
- Duit, R. (2004). Fachdidaktiken als Forschungsgebiete und als Berufswissenschaften der Lehrkräfte – das Beispiel der Didaktik der Naturwissenschaften. PEDOCS: 19-29.
- Kattmann, U.; Duit, R.; Gropengiesser, H. & Komorek, M. (1997). Das Modell der Didaktischen Rekonstruktion – Ein Rahmen für naturwissenschaftsdidaktische Forschung und Entwicklung. Zeitschrift für Didaktik der Naturwissenschaften: 3-18.
- Klafki, W. (1964). Studien zur Bildungstheorie und Didaktik. Weinheim: Julius Beltz Verlag.
- Kron, F.; Jürgens, E. & Standop, J. (2014). Theorien, Modelle und Konzepte von Unterricht mit Schwerpunkt Lehre. In: Kron, F.; Jürgens, E. & Standop, J. (Hg.) Grundwissen Didaktik. München/Basel: Ernst Reinhardt Verlag: 70-148.
- Lehner, M. (2012). Vom Inhalt zum Lerngegenstand. In: Lehner, M. (Hg.). Didaktische Reduktion. Bern/Stuttgart/Wien Haupt Verlag: 63-70.
- Reinfried, S.; Mathis, C.; Kattmann, U. (2009). Das Modell der Didaktischen Rekonstruktion. Eine innovative Methode zur fachdidaktischen Erforschung und Entwicklung von Unterricht. PEDOCS: 404-414.
-

### 3 Konceptia

Sakova koncepto vazdime si dikhipasa ko specifikano konteksti e sikljovipaskoro. E Autputia si rezultato katar o bešipe e timeskere dženengoro.



#### 3.1 Digitalnikani inkluzia

Auktoria: Christa Markom, Magdalena Steger, Jelena Tošić

Digitalnikani inkluzia šaj te ovel ververikane butja ane ververikane kontekstia vašo averdipe katar o digitalnikano resipe, savi hačarel labaripe e digitalnikane sistemongo thaj vastaripasko katar e aver manuša ane buvleder napia. Adhindoј katar o amalnikano trujalipe saveste o manuš dživdinel, kerel buti vaj studirinel, i digitalnikani inkluzia definirinel pe ke verver čhania. Majdur, ververikane discipline (phandindoј thaj i antropologia, sociologia, edukaciake džantripa thaj tehnologikane studie, umanistikane džantripa, arhitektura, inžineripe thaj matematika<sup>1</sup>) thaj ranika e rodljaripaske ko peskoro čhand rodljaren thaj keren e džanipa katar digitalnikani inkluzia.

<sup>1</sup> STEM

I digitalnikani inkluzia si ki relacia e kapacitetosa e individuako thaj e grupako te resel thaj labarel e informaciake thaj komunikaciake tehnologie bizo te ovel dikhlo o polo, beršipe, amalnikano-ekonomikano statuso, lokacia, čhib, fizikane probleme thaj av.

Jochim (2021) definirinel i digitalnikani inkluzia buvleder, thaj lake gindinel sar šajdipe savesa šaj te lel pe than ano sundal e digitalnikane mediengo. Premal adava hačaripe o termino digitalnikani inkluzia majbut dikhel i digitalnikani participacia thaj si phandli e temeloske pučipanca ko amalnikano bijekhipe, thaj najekh resipe de medie thaj interneto. Kadava hačarel na sade res dži interneto, no thaj o činavdipe vašo nanipe e infrastrukturako. But auktoria (msl. Norris, 2001.) thaj akharen pe ke terminia digitalnikane ulavdipa thaj digitalnikane bijekhipa (msl. Robinson thaj av., 2015). Uzal kadava, e kompetencie e individuengo si bare džanlipastar, ko so keren referiripe e rodljaripa vaše digitalnikane kompetencie (Vuorikari thaj av., 2016). Vašo barjovipe e ververikane digitalnikane kulturengo thaj cyber-etika, vaj pale vaše aver konceptia save so šaj te anen dži e aver percepcie e digitalnipasko save te si resake, na kerel pe lav (Köhler thaj av., 2017; 2021). Nanaj kompetencie vaši komunikacia vaše bipendžaripa e signalnikane čhibako, Braillesko lilvarnipe, generalnikano xramovipe e pikturingo thaj aver medie sar so si vakerdo ane dromaripa vašo labaripe e webikane ikerdipasko.

Dickel thaj Franzenosko (2015) sociologikano resipe ki digitalnikani inkluzia sikavel kaj o digitalnikano labaripe ane palune dešiberša anel dži neve šajdipa vašo digitalnikano leipe than thaj interakcie ano thaj ko digitalnikane mediengo drom. Von dikhen ko barjaripe e digitalnikane labaripaske, sar signalo e barjarde leipasko than, thaj kadava ano džantrikano sundal. Isi neve šajdipa vašo ulavdipa thaj komentiripe e barjovipasko e amalnipasko Franzen thaj Dickel akata gidninen vaši „demokratizacia e džantripasko“. Temelo akale definiciako si o labaripe e Dirk Baeckeresko (2016) Luhmanneski teoria e averdipasko e epohako thaj o proceso e digitalzaciako. I idea si i digitalizacia te iranel e amalnikaniskiri formacia. Adava anel kaj i digitalizacia na kerel numaj neve šajdipa e participaciako, vi voj averkerel o amalnipe thaj kerel rekonfiguracia e amalnikane relacienge, a kadalesa thaj i dinamika thaj o hačaripe e terminengo e inkluziako (Dickel & Franzen, 2015). (digitalnikani transformacia)

O fenomeno e digitalnikane inkluziako Lee Schulz (2020) lelo si ano lako nevo koncepto "Diclusion", savo so gidninel vašo digitalnipe thaj inkluzia ko integrativnikano thaj holistikano čhand. Vov si phandlo e vastaripasa thaj labaripasa prekal dikhipe e inkluziako. Kadaleske so dikhel pe sar integrativnikano koncepto, solduj fenomenia (digitalnikano thaj inkluzivnikano) maškar peste asarikeren jekh avereske thaj šaj te labaren pe jekh averestar. O Schulz akava lav labarel ano sikljovipasko sektoresko konteksto thaj labarel pe e avere amalnikane sferende thaj dikhel e ververikane čipote thaj procesia sar so si: rasa. Polo, etnikano preperipe, buterčhibjalipe, migracia, seksualnikani orientacia, mentalnikano, senzornikano vaj fizikano resipe, familia, relifia, čhand savestar e manuša dikhen o sundal, kultura, phurikano beršipa, amalnikani klasa thaj but aver (Schulz, 2020).

O termino ververipe šaj te anel butververipe, mujalipe vaj heterogenipe. Adava phandel thaj e dimenzie sar so si polo, seksualnikano identiteto, phurikano beršipe, dikhipe ko sundal, amalnikano thaj etnikano kustikipe, sastipe thaj but adalestar. I inkluzia lela thaj akava koncepto thaj rošanel sa ano amalnikano ranikipe e dživdipasko, butjako thaj sikljovipasko ko jekh sasoično thaj maškatemakoro čhand. Prekal e neve šajdipa ko digitalnikano labaripe, e butja sar so si o aktivizmo šaj te oven legarde katar o avralwebikano ano webikano sundal, thaj akharel pe digitalnikano aktivizmo (miškipe e manušengo saven isi invaliditeto vašo angigaripe e lobistikane organizaciengo thaj e individuengo save so prezentirinen e invaliden, msl. „Na bizo amengoro

amenge“). O politikano konfrontiripe šaj te ovel kerdo ani vitrualniki sfera. Jekhethane politikane dimeziasa avel thaj o pučipe trubul vaj na i digitalnikani inkluzia te ovel dikhli sar manuškano čačipen (Flavo, 2017)? Katar o internet šaj te ovel buvljarde e idee, ideologia thaj e sundaleske paramisa. Ulavde e ternenge save so barjoven e digitalnikane mediencia, a adava si medium savo so ulavel e paramisa, eksperience thaj e mangina, procesia thaj praktike, leljarde e konceptonca e digitalnikane naraciengo (Dogan, 2021).

Numaj e but šukaripa save so si uzal o labaripe e digitalnikane mediengo isi thaj aspektia e ekskluziake. Sar thaj ane but ranika, isi digitalnikani jerikano čučipe, sar thaj digitalnikano taflikano čučipe, savo so si aver ko sundal (Mobile Gender Gap Report, 2020). Aver aspekto si o digitalnikano berškano čučipe. I digitalizacia šaj te anel dži o amalnikano bijekhipe vaše manuša pghureder katar 65 berš, save so premal e rodljaripa isi len tendencia te labaren digitalnikane medie ano tikneder kotor thaj buteder butjendar (Schumacher Dimech & Misoch, 2017), a adava tiknjarel lengo digitalnikano lilvarnipe (Jones & Hafner, 2021), (Falloon, 2020). Kadala čučipa šaj te oven khedime telo termino digitalnikano čučipe, savo lel sa e bijekhipa ano dikhpa e labaripasko thaj resipasko dži e digitalnikane medie (Hartung-Ziehlke, 2020).

Avdive ane barvale phuvja (thaj buvleder) si norlalniki te ovel interneto thaj digitalnikane aparatia. Numaj i digitalnikani inkluzia si phandli e amalnikane-ekonomikane faktorencia, kadaleske so sako našti te kinel i trubutni „digitalnikani infrastruktura“ sar so si kompjueria, lap topia, telefonica saven isi interneto sar so isi Wi-Fi. Aver nukta savi so si importantno ano akava konteksto si phandli e sikljovipasa thaj si anavesa „digitalnikano lilvarnipe“ (Jones & Hafner, 2021) (Falloon, 2020). But aplikacie thaj webikane rigore dikhen kaj sakova labarutno šaj te kerel buti ke kompleksnikane droma thaj o čhand e labaripasko. Kadaleske numaj i infrastuktura, e labarutne trubul te ovel len thaj specifikane digitalnikane phirnipe (Garmendia & Karrera, 2019). uzal akala duj segmentia phanden pe thaj duj importnantno terminia: digitalnikano biando thaj digitalnikano naivo. Von sikaven ani savo baripe thaj čhand e manuša šaj te labaren e digitalnikane medie ko kritikano, kreativikano thaj ververikano čhand (Ganguin & Meister, 2013). Angleder si vakerdo (Frindte et al) kaj isi komunikaciakere tehnikae save so si vaše inkluzivnikane praktike. Na but čirila, angleder thaj ki pandemia, aspekto e deipasko e phirnipango thaj e programengo vašo barjovipe e kompetenciengo anel dži pašaripe e resengo ko maškarmutno nivelo e europeikanasa (d. DIGCOMP) vaj pale e globalnikane standardizaciasa (d. UNESCO OER / UN SDGs).

I amalnikani ekskluzia si phandli e digitalnikane ekskluziasa, dikhindoj kaj i kategoria e čhibakiri trubul te lel ko dikhipe thaj kana mangas te hačaras o digitalnipe sar than in/ekskluziako. E preperutne e etnikane minoritetengere butvar khoven pumen e pharipasa ko resipe dži internet, kadaleske so nanaj webikane rigore ki lengi dajaki čhib (sar so si ki romani čhib) vaj pale nanaj šajdipe e translaciako e saikeripasko (Garmendia & Karrera, 2019).

I digitalnikani transformacia resel dži e sa domenica e amalnikapsko. Maškar lende, o džanipe vaše šartia e resipasko, phandindo thaj o sikljovipe e avere formengo ko leipe than, sar so si e tehnologikane šartia ko sasto sundal. Na sade ani Europa, e sikavne khoven pe e problemosa katar o buvlo labaripe e digitalnikane mediengo ano sikavipe e sikavnengo ano savo te si sikljovipasko centro, thaj trubul te ikerel pe lango labaripe. E majneve mediake konceptia sar so si BYOD (anen tumaro aparato) vaj OER (putardo sikljovipasko resurso) sikaven sade jekh katar e aspektia ki buvli barjovipaski dinamika. Korkori i industria vazdel i dinamika ano konteksto e vakerde 4.0-metaforako thaj e neve produkciake tehnologije, save so roden baro resipe ano potencialnikane inkuziake praktike (Köhler & Marquet, 2017).

## Literatua

- Baecker, D. (2016). Wie verändert die Digitalisierung unser Denken und unseren Umgang mit der Welt? In R. Gläß & B. Leukert, *Handel 4.0: Die Digitalisierung des Handels – Strategien, Technologien, Transformation*: 3-24. Berlin: Springer Gabler.
- Dickel, S. & Franzen, M. (2015). Digital Inclusion: The Social Implications of Open Science. *Zeitschrift für Soziologie*: 330-347.
- Dogan, B. (2021). *University of Houston: Digital Storytelling*. <https://digitalstorytelling.coe.uh.edu/page.cfm?id=27&cid=27>, 30.05.2023.
- European Commission (30.03.2022). *DigComp*. [https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcomp\\_en](https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcomp_en), 01.02.2023.
- Falloon, G. (2020). From digital literacy to digital competence: the teacher digital competency (TDC) framework. *Education Technology Research Development*: 2449–2472.
- Flavo, F. A. (2017). *Performing digital activism*. New York: Routledge.
- Frindte, W. & Köhler, T. (1999). *Kommunikation im Internet*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- Ganguin, S. & Meister, D. (2013). Digital native oder digital naïv? – Medienpädagogik der Generationen. München: kopaed.
- Garmendia, M. & Karrera, I. (2019). ICT Use and Digital Inclusion among Roma/Gitano Adolescents. *Media and Communication*: 22-31.
- Goering S. (2015). Rethinking disability: the social model of disability and chronic disease. *Current reviews in musculoskeletal medicine*, 8(2): 134-138.
- GSMA (2020). *Connected Women: The Mobile Gender Gap Report 2020*. <https://www.gsma.com/mobilefordevelopment/wp-content/uploads/2020/05/GSMA-The-Mobile-Gender-Gap-Report-2020.pdf>, 01.02.2023.
- Hartung-Ziehlike, J. (2020). *Inklusion durch digitale Medien in der beruflichen Bildung*. Wiesbaden: Springer Verlag.
- Jochim, V. (2021). Inklusion durch digitale Medien? *Medienpädagogik: Zeitschrift für Theorie und Praxis der Medienbildung*: 118-133.
- Jones, R. H. & Hafner, C. A. (2021). *Understanding Digital Literacies: A practical Introduction*. London, New York: Routledge.
- Köhler, T. (2021). Didactic modeling of a digital instrument for the perception, construction and evaluation of ethical perspectives in AI systems. *Proceedings of the 8th International Conference on Learning Technologies and Learning Environments*: 172-177.
- Marquet, P. & Köhler, T. (2017). The empowerment of users: rethinking educational practice online. In F.M. Dobrick, J. Fischer & L.M. Hagen, *Research Ethics in the Digital Age. Ethics for the Social Sciences and Humanities in Times of Mediatization and Digitization*: 70-84. Berlin: Springer Verlag.
- Norris, P. (2001). *Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Robinson, L. Cotten, S. R., Ono, H., Quan-Haase, A., Mesch, G., Chen, W., Schulz, J., Hale, T. M. & Stern, M. J. (2015). Digital inequalities and why they matter. *Information, Communication & Society*: 569-582.
- Schulz, L. (2020). *Diklusion*. <https://leaschulz.com/>, 01.02.2023.
- Schumacher Dimech, A. & Misoch, S. (2017). *Nutzung von digitalen Dienstleistungen bei Menschen 65+*. St. Gallen: FHS St. Gallen.
- UNESCO OER (30.03.2022). *UNESCO-Empfehlung zu Open Educational Resources (OER)*. <https://www.unesco.at/bildung/bildung-2030/artikel/article/unesco-empfehlung-zu-open-educational-resources-oer>, 01.02.2023.
- UNICEF (30.03.2022). *Sustainable Development Goals*. [https://unicef.at/kinderrechte-oesterreich/sustainable-development-goals/?gclid=Cj0KCQjw\\_4SBhCgARIsAAlegrVTpnWwG3gvvniCnHZNpgxH\\_taZ6WuHut4B\\_O2Xme\\_029BLhSAhoo8aArwgEALw\\_wcB](https://unicef.at/kinderrechte-oesterreich/sustainable-development-goals/?gclid=Cj0KCQjw_4SBhCgARIsAAlegrVTpnWwG3gvvniCnHZNpgxH_taZ6WuHut4B_O2Xme_029BLhSAhoo8aArwgEALw_wcB), 01.02.2023.
- Vuorikari R., Punie, Y., Carretero, Gomez S. & Van Den Brande, G. (2016). *DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1: the Conceptual Reference Model*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
-

## 3.2 Inkluzia

Auktoria: Christa Markom, Magdalena Steger, Jelena Tošić

Ano avdivesutno amalnipa e manuša si butvar diskriminirime kadaleske so na dikhljoven vaj na keren vareso sar so mangel e amalnikane norme. Sa so nanaj jekh e „normasa“ dikhovel sar (but)ververikano thaj na but xarider phandel pe e negativnikane saikeripanca. O Paniagua kadaleske vakerel „mito vašo normalnikano čhavo“ (Paniagua, 2017). Adžukhar kerel pe implikacia kaj isi sade jekh normalutno čhand sar thaj so e čhave mangljol te keren vareso. Kadava butvar anel dži bixaljovipe, savo so šaj te ovel dikhlo e čhibake problemonca e siklengo kadaleske so vakeren i aver primarnikani čhib. Varesave sikavne kadaleske gindinen kaj isi problemo e sikljovipasa thaj dikhen vi den etikete e siklengas sar „khanduvale“. Paniagua kadava konteksto e čhibako thaj i inkluzia sikavel sar akronimo LCSD (čhibako, kulturako thaj socio-ekonomikano ververipe). Lesa kerel buti te šaj te del inkluzia na sade e manušenge e invaliditetesa numaj thaj e manušen save preperen ke etnikane minoritetnikane grupe (kaski primarnikani čhib si verver katar i čhib savi so ovel vakerdi ani phuv savate si) thaj e manušen katar e khera saven isi tikne lovenge leipa. Ano pesko artiklo del sugestia kaj e manuša keren reaktia ververikane čhandenca ko ververipe savo si dirigirime lenge personalnikane dživdipasa (Paniagua, 2017).

Lang-Wojtasik thaj Schieferdecker labaren buvleder definicia e inkluziako thaj definirinen la sar čačipe ko leipe than ano amalnipa, biadhinala katar o dendo vaj oficialnikano statuso. Phandlo akale difiniciate, sarkoneske mangljol te ovel dendi arka savi so leske mangljol vašo anglunipe ano dživdipe. Bare džanlipastar si i individua te na adaptirinel pe e amalipnaske (societake) numaj o amalnipa (i societa) te adaptirinel pe e individuake. Akate i inkluzia si ki relacia e bilimitirime leipasko than ano sakova aspekto e amalnipasko, biadhinala katar i individualnikani situacia (Lang-Wojtasik & Schieferdecker, 2016: 78-80).

Naraian džal dureder katar kadava thaj definirinel i inkluzia sar zumavipe te kerel pervazo ano savo sarkon šaj te resarel jekh baripen. Ani akaja definicia o fokusos si ko resipe e jekh rezultatesko, a na kodobor ko leipe e jekhe sikljovipasko. Majbut i funda e leipasko than sa e siklengo mangljol te kerel osiguripe e ververikane siklanake planonca thaj programenca thaj e aver sikljovipaske strukturengo. Ko akava čhand sakova palpalunipe e siklengo si kerjardi ko amalnikano-kulturikano dikhipa, thaj kadava bizo te ovel dikhli i rasa, polo, etnikano preperipe, invaliditeto, polilingvizam, migracie, seksualnipa, familia, religia, ideologia thaj beršipe (Naraian, 2011).

Saalfrank thaj Zierer thaj adžukhar definirinen i inkluzia sar čhand e leipasko than ano sikljovipe thaj ano proceso e kerdipasko e džanipasko ano buvleder dikhipa. E auktoria den trin čhandia sar i inkluzia šaj te ovel pendžardi: generalnikane prekal i teoria e rolengi, teoria e komunikaciaki, a ulavde i teoria e netvorkipaski. Akate o ververipe thaj o heterogenipe ikljoven sar duj džipherde bare džanlipaske konceptia vašo xaljovipe/hačaripe thaj i definicia e inkluziaki (Saalfrank i Zierer, 2017).

O aver šajdipe e definiripasko e digitalnikane inkluziako si kaj vov ani koncepcia si verver e avere terminondar sar so si ekskluzia, ulavdipe, integracia thaj asimilacia. I inkluzia thaj šaj te ovel xaljovdi/hačardi ane lekcije vaše granice thaj granicipa. Inkluzivnikane te gindine anel te gindine vaši inkluzia ko relativnikano thaj relaciako čhand, kadaleske so i inkluzia savaxt xaljovel e ververikane forme e ekskluziako thaj premal lende konstituirinel pe. Kadava isi le karaktero ki sakoja situacia ani savi dikhel pe varesavo ulavkeripe thaj cxidel granica maškar o andruno thaj o avralutno. Kadala granice šaj thaj mangljol te oven kritikane analizirime (Nguyen, 2015).

Vašo inkluzipe kerel pe lafi/lav ane ververikane amalnikane ranika sar so si medie, politikani sfera thaj majbut ano konteksto e sikljovipasko; ane verver umala sar so si globalnikano, nacionalnikano thaj lokalnikano. O pučipe e zurako lel majučo than ane diskursia thaj praktike e inkluziake. Ano rodljaripe e zurako thaj e radžipasko pučel pe thaj o pučipe: trubul vaj na i (digitalnikani) inkluzia te ovel manuškano čačipen (Nguyen, 2015).

Sar so vakerel o Nguyen (2015), o debatiripe vaši inkluzia thaj ekskluzia si zoraes strukturirime e radžake politikenca, kadaleske so voj si funda vaše juristikane thaj e normativnikane karakteristike savenca ovel formirime, regulirime thaj von den legitimiziripe vaši inkluzia ano amalnipa.

Akate si o problemo so ano phandipe e normako thaj e zakonesko na len pe ko dikhipa e krle/avazia e individuengo thaj e khedinako save so majbut cxiden kadalestar. Jekh katar e džaovapia ko akava problemo si o dromaripa ko „vazdipe e krlesko“, sar so vakerel o Naraian, thaj kadava si instrumento vašo osiguripa e participaciaka ane inkluzivnikane khedina. E manušenge te ulo dendo te vazden pesko krlo thaj te keren lafi/lav vašo kadava so mangel thaj so mangljol vi trubul lenge, kadava šaj te anel dži lačharipa lenge participaciako ano amalnipa. Numaj, o šarti si kadava te šaj ovel baxtagoralo trubul čačikane e manuškane krle te oven ašunde (Naraian, 2011). Panda jekh rodljaripasko misal savo so kerel buti e „vazdipasa e krlesko“ si e duj proektia katar o Uniime Thagaripa savengo resipe si te tiknjarel i diskriminacia katar GRT khedina (e Romengi thaj Travelersengo/Phirutnengo). Akate o koncepto e krlesko labarel pe thaj adžukhar te šaj te sikavel e čhavenge kaj vi von šaj te den dumo ko gindjaripa e lekciengo (Brook Lapping Productions, 2006).

---

## Literatua

Brook Lapping Productions (Regisseur). (2006). *Inclusion* [Film].

Lang-Wojtasik, G. & Schieferdecker, R. (2016). Von der Inklusion zur Heterogenität und wieder zurück. Grundlegende Begriffe und Zusammenhänge mit schultheoretischem Anspruch. In G. Lang-Wojtasik, K. Kansteiner & J. Stratmann, *Gemeinschaftsschule als pädagogische und gesellschaftliche Herausforderung*. Münster: Waxmann.

Naraian, S. (2011). Pedagogic Voicing: The Struggle for Participation in an Inclusive Classroom. *Anthropology & Education Quarterly*: 245-262.

Nguyen, X. T. (2015). *The journey to inclusion*. Rotterdam: Sense Publishers.

Paniagua, A. (2017). The Intersection of Cultural Diversity and Special Education in Catalonia: The Subtle Production of Exclusion through Classroom Routines. *Anthropology & Education Quarterly*: 141-158.

Saalfrank, W.-T. & Zierer, K. (2017). *Inklusion*. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh.

---



### 3.3 Digitalizacia

Auktorja: Danijela Birt Katić, Jadranka Brkić-Vejmelka, Ines Cvitković Kalanjoš

I digitalizacia si jekh katar e šerutne vazdutne e nevezaxteske amalipnasko thaj šaj te ovel gindime sar jekh katar e kludarde elementia vašo lesko ikeripnasko barjovipe (Jovanović, Dlačić, 2018).

Anglo te vakeras so xaljovel pe telo termino digitalizacia, bare džanlipastar si te ulavas o aver termino thaj lesko džanljaripe te šaj te xaljovas thaj debatirinas vašo baro džanlipe thaj e phirda e digitalizaciake thaj normalnikane te dikhas e čipote. Lafi si vašo koncepto e digitalizaciako saves isi akala džanljaripe: proceso savesa e analogikane xramovipa oven kerde ke digitalnikane dokumente. Evidente akala procesosa na averkeren pe, numaj kodirinen pe sade ano digitlanikano formato. I digitalizacia si jekhto phird ano proceso e digitalizaciako.

O avdivesutno sundal kerdas jekh bari phird ani štarto industriaki revolucia, jekhajekh e digitalizaciake procesosa, thaj von phanden sa e aspektia amare dživdipaske. E ververikane definicie e procesosko e digitalizaciako si xarnjarde ke akala čhandia: i digitalizacia definirinel pe sar proceso savesa e ververikane saikerina, tekstia, fotografie, sesia, filoja thaj videoxramovipa averkeren pe katar analogikane ane digitalnikane; transformirime ano binarnikano kodo. Adžukhar sa e evidentia šaj te keren pe, garaven pe thaj te den pe thaj len pe. Sar e pobuter definicie i digitalizacia del dumo te ovel kerdo inkluzime instrumento ano savo sare ka oven inkluzime thaj ka anel putardi komunikacia thaj ka sigjarkerel o proceso e leipasko thaj deipasko e džanipasko (Martinoli, 2019).

E generacia save avdibe sikljoven, katar angloškolakoro dži univerzitetesko nivelo, i digitalizacia nanaj nevi tehnologija, numaj si prakritano trujalipe thaj kotor e sakodiveske dživdipasko. Akale generaciake, o analogikano sundal thaj avral netvorkosko dživdipe si bigidnime. Ko jekh vaxt, o avdivesutno sundal si kotoreste digitalizirime kadaleske so isi panda kotora e dživdutinendar save so si ikalde katar o digitalnikano sundal (dikh digitalnikano čučipe), sar thaj kadala save so panda na keren o proceso e digitalizaciako. Kadaleske šukar si te ovel vakerdo kaj dživdinas ano hibridnikano digitalnikano vaxt.

I europaki komisija, 2018., ikaldas o plano vašo digitalnikano sikljovipe (sar so kerde buteder thema save so si džene vaj thaj e lokalnikane radžipa) save so ikeren i digitalizacia ano sikljovipe. Ano akava dokumento o sikljovipe dikhel pe sar fundavno barjovipe thaj inkluzia sa e themnge save so si džjenja. Kadaleske sa von isi len dendi buti te ikeren pe dži o Plano thaj te leljaren sa e anglipa saven anel e digitalizacia pesa (msl. digitalnikano čučipe, digitalnikano lingano čučipe). Te šaj te ovel osigurime o baxtagoralo realiziripe, o dendo dokumento del trin prioretitete: 1) Lačharipe e labaripasko e digitalnikane tehnologiako ano sikljovipe thaj sikavkeripe, 2) Barjovipe e digitalnikane kompetenciengo thaj phirnipango, 3) Šukarederipe e sikljovipasko e lačheder analiza e evidentengo thaj lačheder anglune gindipasko.

Ano sikljovipe i digitalizacia anel dži o inkluzivnikano trujalipe sarinenca jekhe reslipasa, materialonca e sikljovipaske, ulavde e siklunge saven isi ulavde trubutnipa. E vazdipasa e digitalnikane tehnologiako savi so del pe e bute labarutnenge (msl. ke laptopia vaše tikne mola ule lokheder te kinen pe) thaj e neve phirnipnjasa e sikavnenge obena kerde lačheder šartia vaše bareder genja e labarutnenge. Ko jekh, e sikljovipaske saikerina thaj o phandipe e siklengo thaj e sikavnengo prekal i digitalnikani aplikacia šaj te vazden o bijekhipe maškar e sikle thaj e sikavne (Tonković, Pogrančić, Vrsalović, 2020). Avere rigatar, o labaripe e tehnologiako ani siklana kerel



džipherdo intereso, khelipe thaj dinamika maškar e sikle. Kana labarel pe i digitalnikani tenologia dikhel pe kaj e studentia si motivirime thaj korkori rodljaren e saikerina (Gjud, Popčević, 2020). Sar džas angle, adžukhar ikljoven e neve tipoja e digitalnikane čučipango thaj oven kerde sar rodipe (Kim, Yi, Hong, 2021).

Ano pandemiako vaxt katar Covid-19 dikhel pe kaj isi intenzivnikano barjovipe e digitalizaciako ani siklana, numaj thaj dureder nanaj amen deipe džovapi sar o proceso e sigjarkeripasko e digitalizaciako anel dži tiknjaripe e bijekhipasko vaj pale sar del šajdipe so pobuteder participantia te len than thaj labaren e digitalnikane resurse. Thaj uzal sa, i digitalnikani tehnologia si katar baro dendo dumo ani siklana thaj lasa trubul te keras lokharipe e sikljovipasko thaj resaripe dži varesave materialia, pale voj našti te del than e interakciake maškar e sikle thaj e sikavne ano siklanako than. Ano konteksto e pandemiako, e siklanake materialia si kerde ani digitalnikani forma. Dži akana sikavdja pe kaj akava čhand e legaripasko e materialongo sikljovipaske anel kreativnikano, inovativnikano thaj fleksibilnikano siklanako proceso. E digitalnikane materialia anen labaripe e neve metodengo ko sikavkeripe thaj sikljovipe thaj anen fleksibilnipe e sikavnenge ano proceso e keripnjasko thaj strukturiripasko e siklanako. I pandemia sigrakerdja i digitalizacia, a i hibridnikani siklana sikavdja kaj si trubutno te ovel pe agordo sistemo savo so ka del džovapi sa e rodinpnaske ki digitalnikani era.

---

#### Literatua

- Gjud, M. & Popčević, I. (2020). Digitalizacija nastave u školskom obrazovanju. *Polytechnic and design*, 8 (3): 154-162.
- Kim, H. J.; Yi, P. & Hong, J. I. (2021). Are schools digitally inclusive for all? Profiles of school digital inclusion using PISA 2018. *Computers and education*.
- Jovanović, M. & Dlačić, J. (2018). Digitalizacija i održivi razvoj društva – Mjere i implikacije, *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci: časopis za ekonomsku teoriju i praksu*, 36 (2): 905-928.
- Martinoli, A. (2019). „Ususret izazovima obrazovanja za medije i kulturu 21. stoljeća: Nova znanja i vještine za digitalno, interaktivno i participativno okruženje.“ *Medij. Istraž*, 25(2): 5-28.
- Tonković, A.; Pogrančić, L. & Vrsalović, P. (2020). Djelovanje pandemije Covid-19 na obrazovanje diljem svijeta, *Časopis za odgojne i obrazovne znanosti. Foo2rama*, 4 (4): 121-134.
- 

### 3.4 Kiberetika

Auktorija: Robert Kleemann, Thomas Köhler

I bazikani idea katar i „Teoria e digitalnikane sikljovipaski“ (Köhler, 2021) kaj ani interakcia ano sikljovipasko trujalipe kerel pe ko temelo e evidentongo thaj e čačikane personenca thaj lengere digitalnikane sikavipanca. Dureder, lafi si vašo kadava kaj i teoria e digitalnikane sikljovipaski ko jekh si dromardi ke evidente e siklengiri thaj sikavngiri. Premal i teoria, i jekhto digra e digitalizaciaki hačarel e sikavipa e akterongo ano sikljovipe temelime ke evidente, a kadala si e sikavne thaj e sikle. Ki dujto digra ani interakcia sade e evidentia e siklengiri thaj e sikavngiri v.p. nanaj minsa ano sakodivipe. Ko agor, ane varesave čipote šaj te ikljovel i trinto digra savate thaj i fizikani konfiguracia (mašine) keren interakcia e siklesa vaj sikavnesa vaj pale jekh averenca. Ani sakoja čipota, i interakcia cxidel katar e evidente, bizo te ovel dikhlo si vaj na lav e manušeske vaj roboteske vaj pale kompjuterikane mašinake.

| Tipo digitalnikane studentosko | Deskripcia  | Tipo digitalnikane sikavnesko   | Deskripcia                    | Reprezentacia               |
|--------------------------------|---|---|-------------------------------|-----------------------------|
| Online studento I              | Sinhronizirimo online studento  | Tele-sikavno / online tutoro (sinhronizirimo)   | Čačutno sikavno, numaj online | fizikani persona            |
| Online studento II             | mediake reprezentacie e studentoskere ani interakcia (palo šajdipe asinkronikane) | mediake reprezentacie e sikavneskere/ tutoreskere ani interakcia (palo šajdipe asinkronikane) | jekhtipikani digra            | maškaripaski digra          |
| Virtualnikano studento         | I data e studentongi  | virtualnikano sikavno   | avatar vaj AI                 | reprezentacia e personakiri |
| Roboto vašo sikljovipe         | mašina vašo sikljovipe  | Roboto vašo sikljovipe  | mašnikano sikljovipe          | Fizikano motoro             |

Te lelja pe ko dikhipi akava butvarengo maškar vjavahari e manušengoro thaj e mašinengoro, but psihologikane, amalnikane thaj etikane aspekte oven bare džanlipastar ani praktika. I kibernetika si filozofikani v.p. etikani disciplina, a dikhel pe ko keripe buti e labarnengiri thaj lengo asaripe ki individua thaj amalnipi. (Tavani thaj av., 2013; Marquet & Köhler, 2017). Sakova didaktikano modeliripe e digitalnikane terminirime percepciengo, konstrukcie thaj evaluacia ano sikljovipe trubul te len pe ko dikhipi ki etikani perspektiva, ulavde kana vakeras vašo labaripe ki artikani inteligencia (AI). Ano sakova sistemo e sikljovipaske tehnologiako (ed tech), i etika avdive dikhel pe sar relevantikani. Telo kadava hačarel pe o etikano, antropologikano, juristikano (poxari) thaj amalnikane aspektia ke socio-tehnikane lačharipa. Kadaleske e sikljovipaske butikerutne trubul te oven siklikane ko jekh sahno (mediakoro) didaktikano modelo. Thaj adžukhar, dikhel pe te ovel kerdi generikani orientacia sar klidardo resipe vašo etikano, juristikano thaj amalnikane xošimo thaj obligaciako barjovipe e kompleksnikane IT trujalipa. Misaleske, šaj te keren pe PAPA modelia (Ng, 2020) kadaleske so vov majbut pherel e interesia e sikavnengere thaj aver edukatorengere.

- **Privatnipe:** Čačipe ko ikerkeripe vaj ikaldipe e terminirime informaciengo vašo persona.
- **Durustipe:** Integriteto thaj čačipe e informaciengoro.
- **Plesutnipe:** Akaja dimenzia phandel plesutnipe upral e informacie sar thaj plesutne čačipa.
- **Resljaripe:** Šajdipe i persona vaj firma te lel informacie.

O PAPA modelo si kerdo vašo adolescentia te šaj te xošinel e trubutnipa ko kibernetikano sikljovipe. E čhave katar 10 dži 19 berš dikhen te arakhen plesutno identiteto. Butvar phanden pe e rizikane vjavaharesa, majbut ano digitalnikano sundal. Te šaj te arakhen pe katar o bilačo vjavaharipe, trubul te sikljovent, vaj pale te bičhalen pe ki kibernetika.

Tehnikane, akava gindljaripe šaj te ovel khedime ano sakova digitalnikano xaleti, thaj adžukhar ovel pašeder e sikavnenge thaj e siklengen. Vov šaj te astarel verver multimediake, interakciake netvorkoskere aplikacie, ko so o dizajno thaj i mediumengiri implementacia trubul te ovel e dende arkasa katar o (mediakoro) didaktikano modeliripe (Köhler, 2021). Palo adava, šaj te keren pe e

opcie vašo mediakoro didaktikano pervazipe, majanglal e ulavde interesosa vaše načirlutne trendia ki digitalnikani didaktika, a palo kadava vašo džanlipe e terminirime objektoske vašo digitalnikano sikljovipe.

Te šaj te ovel praktikano butiko vašo kibernetikano resipe, praktikane trubul te ovel thaj kerdi i praktika. Misaleske, o proekto Complex Ethics, del xaleti vašo sadano labaripe: <https://www.complexethics.de>

Uzal o keripe akale xaletosa, misaleske e etikane pučipa si phandle thaj e artikane intelegenciasa thaj šaj te keren pe sar modelo thaj te hačaren pe kana dikhel pe i konstrukcia, percepcia thaj i evaluacia e sikavipaskere praktikakoro ane sundala so si temelime ki tehnologija.

---

## Literatua

- Köhler, T. (2021). Didactic modeling of a digital instrument for the perception, construction and evaluation of ethical perspectives in AI systems. 8th International Conference on Learning Technologies and Learning Environments.
- Marquet, P. & Köhler, T. (2017). The empowerment of users: rethinking educational practice online. In F.M. Dobrick, J. Fischer & L. M. Hagen (Hrsg.), Research Ethics in the Digital Age. Ethics for the Social Sciences and Humanities in Times of Mediatization and Digitization: 70-84. Berlin: Springer Verlag.
- Ng, W. S. (2020). A self-assessment approach to Adolescents' Cyberethics Education. Journal of Information Technology Education Research: 555-570.
- Tavani, H. T. (2013). Cyberethics. In A.L. Runehov & Oviedo, L. (Hrsg.), Encyclopedia of Sciences and Religions: 565-570. Dordrecht: Springer Netherlands.
- 

## 3.5 Digitalnikano čučipe

Auktorja: Christa Markom, Magdalena Steger, Jelena Tošić

Avdive e manuša mangljol te legaren pumen e digitalnikane sundalesa thaj leske tiponca ano sakodivesko dživdipe. Ane ranika, sar so si sastipe, sikljovipe, bankaripe, themaki vastarin thaj bibliotekaripe labarel pe o ICT (informaciaki komunikaciaki tehnologija), so e dizutnenge ovel trubutno instrumento vašo labaripe e varesave servisonge. Te šaj kadava te keren, mangljol te džanen sar te labaren vaj te dikhen o interneto, e-mail, bologia vaj amalnikane networkia thaj lenca te keren buti. Thaj e but firme labaren verver forme katar ICT, thaj kadaleske o informativnikano džanipe ovel šarti te lel pe buti. Numaj, nanaj kadava sarinen. Adžukhar ikljol digitalnikano najekhipe vaj digitalnikano čučipe. (Cruz-Jesus, Vicente, Bacao thaj Oliveira, 2015: 73)

O digitalnikano čučipe šaj te definirinel pe sar:

---

*„...čučipe maškar i individua, kheripa, firme thaj e geografikane reonia ke ververikane amalnikane-ekonomikane digre kadaleske so isi len but šajdipa ko ICT thaj ko lengo labaripe ko interneto vašo buvleder dijapazono e aktivipango.“*

*(Cruz-Jesus, Vicente, Bacao thaj Oliveira, 2015: 72)*

---

Akale definicias e auktoria vakeren kaj o digitalnikano najekhipe na ovel sade maškar e individue numaj thaj maškar e thema, so si bare džanlipastar kana vakerel pe vašo digitalnikano čučipe. Averčhanes deginirinel kadava o NTIA (Nacionalnikani vastarin vaše telekomunikacie thaj informacie e amerikake Ministeripaske vašo kinobikinipe) thaj vakerel kaj si o digitalnikano čučipe:

---

„... ulavdipe maškar kadala saven so isi resipe ke neve tehnologie thaj kadala kas nanaj.“

*(Cruz-Jesus, Vicente, Bacao thaj Oliveira, 2015: 73)*

---

Kana ovel kerdo o terminiripe e digitalnikane čučipaske trubul te ovel vakerdo kaj e manuša saven isi tikno socio-ekonomikano statuso majxari len than ano digitalizirime sundal thaj kadaleske nanaj len labardipe lestar. Akaja definicia si ulavdo fokuso ko socio-ekonomikano statuso. Labarindoj pe e sastipaske leipasa sar misal, varesave džantre dikhen o digitalnikano čučipe sar pharipe ko resipe dži o digitalnikano sastipasko arakhipe (Müller, Wachtler thaj Lampert, 2020).

Zillien (2009) thaj adžukhar vakerel vašo amalnikano—ekonomikano statuso ko digitalnikano čučipe. Voj sikavel I “hipoteza vašo nanipe e džanipasko” ano konteksto e digitaliziaciako. E manuša save nisi lačheder amalnikano—ekonomikano statuso labaren e digitalnikane medie te šaj te buvljaren e džanipa thaj te len informacie. Kadava na anel kaj e manuša saven isi tikno amalnikano – ekonomikano statusi na len džanipe katar I digitalnikani tehnologi, numaj butvar nanaj len kompetencie te legaren pe e kompleksnipasa e informaciengiri. Kadava anel dži bareder najekhipe ano labaripe e digitalnikane mediengo (Zillien, 2009: 70-72). Zillien akharel pe ki definicia savi so del i Pippa Norris, savi so ulavel o digitalnikano čučipe ke trin ranika: globalnikano čučipe amalnikano čučipe thaj demokratikano čučipe. O globalnikano ulavipe sikavel o ververipe ano resipe dži internet maškar e amalipa. O amalnikano ulavipe sikavel o čučipe maškar e barvale informaciake thaj čorore informaciake ane ververikane amalnipa. O demokratikano ulavipe kadalengo save so keren buti e digitalnikane resursenca thaj kadalenca so na keren (Zillien, 2009: 90-92). Kadava na sikavel o barjovipe e butjengo so oven ane but „barvale“ phuva vaj ane kulture ane save e rodljaripa butvar arakhen o digro e dujgodipasko ko leljaripe e tehnologikane inovaciengo (dikh. Fischer 2012).

O labaripa e digitalnikane tehnologiako šaj te ovel ulavdo ki „jekhto digra“ vaj „digitalnikano čučipe e jekhtone serako“ thaj ki „dujto digra“ vaj „digitalnikano čučipe e dujtone serako“. O jekhto si katar o čučipe ano resipe, sar kana isi generalnikano labaripe e internetosko vaj butvaresko labaripe. O dujto si phandlo e labaripasa, phirnipasa thaj lilvarnipasa save lel i internetikani tehnologia (Friemel, 2016), (Cruz-Jesus, Vicente, Bacao thaj Oliveira, 2015).

Müller, Wachtler i Lampert (2020) thaj adžukhar si phandle akale duje digronca, numaj den thaj trinto. Von sikaven o ververipe ano labaripe e digitalnikane tehnologiako vašo pošukar sastipe e individuako (Müller, Wachtler thaj Lampert, 2020: 186).

I res e digitaliziaciaki mangljol te haćarel kaj sarkon šaj te kerel, resel, labarel thaj te ulavel e informacie katar e digitalnikane resurse. Sar nakhen e berša o haćaripe e neve tehnologiengo kerel evolucia katar o isipe kompjutero dži o resipe dži interneto thaj labaripe e buvleder networkosko. Avdive majanglal si ki relacia e labaripasa e online mediengo (Cruz-Jesus, Vicente, Bacao thaj Oliveira, 2015).

E rodljaripa sikaven kaj isi čučipe maškar e europake thema kana dikhas i res e digitalizaciaki. Ani Rumunia, misaleske, sade 45% katar e dživdutne ničale labaren interneto, džikaj ano Luksemburg 93% labaren o interneto. Kadava avel katar amalnikano-ekonomikano bibalanso, savi so ovel dikhli ane ververipa e lovenge so isi len, beršipe thaj sikljovipe. O sikljovipe isi les baro asari ko labaripe e ICT-esko. E manuša uče sikljovipasa buteder labaren ICT ane profesionalnikane thaj personalnikane ranika, a isi len thaj tikne pharipa e kompleksnipasa e tehnologiako (Cruz-Jesus, Vicente, Bacao thaj Oliveira, 2015: 72-73).

Numaj o sikljovipasko statuso isi thaj ververipa maškar e beršipaske grupe. Džikaj o sikljovipasko statuso si bare džanlipasko sebepo e terne manušenge, aver asari ikljovel kana vakerele pe vašo manuša save si phureder katar 65 berš. Ano adava beršipe isi bareder asari ki digitalnikani inkluzia vaj ekskluzia, sar so sikaven e anglederutne komunikaciake rodljaripa (Fulk thaj av., 1990.). Ano kadava konteksto i literatura vakerele vašo „prahome ulavdipe“ (digitalnikano beršipasko čučipe). E phureder manušen isi tendencia te labaren digitalnikane servisia te den len motivacia i familia thaj e amala (Friemel, 2016: 313-314), a adava šaj te ovel dikhlo katar o amalnikano kapitalo. Ani akaja beršipaski grupa kadava si thaj bareder džanliapstar katar o ekonomikano kapitalo. Friemel (2016) sikavel kaj o amalnikano kapitalo na sade so kerel asari ko labaripe e internetosko numaj si thaj čekatno dikhipasko rezultato.

---

## Literatua

- Cruz-Jesus, F., Vicente, M. R., Bacao, F. & Oliveira, T. (2015). The education-related digital divide: An analysis for the EU-28. *Computers in Human Behaviour*: 72-82.
- Fischer, H. (2012). Know Your Types! Konstruktion eines Bezugsrahmens zur Analyse der Adoption von E-Learning-Innovationen in der Hochschullehre. Dissertation, Uni Bergen.
- Friemel, T. (2016). The digital divide has grown old: Determinants of a digital divide among seniors. *new media & society*: 313-331.
- Fulk, J., Schmitz, J. & Steinfield, C. (1990): A social influence model of technology use. In: J. Fulk & C. Steinfield (Eds.): *Organizations and communication technology*. Newbury Park: SAGE.
- Müller, A. C., Wachtler, B. & Lampert, T. (2020). Digital Divide-Soziale Unterschied in der Nutzung digitaler Gesundheitsangebote. *Bundesgesundheitsblatt*: 185-191.
- Zillien, N. (2009). *Digitale Ungleichheit: Neue Technologien und alte Ungleichheit in der Informations- und Wissensgesellschaft*. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.
- 

## 3.6 Digitalnikano lilvarnipe

Auktorija: Danijela Birt Katić, Jadranka Brkić-Vejmelka, Ines Cvitković Kalanjoš

Ko pučipe save sa fundavne phirnipa mangljol o čavoro trubul te leljarel anglo xramonkeripe ano jekh to klaso, e pobuter manuša ka phenen: drabaripe thaj xramovipe. Thaj uzal kadava so si trubutno kodova, trubul te vakeras kaj ani avdivsutni digitalnikani era o digitalnikano lilvarnipe, katar jekh rig si temelime ko lilvarnipe, a katar aver lel thaj primato upral e fundavne phirnipa e lilvarnipaskere.

Bare džanliapstar si thaj o termino digitalnikano lilvarnipe ani sahani leskiri forma. Generalnikane šaj te vakeras kaj hačarel ververikane butjarne phirnipa; katar i buti e softverikane instrumentengo vašo keripe e tekstesko, kompjuterikane table thaj fotografije, e-pošta, internet thaj web ikaldipe, dži i aplikacia vašo keripe e prezentaciakoro thaj o resipe ko online komunikaciakere kanalia thaj sa e praktikane džanipa save so trubun amenge te šaj te resas ko jekh terminirime digitalnikano saikeripe vaj te keras korkori amare.

Ane palune deš berš arakhljam nekobor terminia save so šaj te isthanaren pe, vaj pale te džipheren pe, a save ikljoven varekana thaj labaren pe sar sinonimia: informaciakoro lilvarnipe, kompjuterikano lilvarnipe, bibliotekakoro lilvarnipe, mediengoro lilvarnipe thaj ko agor digitalnikano lilvarnipe) ane varesave tekstia labarel pe o termino digitalnikano informaciakoro lilvarnipe). But adalestar si aver katar o 1990 berš, kana e UN Deklaracijas vazdime si 10 beršengoro programo so si dromardo ko tiknjaripe e bililvarnipaskoro, a ko jekh si vazdime thaj o intereso e pučipaske e lilvarnipaskoro ano konteksto e neve informaciakere amalnipaskoro ko kerdipe.

Ko thavdipe e 1990-to beršengoro o termino „digitalnikano lilvarnipe“ vaše but auktoria anelas thaj šajdipe e drabaripaskoro thaj hačaripe e hipertekstualnikane thaj multimediakere tekstongoro. Ano kadava konteksto, o Lanham labarel o vakerdipe sar sinonimo vašo „multimediakoro lilvarnipe“. O lilvarnipe ani digitalnikani era leske kerel anipe te ovel les kapaciteto e hačaripaskoro e informaciengoro sar te si sikavde, thaj ano dikhipa e digitalnikane lilvarnipaskoro so phanden o phirnipe e dešifriripaskoro e pikturako, sesiengo thaj av. E Lanhameske si klidardo te keras verver o printime thaj o digitalnikano lilvarnipe (Bawden, 2001, r. 246). O digitalnikano lilvarnipe si ki relacia e drabaripasa thaj hačaripasa e informaciengoro so si verver katar o drabaripe e pustikengoro vaj nevipangoro. Jekhutno vakerdo, o ververipe maškar e ververikane tipia e lilvarnipaskere si specifikane korkori e medienge.

Majbut labardi definiciasi kadaja katar 1989 berš, savi so o informaciakoro lilvarnipe definirinel sar šajipe te kerel baxtagorale arakhnipa, moljaripa, legardipa thaj generalnikane labaripa e informaciengo save so resen ko buvleder diapazoni e mediengoro, so ovela kerdo ane sa e kompleksikane informaciakere trujalipa. I definicia si buvleder katar e terminia ko informaciakoro thaj digitalnikano lilvarnipe save so si saikerde ano late thaj keren anglošarti vašo baxtagorale labaripe e servisenge thaj instrumentia save so resen e dromesa ko informaciaki-komunikaciakiri tehnologia (ALA, 1989 sar thaj Novkovic Cvetkovic, Stošić & Belousova, 2018: 1091)

Paul Glistar kerda popularizacia ko termino definirindoj les ko akava čhani: kapacitetipe e hačaripaskoro thaj labaripe e informaciengoro ane pobuter forme katar o buvlo diapazono e hangongo kana si prezentirime ko kompjutero (Martin 2018: 18). Sar so vakerel o Glistar, isi štar temelime kompetencie ko digitalnikano lilvarnipe, biaverkerde ki relacia e tehnologikane averdipanca: khedipe e džanipaskoro, rodljaripe ko internet, hipertekstualnikani navigacia thaj dikhipa e saikerinakoro (Bawden, 2001: 248). O Glistar džal kodobor dur so o digitalnikano lilvarnipe definirinel sar „esencialnikano dživdipaskoro phirnipe“, vaj pale sar „phirnipe te ažhovel pe dživdo“ ano trubutno digitalnikano vaxt/vrama ano savo akana dživdinas (Martin, 2018: 18).

Bare džanlipaskoro elemento katar digitalnikano lilvarnipe si o phirnipe e resle instrumentengo thaj o kritikano pučljaripe adale instrumentengoro kana len labaras. Kadava si pendžarkeripe thaj labaripe lengere zorakoro, numaj thaj minsas vaše sa e bilačhipa thaj kišlipa so o labaripe akale instrumentengoro anel (Lapat, 2017: 50). O Glistar vakerel kadava segmento kaj si digitalnikano lilvarnipe savo so hačarel kritikano hačaripe e saikerinengo mamuj i tehnikani kompetencia, thaj ulavel les sar klidardo phirnipe kana si lav vašo digitalnikano lilvarnipe (Martin, 2018: 18). Kadaleske o digitalnikano lilvarnipe dikhel sar bare džanlipaskoro aspekto ko resipe kori o digitalnikano saikeripe thaj leskoro rodljaripe thaj si trubutno te ovel barjardo kritikano gindipe ki akaja area te šaj te keras baxtagorale ulavdipe e saikerinengoro save so trubun amenge ano varesavo momento. But si bare džanlipastar te džanas sigurnikane te rodas kadaleske so šaj te ovel te arakhas xoxavno vaj pale bidikhli saikerin.

Numaj o šajdipe vaj lokhjaripe ko avipe dži i saikerin, sadanes si te ovel kerdi thaj kerjakerdi informacia, i individua savaxt trubul te ovel la ki godi thaj i etikani komponenta ko rodljaripe, labaripe thaj ulavdipe e saikerinengo. O dikhjaripe e amalnikane netvorkongoro, khelipe e khelina vaj o labaripe aver resursia katar o amalnikano saikeripe sade si varesave katar e aspektia ko digitalnikano lilvarnipe. Trubul te vakeras kaj o digitalnikano lilvarnipe phandel thaj kreiripe e personalnikane digitalnikane saikerinakoro, džikaj e netvorkengere rigore si sade jekh katar e šajutne tipia e saikerinengoro save so šaj te kreirinen pe. Ano kadava konteksto o digitalnikano lilvarnipe dikhel pe sar savaxtuno thaj dinamikano proseco savo so adhinel katar e rodljaripa e individuakoro. Martin (Martin 2018: 20) del akcento kaj e averdipa oven adhinale katar e trubutnipa ani dendi situacia: dikhindoj kaj o digitalnikano lilvarnipe si phandlo e digitalnikane kompetenciasa, thaj kadava ko saikeripe šaj te ovel averkerdo, ano jekhipe e sigutne averdipanca ane sikljovipaskere thaj tehnologikane pejzažia.

Aj te vakeras kaj o lilvarnipe ano agordipe si relativnikano termino, kadaleske so thaj karig o tradicionalnikano lilvarnipe, mediakoro lilvarnipe thaj digitalnikano lilvarnipe nanaj jekh ani Austria, Čehia, Albania vaj ani Hrvatska. Kadaleske so dživdinas ano vaxt/vrama kana o džanipe ano konteksto e tehnologiako but sig ovel averkerdo thaj barjardo, trubul te keras reakcia ko jekh čhand, kapacitetime thaj sig, a sa te šaj te tiknjaras o generiripe e stabilizirime modelongoro thaj o ververipa.

---

## Literatua

- Bawden, D. (2001). „Progress in Documentation. Information and Digital Literacies: A Review of Concepts.“ *Journal of Documentation*. 57(2): 218-259.
- Lapat, G. (2017). Digitalna pismenost pripadnika romske etničke skupine. *Andragoški glasnik* 21(1-2): 49-57.
- Martin, A. (2018). Literacies for the Digital Age: preview of Part I. Digital Literacy for Learning. *Facet*: 3-25.
- Novković Cvetković B., Lazar S. & Belousova, A. (2018). „Media and Information Literacy – the Basis of Applying Digital Technologies in Teaching from the Discourse od Educational Needs of Teachers.“ *Croatian Journal of Education*. 20(4): 1089-1114.
- 

## 3.7 Digitalnikani kultura thaj inkluzivnikani praktika

Auktoro: Thomas Köhler

I digitalnikani kultura si koncepto so sikavel sar i tehnologija thaj interneto formirinen o čhand savesa keras komunikacia sar individue vaj grupe. Kadava si kolektivnikano fenomeno so sikljoval pe katar o trujalipe. Šaj te ovel tikneder sar misal: organizacija vaj digitalnikano čačipe, so anel dži e direktikane konceptia. I digitalnikani kultura si čhand sar te vjavaharinas amen, gindinas thaj te komunicirinas ano akanutno amalipen (Gergen, 1991; Frindte & Geschke, 2019). Ano akava rinčhibjaripe, i digitalnikani kultura si produkto e digitalnikane tehnologiako, sava savaxt arakhas trujal amende – thaj korkori formirinel pe amare labaripasa e tehnologiako.

I digitalnikani kultura barjovel katar e kulturnikane amalipnaske perspektive ki informaciaki tehnologija, elektronikano teksto thaj ikaldipe, semantikano webo thaj i filozofia e netvorkikane amalipnaske džanipasko (Apollon & Desrochers, 2014).

Premal o Hofstede (1984), i kultura si „programiripe e manuškane godjakoro pali savi jekh grupa manuša si aver e averendar“ Ano maškar vaxt, vaši buvli distribucia e tehnologiako thaj e praktikako, o sakodivutno dživdipe šaj te dikhel pe sar digitalnikani kulturnikani praktika( Köhler,



2003). Numa pale, akaja praktika nanaj nevi thaj nanaj limitirime ki digitalnikani tehnologia (Bijker, Hughes & Pinch, 1987).

Kadaleste, i digitalnikani kultura si reyultato e tehnologikane inovaciengo save so anen dži averdipe ke kulturnikane praktike e amalipnaske praktikengo ke amalnipaske subjektia (Fischer, 2012). I digitalnikani kultura labarel pe ki sakoja tema. Thaj, na sade so isi la amalnikano numa thaj sahno epistemologikano džanipe (Koschtial, Köhler & Felden, 2021). Šaj te adžikerel pe kaj sa e manuškane relacie phanden thaj vjavaharia e tehnologiasa thaj so si phandle lasa (Kahnwald, 2013; Köhler, 2021).

So si adava bare džanlipastar e sikljovipaske? Te gindinas kaj i digitalnikani tehnologia si instrumento e kulturnikane praktikako, trubul te las lakoro relevantnipe ani ranik e sikljovipaskiri, majbut ani roš e načirlutne pandemiako katar o COVID. Dikhel pe kaj e sikljovipaske praktike šaj te profitirinen katar o inkluzipe e digitalnikane mediengoro. Numaj, sade i dinamikani sikljovipaskiri kultura šaj te dikhel pe sar inovativnikani ano dikhipe e ikeripasko thaj resipasko vi heterogenipasko ano sakova sikljovipaskoro konteksto, misal o sikljovip khere vaj biyo ikerdipe e sikavnesko.

I inkluzivnikani praktika šaj te ovel ko khuvipe e formalnikane sikljovipasa, vaj pale e generalnikane thaj uče sikljovipasa. Voj anel amalnikano leipe than ko inovativnikano čhand thaj nanaj la savaxt sikljovipasko mandato. O sikljovipe ani škola thaj ano univerziteti, te šaj te oven sarengere resle, trubul te ovel putarde thaj ko sa dromarde thaj kerde e individuake vi putarde vaše verver phirnipa thaj karakteristike e sikljovipaske. Konkretikane šaj te den pe e digitalnikane ikeripasa thaj formenca katar mikrosikljovipe. Numaj kadava, e resipa save so si temelime ke baze e evidentongo vašo vjavaharipe kana isi sikljovipe putaren ververikane thaj, anglo sa, neve metode ko sikavne – Analitika e sikljovipasko thaj adaptirime treningosko (Köhler & Kahnwald, 2005).

O labaripe e digitalnikane tehnologiako ano sikljovipasko sistemo anel bare labaripa e manušenge so keren kadaja buti, kadaleske so i buti nanaj rutina thaj šaj te del dumo e čhavage saven isi pharipa ko keripe lengere dende butjenge. (Akhmetova thaj kol., 2020). Pale, te šaj te kerel pe kadava anglipe thaj te realizirinen e neve konceptia e sikljovipaske, trubul te peljarel pe i digitalizacia thaj o labaripe e artikulaciaki intelegencia (Köhler thaj kol., 2019). Kadaleske terminirime sama del pe ke modularizirime online formatia vaše individue. Trubul te len pe ko dikhipe e modularnikane online formatia vašo duripe, individualnikano barjovipe e sikavnesko te šaj te keren preparacia vašo inkluzivnikani sikljovipaski praktika (Akhmetova thaj kol., 2020; Proekto putarde školake vudara, 2019).

Džikaj e načirlutne rodljaripa keren, misaleske, labaripnaski eksperienca thaj dikhipe e molipasa ko labardipe e personalizirime adaptivnikane sistemongo e-sikljovipa (Hariyanto, Triyono & Köhler, 2020) sar thaj i funkcia e grupaki jekhberšale sar džovapi ko digitalnikano ikaldipe e phureder manušengo (Barczik & Köhler, 2019), ranik ki digitalnikani kultura anglo sa so nanaj sistematikano sikljovdo. Majbut, ko barjovipe si kerdo asari katar e tehnologikane šajdipa vaj ulavde šartia ke terminirime čipote. Pale, e buvljarkerde distribuciasa ke godjaver mašine thaj lengere kombinaciasa e neve digitalnikane asistentonca thaj e buvleder tehnologiasa, o agoripe e tehnikane artefaktongoro ulo but avereder, zoraleder thaj resleder (Moebert thaj kol., 2019), vaj pale resarel ko sako aktivipa ano buvleder dikhipe. I digitalnikani tehnologia e inkluzivnikane potencialosa si sekote (Zörner, Moebert & Lucke, 2017). Isindoj kadava ki godi sar telogindipe, i inkluzivnikani sikljovipaski praktika šaj te ovel lejardi sar koncepto vašo dikhljaripe e majneve



resipango ano formalnikano thaj durederikano sikljovipe savo so adaptirinel pe ki digitalnikani tehnologia vaši inkluzivnikani praktika. Palo kadava, adžikerel pe thaj teoretikano dikhljaripe thaj praktika savi so si temelime ke čipote so anen buvleder piktura e inkluzivnikane digitalnikane kulturake, deindoj faktia vaše kerde napia thaj bifunkcionalnikane resaripa.

Konceptualnikane šaj te das amari sama ke sikljovipaske tehnologije sar maškaripe kompjuterikano thaj sikljovipaskoro džantripe, kova so si idealnikano thanardo te putarel thaj te ikerel o potencialnikano labaripe premal e inkluzivnikane praktike ko inspirativnikano čhand. Pale, šaj si majbisadano o karakteristike e digitalnikane kulturakere nanaj o sigutnipe e tehnikane inovaciengoro, numaj si o sigutnipe savesa lela pe sar agordo thaj kerel normativnikane šartia vašo lengoro labaripe. Ano roko katar nekobor masekia, neve kapacitetia ka oven odobor leljarde, thaj kana ka rumingjovel, hošinas-hačaras amen kaj našaldam thaj o fundavno manuškano čačipe thaj i respektirime protetikano vast kadaleskoro so sam akana sar manuša. (Miller & Horst 2012: 28).

---

## Literatua

- Akhmetova, D., Artyukhina, T., Bikbayeva, M., Sakhnova, I., Suchkov, M. & Zaytseva, E. (2020). Digitalization and Inclusive Education: Common Ground. *Higher Education in Russia*. 29(2): 141-150.
- Apollon, D. & Desrochers, N. (2014). *Examining Paratextual Theory and its Applications in Digital Culture*. Henley: IGI Publishers.
- Barczik, K. & Köhler, T. (2019). Peer-Groups als Antwort auf die digitale Exklusion – Best Practise Beispiel zur Förderung digitaler Fähigkeiten bei älteren Erwachsenen; In: Köhler, T., Schoop, E. & Kahnwald, N. (Hrsg.). *Communities in New Media. Researching the Digital Transformation in Science, Business, Education & Public Administration. Proceedings of 22nd Conference GeNeMe 2019*. Dresden: TUDPress.
- Bijker, W.E., Hughes, T.P. & Pinch T.J. (1987). *The Social Construction of Technological Systems. New Directions in the Sociology and History of Technology*. Cambridge: MIT Press.
- Fischer, H. (2012). *Know Your Types! Konstruktion eines Bezugsrahmens zur Analyse der Adoption von E-Learning-Innovationen in der Hochschullehre*. Universität Bergen.
- Frindte, W. & Geschke, D. (2019). *Lehrbuch Kommunikationspsychologie*. Weinheim: Beltz-Juventa.
- Gergen, K. J. (1991). *The saturated self: Dilemmas of identity in contemporary life*. Basic Books.
- Hariyanto, D., Triyono, M. B. & Köhler, T. (2020). Usability evaluation of personalized adaptive e-learning system using USE questionnaire. *Knowledge Management & E-Learning*. 12(1): 85-105.
- Hofstede, G. (1984). *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. Beverly Hills: SAGE Publications.
- Kahnwald, N. (2013). *Informelles Lernen in virtuellen Gemeinschaften. Nutzungspraktiken zwischen Information und Partizipation*. Münster, New York, München, Berlin: Waxmann.
- Köhler, T. (2003). *Das Selbst im Netz. Die Konstruktion des Selbst unter den Bedingungen computervermittelter Kommunikation*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Köhler, T. (2021). Didactic modeling of a digital instrument for the perception, construction and evaluation of ethical perspectives in AI systems. *8th International Conference on Learning Technologies and Learning Environments*.
- Köhler, T. & Kahnwald, N. (2005). Does a class need a teacher? New teaching and learning paradigms for virtual learning communities. *Online Communities and Social Computing*. New York: Lawrence Erlbaum Associates.
- Köhler, T., Wollersheim, H.-W. & Igel, C. (2019). Scenarios of Technology Enhanced Learning (TEL) and Technology Enhanced Teaching (TET) in Academic Education. A forecast for the next decade and its consequences for teaching staff. *Proceedings of the 8th International Congress on Advanced Applied Informatics*.
- Koschtial, C., Köhler, T. & Felden, C. (2021). *e-Science. Open, social and virtual technology for research collaboration*. Berlin: Springer.
- Moebert, T. & Schneider, J. & Zoerner, D. & Tscherejkina, A. & Lucke, U. (2019). How to use socio-emotional signals for adaptive training. In: Augstein, M., Herder, E. & Wörndl, W. (Hrsg.). *Personalized Human-Computer Interaction*: 103-132.
- Miller, D. & Horst, H. A. (2012). The Digital and the Human. In: Horst, H.A. & Miller, D. (Hrsg.) *Digital Anthropology*: 3-35.

Open School Doors (2019). Open School Doors Training Framework. <http://openschooldoors.westgate.gr/>, 01.02.2023.

Zoerner, D. & Moebert, T. & Lucke, U. (2017). IT-gestütztes Training sozio-emotionaler Kognition für Menschen mit Autismus. *Informatik-Spektrum*: 546-555.

---

### 3.8 Digitalnikano taflimo čučipe

Auktoria: Christa Markom, Magdalena Steger, Yvonne Wandl, Jelena Tošić

Digitalnikano taflimo čučipe (DQG) si teliforma e digitalnikane lingane čučipasko, a si kana isi veriveripe ko bijekhipe e resipasko ko labaripe e digitalnikane tehnologiako. O klidardo veriveripa si kadaleste so DQG isi les veriveripe maškar e murša thaj e džuvlja thaj ko sa lel o sahno LGBTIQ+ amalnipa. So si majbare džanipastar o Digitalnikano taflimo čučipe labarel pe vašo ramosaripe e pharipangoro savenca khuyen pe e džene katar LGBTIQ+ khedin (DiGiacomo, 2021). LGBTIQ+ si akronimo vašo seksualnipa thaj e lingane idenitetia. E ulavde grafeme sikaven kakava: L sikavel e lezibiken (džuvlja save so mangen e džuvljen), G sikavel e gejen (murša save mangen e muršen), B sikavel biseksualcoja (bizo preferipe e polosko), T sikavel translingipe (lingano identiteto thaj si ververikano katar o terminirime thaj sikavdo ko biandipe), I sikavel interseksualnipa (manuša save nisi fizikane lingane karakteristike) thaj Q sikavel taflime (khedime termino vaše manuša save so si cislingane vaj manuša save si subjektivikane lingipisa savesa si biande, vaj heteroseksualnikane) vaj Pučljaripe (manuša save so nanaj sigurna ko pesko seksualnipa thaj identiteto) Plus sikavel sa e avere seksualnipa thaj identitete (Cherry, 2020).

E phureder LGBTQ+ manuša isi len pharipe e labaripasa thaj resipasa ke digitalnikane tehnologije thaj interneto. Upral sa, e tikne penzie thaj xari love šaj te činaven len te labaren e but šajdipa te aven ko kontakto, e manušenca saven isi jekh gindipa, ke digitalnikane medie thaj thana. Akana isi but firme thaj organizacie save so mangen te keren šukar o resipe ko digitalnikano sundal vaše manuša katar LGBTIQ+ khedin thaj ko adava čhani ka tiknjarel pe o DQG. Jekh katar e organizacie si SAGE (DiGiacomo, 2021). SAGE si organizacie sava isi bešipe ano New York thaj isi la resarin te del dumo e phireder LGBTQ+ manušenge. SAGE del e servisia thaj e programe savenca e LGBTIQ+ manuša šaj te roden dendo dumo vašo lačheder angažmano thaj labaripe e digitalnikane mediengo (SAGE, 2022). I aver programa si Cyber centro fondaciaki Bohnett. Kadaja programa isi la prekal 60 lokacie ane but diza/foroja thaj univerzitate. Athe e studentia thaj e terne šaj te roden informacie vašo LGBTIQ+, te sikljojen vareso nevo vašo akaja tema, te keren lav e avere manušenca kadaleske. Kadava si but importantno lenge thaj si khere thaj daran te na oven „pučarde“ kadaleske so na ikljojen vaj na mangen te ikljojen (DiGiacomo, 2021).

O Internet kheldja bari rola ano barjovipe e LGBTIQ+ khedinake. Kadava si instrumento savo del dumo te kerel relacia maškar e manuša, tamiripe thaj resipe dži o webo, khedipe informacie thaj džanipe vaše LGBTIQ+ pučipa, sar thaj sastipe thaj politika. Ane palune berša ulo baro instrumento vašo vakerdipe, buvljaripe thaj zoralipe e rodipango (Edri, 2019). Numaj e džene katar LGBTIQ+ isi len thaj probleme ko webo. Misal, phare si te sikaven peskoro seksualnipa thaj o rodime identiteto ko interneto, sar thaj te dikhen pes thaj peskere intimikane mangipa, sar thaj o informiripe vaše LGBTIQ+ problemia thaj vazdipe e avere manušengoro te keren korkori peske so trubul. Isi thaj but standardia thaj droma andre ke amalnikane medie save so limitirinen ja na den e aktivipa. Numaj kadava, e postoja ane save ikeren pe e LGBTIQ+ manuša ikljojen thaj khosen pe, džikaj e homofobikane, e seksualnikane thaj transfobikane postoja ačhoven ko webo.

O algoritmo butvar isi les obligacia vašo bičačipen, kadaleske so našti adekvatikane te kerel veriveripe maškar e pozitivnikane thaj e negativnikane postoja thaj kadalesa ikalel e LGBTIQ+ dženen. E translingane manušen isi panda jekh problemo, majbut ane palune berša, a kadava si kana keren registracia ki amalnikani web rigori trubul lenge o čačutno anav. Kadava zurarel pe dokumentonca save so trubun te oven drabarde. Sa džikaj e translingane manuša oficialnikane na kerde aver pesko anav thaj polo, trubul te vakeren pesko biando anav savesa našti buteder te identificirinen pe. Numaj, te vakerde pesko nevo identiteto, o webo palo xarno vaxt/vrama ka kerel blokada thaj ka našalen peske neve kontakton. Panda jekh kali nukta si kaj sa pobuter e manuša kreirinen e xoxavne profiloja te šaj te labaren o arakhipe e manušengo saven so isi varesavi seksualnikani orientacia. Kadava sas čipota ano Egipet kote so sas arakhle manuša saven so sas polo savo nanaj jekh e normenca, a palo kadava si marde thaj mudarde. Te šaj kadava te ovel činavdo, akana isi ulavde aplikacie thaj web rigore save so si kerde sade e homoseksualnikane manušenge. Isi thaj rodipe katar LGBTIQ+ khedin te oven involvirime ano kerdipe e aplikaciengo thaj e relacirime normativenca (Edri, 2019).

Panda jekh missal vašo diskriminacia e LGBTIQ+ khedinake, ulavde e queer murša, šaj te dikhel pe ani India. India sas britanikani koloniaki teritoria thaj kadaleske adari sas e britaniako kolonialnikano sankciengo zakono savo so vakerel kaj sa e seksualnikane butja si definirime sar binaturalnikane thaj sankcie sas phandlipe dži dživdipaske phandlipasa. Kadava zakono o Sudo/Kriso andas ko 6. septembro 2018. (Kolmannskog, 2018). Uzal akala zakoneske šartia, tema e LGBTIQ+, a ulavde e queer, kerel pe diskusia ane print medie thaj filmoja, sar thaj ane TV emisija ani India (Dasgupta, 2017).

---

## Literatua

- Cherry, K. (2020). *What Does LGBTQ+ Mean?* <https://www.verywellmind.com/what-does-lgbtq-mean-5069804>, 01.02.2023.
- Dasgupta, R. K. (2017). *Digital Queer Cultures in India*. New York: Routledge.
- EDRI (2019). *The digital rights of LGBTQ+ people: When technology reinforces societal oppressions*. <https://edri.org/our-work/the-digital-rights-lgbtq-technology-reinforces-societal-oppressions/>, 01.02.2023.
- Kolmannskog, V. (2018). Love in Law – The Indian Supreme Court decides in favour of LGBT persons. *Centre on Law & Social Transformation*: 1-4.
- SAGE (2022). *Advocacy & Services for LGBT Elders*. <https://www.sageusa.org/what-we-do/lgbtq-aging-worldwide/>, 01.02.2023.
- DiGiacomo, R. (2021). *The Digital Divide for LGBTQ People Is Real: These Groups Are Trying to Bridge It*. <https://www.delltechnologies.com/en-us/perspectives/the-digital-divide-for-lgbtq-people-is-real-these-groups-are-trying-to-bridge-it/>, 01.02.2023.
- 

## 3.9 Digitalnikano beršikano veriveripe

Auktorija: Danijela Birt Katić, Jadranka Brkić-Vejmelka, Ines Cvitković Kalanjoš

I komparacia e beršikane veriveripasko si veriver ano sahno sundal thaj ani Europa. Misaleske, o rodliaripe sikavel kaj e phureder Europake manuša labaren o internet hareder katar peske amerikake kolege. Isi thaj veriveripe maškar i lunali rig thaj utarig e Europaki ki relacia e khamali rig thaj tati rig e Europaki, ko so von harider labaren e digitalnikane servisia. Sako them trubul te anel zakonura thaj normative save so anen buvljaripe e informaciake thaj komunikaciake tehnologiako thaj den e dizutnenge čačipen ke informacie kote te oven. Sar amalnikano aspekto

ko nakhavipe e digitalnikane bijekhipasko, trubul te ovel vazdime i minsas vašo trubutnipe e sikljovipasko e phirnipango ano labaripe e neve tehnologiako thaj te del dumo e kišle grupen sar so si e phureder dizutne ko labaripe e neve tehnologiako.

Kadaleske keren pe sa buteder rodlijaripa save so keren buti e digitalnikane tehnologiasa te šaj te hačarel e demografikane piktore e labarnenge, vaj pale te len ko dikhipe lengo beršipe, polo, than dživdipasko, o levelo e sikljovipasko thaj leipasko. Pakjal pe kaj akala kategorije keren asari ko digitalnikano ulavdipe vaj pale bijekhipe.

Jekh katar e klidarde faktoria ko digitalnikano bijekhipi si o isipe e phirnipango ko labaripe e neve tehnologiengo. Schaarschmidt thaj av. (2012), dende pestar sa te dikhen e beršikane ververipa thaj lengo džanlipe vašo arakhipe e terminirime inovativnikane digitalnikane kulture sar thaj pašikane sikljovipaskere aktivipa e terneder manušengi. O Auktoro Van Dijk vakerel kaj majbare džanlipastar si e phirnipa: operativnikane, formalnikane, informaciake, komunikaciake, kreativnikane thaj strategikane, a o digitalnikano bijekhipi definirinel ke ververipe ano isipe e upre vakerde phirnipango. Dureder, ano pesko teksto vakerel e averipa e bijekhipaske: resipe dži i digitalnikani tehnologija, phirnipa e labaripasko ki digitalnikani tehnologija thaj korkoripasko labaripe e tehnologiako (Van Dijk, 2014: 140).

Te ginidansa kaj i buti ani relacia terno mamuj phuro, adava anel kaj buti si but sadani. Ko labaripe e digitalnikane instrumentongo isi nekobor faktoria: polo, amalnikano-ekonomikano trujalipe, levelo e sikljovipasko thaj lokacia (ruralnikano-urbanikano). Bare džanlipastar si thaj o resipe e webosko, linkipe thaj kompjuteria, kerdipe e trujalipasko, senzibilizacia e dizutnengo, thaj motivacia vašo labaripe. Kadaleske o biformalnikano sikljovipe e phureder manušengo (prekal kursia thaj seminaria) si šukar praktika. Misal si te den pe bilovenge kursia vašo labaripe e kompjuteronge ani organizacia e birajikane khedinengo vaj aver instirucije (I Dizaki biblioteka Zadar si jekh katar e šajutne misala).

But phureder, saven nanaj majneve digitalnikane džanipa, isi len riziko te oven marginalizirime ane sa e aspektoja e dživdipasko. Isi misala, ulavde kana sas o COVID-19 ane save i džuvli, sava na sas aplikacia vašo pokinipe prekal mobitelo lovenca si nasulime katar e servisoski rig ano savo trubulas te pokinel o xardžipe. Ani aver čipota, phureder Kinezo bizo telefono si rudjinkerdo te ikljovel katar o buso kana e šoferoske na sikavdas pesko sastipasko kodo katar aplikacia so labarel pe ke putarde thana. Akala incidentia den amen liparipe ke sa e barder digitalnikane čučipa save so e phureder manušen čhiven len ki bilači situacia. (<https://bigthink.com/the-present/digital-divide-age-gap>).

Kadaleske so phurjoven e manuša, ani Europa, Kina thaj barvalo sundal, o digitalnikano čučipe si baro problemo. Kadaleske so isi barjovipe e digitalizaciako ano sundal, nanaj čamjalo te ovel vakerdo kaj varekon si „but phuro“ vašo tehnologija vaj pale kaj i tehnologija si sade „e ternenge“. Globalnikane, e tehnologikane firme mangel te sikaven e phurederen, deindoj len direktnikano dendo dumo ane bikinlina savende kinen thaj te keren lende digitalnikano pokinipe. Sa pobuter anglikerde tehnologije adaptirinen e phurederen, te šaj te keren lenge šukareder o dživdipe, savo avel katar i Agenda katar Davos 2021.

Sar so vakeren Dimić-Vrkić (2014), trubul te ova minsale trubutnipasko vašo kontinuirime deipe ano sikljovipe e ternenge kadaleske so e neve tehnologije but sig ovena averkerde thaj džipherde, džikaj katar aver rig trubul te ovas minsale ko trubutnipe e bareder maškargeneraciengo solidaripipe thaj te cxidas o tiknjaripe e ulavdipasko (Dimić-Vrkić, 2014: 421).

E generaciako čučipe ano labaripe e digitalnikane servisongo isi kadaleske so e terneder generacie si putarde vašo labaripe e neve tehnologiengo, numaj si phandle e varesave sikljovipaske thaj kulturnikane kapitalosa. Trubul te phandas kaj e tiknjaripasa e digitalnikane bijekhipasko ka tiknjaras thaj o amalnikano bijekhipa (Krištofić, 2007).

---

## Literatua

Dimić- Vrkić, J. (2014). Problem digitalne podjele. *Napredak*: 419-433.

Kidron, E. & Yang, V. (2021). *How to close the digital gap for the elderly*. <https://bigthink.com/the-present/digital-divide-age-gap/>, 01.02.2023.

Krištofić, B. (2007). „Digitalna nejednakost“. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*. 45(2): 165-182.

Schaarschmidt, N.; Dietsch, S. & Köhler, T. (2012): Mind the gap! High School students' attitudes toward computer-based learning; In: Bogazici University (Hrsg.). *Proceedings of the 11th International Conference on Information Technology Based Higher Education and Training ITHET 2012*. Istanbul.

Van Dijk, J. (2014). *Digital skills: Unlocking the Information Society*. New York: Palgrave Macmillan.

---

## 3.10 Digitalnikano lingano čučipe

Auktorija: Christa Markom, Magdalena Steger, Yvonne Wandl, Jelena Tošić

Digitalnikano lingano čučipe vaj digitalnikano lingano ulavdipe vakerel o ververipe maškar e murša thaj e džuvlja ano dikhipa e šajdipango ano digitalnikano sundal. O čučipe dikhel pe ane verver čhandia ko resipe e internetosko, ano labaripe e internetosko prekal e godjaver telefonia thaj o generalnikano šajdipe vašo isipe mobitelo. O rezultato kodole čučipasko si o nanipa so si ano profesionalnikano dživdipe (IGI-Global, 2021). Ano kvantitativnikano dikhipa, o digitalnikano lingano čučipe si maškar kadava kobor isi labarde internetoske maškar e džuvlja thaj e murša. Akava baripen si kerdo ane procentia (Sorgener, Mayne, Mariscal & Aneja, 2018). Majbut ane palune duj berša, i pandemia katar Covid-19 panda buteder kerda o ververipe maškar e murša thaj e džuvlja kana dikhel pe o digitalnikano leipe than. Kadaleske isi faktia kaj pale ikljovel čučipe maškar e murša thaj e džuvlja save so angleder sas phandle (Global Gender Gap Report, 2021). O lingano čučipe si thaj ko bijekhipa maškar e džuvlja thaj e murša ane sa e ranika e dživdipaske. O globalnikano raporto vašo lingano čučipe labarel pe ane akala ranika vašo pendžaripa e lingane čučipasko:

- Ekonomikano leipe than thaj šajipa
- Sikljovipasko resaripen
- Sastipe thaj ačhovipe ko dživdipe

Politikano zoralkeripe (Raporto vašo globalnikano lingano čučipe, 2021: 5)

Kana e manuša vakeren vašo digitalnikano lingano čučipe, majbut gindinen vašo čučipe ano labaripe e digitalnikane tehnologiengo maškar e džuvlja thaj e murša. Kadava panda dikhel pe ane ververikane artiklia save so vakeren vašo ververipe maškar e džuvlja thaj e murša, sar so si o raporto katar UN vašo digitalnikano lingano čučipe maškar e džuvlja ani Afrika vaj Globalnikano raporto vašo lingano čučipe. Sar so phenel o Lüth, o termino e bibinarnipasko šaj te definirinas sar:

---

*“... korkorikano nišankeripe e manušengo save so locirinen pe avral  
katar o binarnikano bianduno lačhardipe, save so nanaj  
(sade\_ džuvlja, thaj nanaj (sade) murša.”*

*(Lüth, 2021: 281)*

---

O terminiripe e polongo kana biandjovel o čhavo si temelimo ko dominantikano lingano režimo savo so si orientirime ko heteronormativnipe thaj xari po xari crdel pe katar i dihotomia džuvli-murš. Ano kadava konteksto bari rola e ternenge keren e societikane netvorke sar so si YouTube kanalo, Instagram vaj TikTok ano savo šaj te oven lele thaj dende akala teme (Lüth, 2021.) Generalnikane, e džuvljen isi bareder pharipa ko resaripe e internetosko thaj kodoleste si ani bilači situacia. Sar so vakeren e statistike thaj e numere, šaj te ovel dikhlo kaj ane ulavde phuva katar mimerig, e pghuvjende saven isi kišli infrastruktura thaj kote si e džuvlja ikalde katar e but ranika e amalipnasko, e džuvlja (thaj čhaja) zorales si diskriminirime ano dikhipe e resipasko ko interneto. Paše ekvaš katar manušikani populacia - 3,7 milijarde manuša, 47% - nanaj len resaripe dži interneto. Ekvaš e populaciatar si džuvlja, so anel kaj trujal štartorin e sundaleske populaciako si ani bilači situacia kana dikhel pe o interneto (UN Women, 2021). Ane numere, kadava anel kaj ano procentipe 21% si bareder o šajdipe kaj e muršen ka ovel interneto (Hingle, 2021). Kadava si vašo baro bijekhipe thaj kerel akava:

- ▶ E džuvlja na xačaren pe sigurnikane ko interneto kadaleske so isi nasulipe premal lende buteder.
- ▶ I infrastruktura na del resaripe ko interneto.
- ▶ Ane škole e čhaja thaj e džuvlja nanaj len digitalnikano džanipe, kadaleske so i ranik e kompetenciengi majbut del pe e muršane kotoreske katar i populacia.
- ▶ E džuvlja našti te len peske džanipe katar digitalnikani tehnologija (USAID, 2021).

Kana vakeras vašo labardengo keripe buti ko interneto, thaj adžukhar trubul te oven dikhle e lingane ververipa. E džuvlja majbut labaren (mobilnikano) interneto vašo xramovipe prekal e-posta, vašo dikhipe e dromengo thaj kartengo, vašo leipe sastipaske informacie thaj vaši personalnikani komunikacia thaj buti ko lačharipe, džikaj e murša informirinen pe vaše nevipa save aven katar sporto, politika vaj finansie, keren butikane aktivipa ko neto vaj šunen thaj len muzika. Xarneste, adava anel kaj o barder šajdipe si kaj e džuvlja ka oven ko neto vaše praktikane aktivipa thajd ende butja, džikaj e murša si ko neto vašo khelipe (Fallows, 2005). Jekhikane, e murša thaj e džuvlja verver keren kerdipe kana si ko pučipe i digitalnikani komunikacia. O muršano kotor e populaciako buteder len than ane online debate, džikaj e džuvlja xari keren kadava. Kadava si vašo nanajipe e sigurnipasko ko interneto (EIGE, 2021). E džuvlja labaren internetikani komunikacia majbut te šaj te keren kontakto e amalenca thaj familiasa, džikaj e murša keren komunikacia e ververikane grupenca ko neto (Fallows, 2005).

Thaj uzal so ane statistike arakhen pe ververipa ano labaripe, kompetencia thaj sa o sahibipe – kotorkerdo ke regie. Majtikno digitalnikano čučipe maškar e poloja šaj te arakhel pe ani Amerika sade 2% (Chisiza, 2017). Europa si paše dži 3% (Sarpong, 2021), a i Afrika isi la majbaro digitalnikano lingano čučipe ko sundal - 23% (Chisiza, 2017). Kana dikhas e evidente vašo labaripe e internetosko premal o polo, arakhas bare ververipa. Ani Utarikani Amerika o ververipe si tikno, kote so 90% e muršendar thaj e džuvljendar isi len thaj labaren interneto. Ani Latinaki Amerika,



avere rigatar, sade 60% e džuvljendar thaj sade 64% e muršendar isi len resaripa dži internet. O digitalnikano lingano čučipe ani mismerigani Azia, maškarutni Azia, mismerkhamali Azia thaj khamali Azia. Majbaro digitalnikano lingano čučipe ai ani mismerigani Azia, a majtikno ani khameski rig e Aziaki (Hingle, 2021). I Australia vazdel pesko sistemo thaj indekso, *Australian Digital Inclusion Index* (ADII), te šaj te ovel ko čekat peske digitalnikane barjovipasko. So si kadava indekso bareder, kadava si o digitalnikano inkluzipe bareder. Ano 2019. o ADII sas 61,9 poenia. Pale, isi numere save so keren ilustracie vašo veriveripa maškar e džuvlja thaj e murša ano digitalnikano sundal. Ano procentipe, e džuvlja isi len ADII vašo 1,8 poenia teleder katar e murša. Kana si ko pučipe o resipe ko internet e murša isi len ADII - 88,2 boda, a e džuvlja 87,7 poenia (Thomas i sur., 2019).

Sar so si vakerdo ko starto, ane varesave kotora e sundaleske, akanutni pandemia COVID-19 kerdas bareder e lingane veriveripa. Ulavde e džuvljenge kola so angleder i pandemia na labarde i digitalnikani tehnologija, a akana e xardžipa te resaren dži digitalnikani tehnologija si bareder.

Vaši pandemia sa kerel pe buti duralestar, a but ranika, phandindoj thaj e butjarne thana, sikljovipa thaj amalnikano dživdipe, nakhle ko sikljovipe ko duripe vaj buti kherestar. Kadava si kadaleske so i digitalnikani tehnologija thaj labaripe e internetosko anel komunikacia avral (nacionalnikane) granice. Numaj, kadaleske so e džuvljen isi tikneder resaripe dži interneto thaj majbut našti te labaren les vaj te keren buti ko aver čhand, dživdarinen bari diskriminacia kana si i pandemia. o amalnikano dživdipe, administrativnikane, medicinake informacie thaj e deipa godi den pe ko interneto, kadaleske so e džuvlja majbut adhinen peske familiendar te šaj te dikhen e majneve rezultate e rodljaripaske thaj e governoske napia (Aggarwal, 2020; USAID, 2021; Nefresh, Orser & Thomas, 2020). Panda jekh pučipe savo si ikaldo si katar o starto e pandemiako si o familiarnikano nasulipe. Kadava šaj te del asari solduje polonge, a o problemo si bareder e džuvljenge. Thaj uzal so isi dešore netoske riga, telefoneske linie t.a.n vašo vakeripe e nasulipasko ani familie vaj lafikeripe nekasa vašo nasulipe, džuvlja saven nanaj thaj digitalnikano bililvarnipe thaj šajdipe vašo resaripe ko interneto te lel arka, a varesavo var thaj na len kadaja arka (Nefresh, Orser & Thomas, 2020).

Sar so si vakerdo, o digitalnikano lingano čučipe isi les palpalunipe thaj ke butjarne thana, ulavde kadalenge savenge o resipe ko interneto si bišajutno vaj bidendo. Buteder katar o 90% e butjendar buvle ko sundal roden katar peske butjarne digitalnikane phirnipa, save so e džuvljen našti ovel vašo nanajipa e temikane treningonge (Plan International, 2021). E džuvlja thaj čhaja kadaleske si limirime ane peske profesionalnikane šajdipa thaj sar rezultato kadaleske keren sa bareder rampe ano lengo profesionalnikano dživdipe (UNICEF, 2021).

Isi but ververikane bahania thaj čhania vašo tiknjaripe e digitalnikane lingane čučipasko. Buteder lendar si razime ano jekh, a kadava si o jekhto phird premal o lačhederipe trubul te ovel kerdo ane škole. E škole si jekhto terdjovin kate so e čhave thaj e terne manuša katar sa e poloja isi len jekh šajdipa vašo sikljovipe e digitalnikane džanipasko. Dureder, i siklana ano (prakritane) džantripa, savi so si anavesa ke STEM predmetia, trubul te ovel la promocia (Plan International, 2021; OECD, 2018; Sorgener, Mayne, Mariscal & Aneja, 2018; BMBWF, 2021). Uzal kadava, rodel pe resaripe ko interneto so ka ovel dendo, šajutno thaj jekh sarinenge, bizo te ovel dikhlo o kustikipe, polo, berša, religia, lingipe thaj sociokulturnikano preperipe. Kadaleske ka ovel trubutno te ovel kerdi infrastruktura thaj resaripe e internetoske thaj e digitalnikane tehnologiae (Davaki, 2018; OECD, 2018).

Aver džanlipaski nukta si o netosko sigurnipe. Kadava trubul te ovel kerdo ke sa e trujalipa te šaj e čhaja thaj e džuvlja ma te daran džikaj si ko neto. Akate, sar misal, isi rekomendacia te ovel bareder rodljaripe te šaj te ovel arakhlo so trubul te ovel lačardo. Numaj e evidente trubul te phanden sa e poloja (Davaki, 2018; Sorgener, Mayne, Mariscal & Aneja, 2018). I štarto thaj paluni nukta si phandli e stereotiponca. Isi vaevev amalnikane-kulturnikane rampe thaj phandle stereotipia save so na den e džuvljenge thaj e čhajenge te keren buti ki tehnologija thaj ano digitalnikano sundal. Gindinel pe kaj si bare džanlipastar te ovel šajdardo solduje polonge (thaj buvleder) te keren buti ki digitalnikani tehnologija thaj te keren buti ane kodola ranika (Davaki, 2018; Sorgener, Mayne, Mariscal & Aneja, 2018).

---

## Literatua

- Aggarwal, A. (2020): How COVID-19 fuels the digital gender divide. <https://asia.fes.de/news/digital-gender-divide>, 01.02.2023.
- Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und Forschung (2021). Förderung von Frauen im MINT-Bereich. <https://www.bmbwf.gv.at/Themen/HS-Uni/Gleichstellung-und-Diversit%C3%A4t/Policy-und-Ma%C3%9Fnahmen/F%C3%B6rderung-von-Frauen-im-MINT-Bereich.html>, 01.02.2023.
- Chisiza, M. (2017). No woman left behind: The gender digital divide. <https://saiia.org.za/research/no-woman-left-behind-the-gender-digital-divide/>, 01.02.2023.
- Davaki, K. (2018). The underlying causes of the digital gender gap and possible solutions for enhanced digital inclusion of women and girls. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/604940/IPOL\\_STU\(2018\)604940\\_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/604940/IPOL_STU(2018)604940_EN.pdf), 01.02.2023.
- EIGE: European Institute for Gender Equality (2021). Gender equality and youth: the opportunities and risks of digitalization. [https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/20194287\\_mhae18101enn\\_pdf.pdf](https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/20194287_mhae18101enn_pdf.pdf), 01.02.2023.
- Fullows, D. (2005). How Women and Men Use the Internet. <https://www.pewresearch.org/internet/2005/12/28/how-women-and-men-use-the-internet/#:~:text=Younger%20women%20are%20more%20likely,21%25%20of%20women%20that%20age>, 01.02.2023.
- Hingle, A. (2021). What is The Digital Divide? Mozilla Explains. [https://foundation.mozilla.org/en/blog/what-is-the-digital-divide-mozilla-explains/?gclid=Cj0KCQjww4OMBhCUARIsAILndv7Q4Knbf5a4wbbj\\_xa5J4uAST4aEZrKt9DUvz5Qgc2AouHJQUV5n4aAhr4EALw\\_wcB](https://foundation.mozilla.org/en/blog/what-is-the-digital-divide-mozilla-explains/?gclid=Cj0KCQjww4OMBhCUARIsAILndv7Q4Knbf5a4wbbj_xa5J4uAST4aEZrKt9DUvz5Qgc2AouHJQUV5n4aAhr4EALw_wcB), 01.02.2023.
- IGI-Global (2021). What is Gender Digital Divide. <https://www.igi-global.com/dictionary/a-human-rights-based-approach-to-bridge-gender-digital-divide/11919>, 01.02.2023.
- Lüth, Nanna (2021). Nicht-binäre Coming-Out-Berichte: Das Internet als Braver Space oder: Geschlechtliche Zuschreibungen überflüssig machen. In: Zeitschrift für Theorie und Praxis der Medienbildung: 281-300.
- Nefresh, C., Orser, B. & Thomas, M. (2020). COVID-19 Response Strategies, Addressing Digital Gender Divides. [https://www.g20-insights.org/policy\\_briefs/covid-19-response-strategies-addressing-digital-gender-divides/](https://www.g20-insights.org/policy_briefs/covid-19-response-strategies-addressing-digital-gender-divides/), 01.02.2023.
- OECD (2018). Bridging the Digital Gender Divide. Include. Upskill, Innovate. <https://www.oecd.org/digital/bridging-the-digital-gender-divide.pdf>, 01.02.2023.
- Plan International (2021). Bridging the Gender Digital Divide. <https://plan-international.org/education/bridging-the-digital-divide>, 03.12. 2021.
- Sarpong, E. (2021). The Digital divide in Europe Towards meaningful connectivity. [https://www.itu.int/en/ITU/Regional-Presence/Europe/Documents/Events/2021/Meaningful%20Connectivity/01\\_Sarpong.pdf](https://www.itu.int/en/ITU/Regional-Presence/Europe/Documents/Events/2021/Meaningful%20Connectivity/01_Sarpong.pdf), 01.02.2023.
- Sorgner, A., Mayne, G., Mariscal, J. & Aneja, U. (2018). Bridging the Gender Digital Gap. [https://www.g20-insights.org/policy\\_briefs/bridging-the-gender-digital-gap](https://www.g20-insights.org/policy_briefs/bridging-the-gender-digital-gap), 01.02.2023.
- Thomas, J., Barraket, J., Wilson, CK., Rennie, E., Ewing, S. & MacDonald, T. (2019). Measuring Australia's Digital Divide: The Australian Digital Inclusion Index 2019. <https://apo.org.au/node/255341>, 01.02.2023.
- UN-Women (2021). Addressing the digital gender divide in Africa through the African Girls Can Code Initiative. <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2021/10/feature-addressing-the-digital-gender-divide-in-africa>, 01.02.2023.



UNICEF (2021). What we know about the gender digital divide for girls: A literature review. <https://www.unicef.org/eap/media/8311/file/What%20we%20know%20about%20the%20gender%20digital%20divide%20for%20girls:%20A%20literature%20review.pdf>, 01.02.2022.

USAID (2021). USAID Digital Strategy. [https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/15396/COVID19\\_and\\_Gender\\_Digital\\_Divide.pdf](https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/15396/COVID19_and_Gender_Digital_Divide.pdf), 01.02.2022.

World Economic Forum (2021). Global Gender Gap Report. Genf/Köln: World Economic Forum.

---

### 3.11 Digitalnikano kerdipe e sundalesko

Auktorita: Christa Markom, Magdalena Steger, Jelena Tošić

O kerdipe e sundalesko, "kerdipe e sundalesko/formiripe e sundalesko", butvar si phandlo e konceptosa e "čačipasko. Numaj, akava resaripe ko kerdipe e sundalesko kerel implikacia kaj ko jekh vaxt isi sundala save nanaj čačikane, numaj si konstruirime vaj ikalde e godjatar. Kana kerel pe lav/lafi vaše online sundala, kadale vaxtete/vramate lel pe o termino virtuelnikano sundal vaj bičačikano sundal. Numaj pale, o avral netvorkosko sundal šaj te ovel konstruirime sar online sundal so šaj te ovel čačikano. Anneesh, Hall thaj Petro (2012) vakeren kaj o kerdipe e sundalesko save keren e netvorkia thaj si ververikane plastia: prekal o arto, medie thaj amalnikane praktike. Kadaleske, nanaj objektivnikano univerzalnokano sundal savo si jekh sarinenge. „Čačikano | sundal si kadava ano savo jekh terminirime persona dživdinel ano terminirime momento. Vov šaj te ovel online thaj offline. (Aneesh, Hall i Petro, 2012: 1-3)

Našti ulavde te ovel ververipe maškar o avral netvorkosko thaj online sundal. Bute manušenge o digitalnikano sundal si kotor katar avral netvorkosko sundal thaj našti te ulavel pe. O komunikologo thaj sociologo Ahmet Atay (2021) gindinel kaj o dživdipe thaj identiteto ovel thaj maškar o online thaj offline sundal. Sakodivutno dživdipe butemanušengo formirime si e digitalnikane sundalesa. Numaj e amalnikane medie, sar so si Facebook, Instagram vaj Twitter, e manuša labaren thaj digitalnikane tehnologiasa sar so si godjaver telefonia, lap topia vaj MP3 playeria. Palune berša i pandemia sikavdja kaj e aspektia e sakodivutne dživdipaske, save so angleder sas ano |čačikano sundal but lokhes šaj te oven kerde ano „digitalnikane“. Online kursia vaj butjarne bešina sar so si ZOOM khosen e linee/granice maškar o čačutno thaj digitalnikano sundal. (Atay, 2021)

Numaj e amalnikane medie, o adžukhar vakerdo „virtuelnikano čači“ thaj adžukhar si kotor katar o digitalnikano sundal. O virtuelno čači labarel pe, misaleske, te šaj e čhave saven isi autizam del dumo lačheder te legaren pe e rodipanca save si ko avral netvorkosko sundal. Vov šaj te ovel labardo vašo praktikiripe so anel khuvipe e ververikane situacienca ano „čačutno“ sundal ano sigurnikano trujalipe. Varekana o virtuelnikano čači ikerel thaj piktura e „čačipaske“ sundalestar. Numaj šaj te kerel thaj jekh ko sa nevo sundal (Bellani, Fornasari, Chittaro & Brambilla, 2011). Kaj si jekh akala aktivipa katar o šajutno online sar thaj offline sundal, sikaven e kompjuterikane programe, adžukhar vakerde „Aver dživdipa“. E labarutne keren kreacia ko avatar savenca „dživdinen | ano terminirimo trujalipe. I idea si te keren sa jekh sar so si ano offline sundal. Ververikane labarutne arakhen pumen thaj džan ko kino, ke kursia tancoske vaj ano kafe. Kadaleske našti te akharen pumen kompjuterikane khelipasa, kadaleske so nanaj agorutno resipe vašo realizacia, numaj tamirinel pe thaj dživdinel pe (aver) dživdipe. (Boellstorff, 2015)

Sar si vakerdo, e labarutne korkori keren dizajno peske avaterenge. Maškar aver, kadava labaren thaj e manuša katar LGBTIQ+ khedin kadaleske so e identitete šaj te oven verkerde lokheder no

so si ano avral netvorkosko sundal. Kadaleske o identiteto savo so ka lel varekon šaj te ovel paše dži personalnikano „čačipe“ no so isi les ano offline sundal. (Boellstorff, 2015.)

Atay (2021) ano pesko artiklo thaj adžukhar kerel fokuso ke queer identitete ki relacia e digitalnikane sundalesa. Sar so vov vakerel, o online sundal anel ko sa neve čhanda ko lafikeripe thaj o vakeripe ko queerness.<sup>2</sup> O Atay kadaleske del anav „digitalnikano queer kerdipe e sundalesko“ Sar čhand ko digitalnikano aktivizmo thaj zoralkeripe, vov o digitalnikano sundal dikhel sar nevo čhand „... te zoralkerel o šanduno thaj o marginalizirime queer thaj trans krlo andre ani amari disciplina“ (Atay, 2021: 183)

E manuša gindinen vašo sundal katar e verver perspektive thaj gindinen sar jekh sastin. O gindinipe, e idee thaj o hačaripe e sundalesko sakana oven kerde varesave perspektivenca. I idea vašo lačhardipe e sundalesko šaj te ovel prekal politikane sisteme, religiake idee vaj relacia maškar e duj ververikane kotora, elementia, thana thaj vaxta. (TRANSCA, 2022) Kadava dikhel pe thaj ane phandlina so si maškar o online thaj offline sundal. Sar so si vakerdo, von nanaj ulavde, numaj si šartime jekh averesa, a varesavo vaxt si thaj jekh upral aver. O dživdipe ane ververikane kolektivna thaj grupe thaj adžukhar šaj te ovel konceptualizirime. Misala kadaleske si o „Second Life“ vaj aver grupe ko amalnikane netvorkoja kote so e manuša šaj te len thaj den idee thaj eksperience.

Xarnes: kana vakeras vašo “kerdipe e sundalesko”, trubul te las ko dikhiper thaj o offline sundal thaj lesko činipe e online sundalesa..

---

## Literatua

- Aneesh, A., Hall, L. & Petro, P. (2012). *Beyond Globalization: Making New Worlds in Media, Art, and Social Practices*. New Jersey: Rutgers University Press.
- Atay, A. (04.05.2021). Transnational and decolonizing queer digital/quick media and cyberculture studies. *Communication and Critical/Cultural Studies*: 182-189.
- Bellani, M., Fornasari, L., Chittaro, L. & Brambilla, P. (2011). Virtual reality in autism: state of the art. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*: 235-238.
- Boellstorff, T. (2015). *Coming of Age in Second Life: An Anthropologist Explores the Virtually Human*. Princeton: Princeton University Press.
- TRANSCA (2022). *Translating Socio-Cultural Anthropology into Education*. <https://www.transca.net/de/Videos>, 01.02.2023.
- 

## 3.12 Digitalnikani transformacia

Auktoria: Robert Kleemann, Thomas Köhler

I digitalizacia irankerela o čhand sar amen keras jekhethani buti. E startune šartia but sig averkeren pe sekote, thaj adžukhar ani Europa. Sar te avel pe dži e resutne sikljovipaskere grupe? Kola formatia si ekonomikane lače? Save barjovipanca šaj minsale te keras buti? E avdivesutne sikavne thaj sikle sako dive resaren but eksperience e digitalnikane transformaciasa e sikljovipaskiri. E koncepte e neve metodenge sar so si CoP (Community of Practice), MOOC (Massive Open Online Courses) ili OER (Open Educational Resources) sade si kotor e neve

---

<sup>2</sup> Vaše buteder informacie dikhen Digitalnikano qweer čučipe

formenge e barabarutne butjake ano konteksto e digitalizaciako. Numaj, i idea e digitalnikane transformaciaki ani ranik e leipasko thaj deipasko e džanipasko, ano amalnice generalnikane, industria thaj maškarsektorikani kolaboracia, panda na del pe kodobor sama thaj na xaljovel pe lakoro džanlipe(Köhler et al., 2019).

Soske kerel pe lafi? I digitalnikani transformacia šaj te dikhel pe sar proceso so si dživdo katar o šird e digitalizaciako dži o „pherdo digitaliripe“. I funda e transformaciaki si o digitalnikano infrastrukturipe thaj i digitalnikani tehnologia, ko so o proceso džal telo vast e digitalnikane transformaciasa thaj te lejlam i industrializacia 4.0 si phandli thaj e sahne amalipne barjovipasa, a i resarin si te kerel pe amalnice 5.0 (Blossfeld et al., 2018). Vaše sikavne adava anel kaj trubul te keren networko thaj te labarindoj e digitalnikane medie pobuter te keren buti barabar (Seufert, 2018). Kana dikhas e digitalnikane kompetencie, keras ververipe ke duj fundavne modelia:

1. formiripe digitalnikani transformacia ki plesutni profesia thaj
2. koformiripe e digitalnikane transformaciako ki sahani organizacia

I digitalnikani transformacia ano školakoro konteksto sikavkerela pe kompleksnikane modelosa.

Seufert thaj av. (2018) xaljovena i digitalnikani transformacia ano školakoro konteksto sar proceso kova so barjarela pe phird pali phird. I startuni nukta si faza e digitalnikane sikljovipaskiri ane majbut neformalnikane thaj ulavde sundala, sava isi phandle organizaciakere strukture vaše trubutnipa e sikljovipaskere procesongoro, so ani avutni faza si nišankerdi sar digitalnikano suverenipe sar čekatni resarin e digitalnikane sikljovipaskiri e neve organizaciakere logikasa ani forma e integririme sikljovipaskiri ani (thaj adžukhar arakhli) digitalnikani livni vaši konekcia. Ani agorutni faza ano jekhto plano si o barjovipe e personalipaskoro ani nevi amalnikani formacia, vaj pale si lav vašo „personalnikano inteligentnikano sikljovipe ane ulavde ekosistema e sertifikirime networkongere partneronca“ (ibid.: 178, translacia kerdas o auktoro).

Čačipasa šaj te pučas amen ka oven vaj na e digitalnikane transformaciasa e škole zoraleder thaj pale networkime e amalnipasa? Cress thaj av. (2018) vakeren kaj i škola ko akava momento phares šaj te džal palo sigutnipe e barjovipaskoro e digitalizaciakoro. Kothan kadaleske, ane škole trubul te ovel šajutno korkori te oven aktivnikane ano formiripe e transforaciakoro jekhajekh lengere dromaripanca thaj napienca.

---

## Literatua

- Blossfeld, H.-P., Bos, W., Daniel, H.-D., Hannover, B., Köller, O., Lenzen, D., McElvany, N., Roßbach, H.-G., Seidel, T., Tippelt, R. & Wößmann, L. (2018). *Digitale Souveränität und Bildung. Gutachten des Aktionsrats Bildung*. Münster: Waxmann.
- Cress, U., Diethelm, I., Eickelmann, B., Köller, O., Nickolaus, R., Pant, H. A. & Reiss, K. (2018) Schule in der digitalen Transformation – Perspektiven der Bildungswissenschaften. *Deutsche Akademie der Technikwissenschaften*: 1-12.
- Köhler, T., Schoop, E. & Kahnwald, N. (2019). *Communities in New Media: Researching the Digital Transformation in Science, Business, Education & Public Administration*. Proceedings of 22nd Conference GeNeMe 2019. Dresden TUDPress.
- Seufert, S., Guggemos, J. & Tarantini, E. (2018). Digitale Transformation in Schulen – Kompetenzanforderungen an Lehrpersonen. *Beiträge zur Lehrerinnen- und Lehrerbildung: Zeitschrift zu Theorie und Praxis der Aus- und Weiterbildung von Lehrerinnen und Lehrern* 36(2): 175-193.
-

### 3.13 Digitalnikano mothovipe

Auktorja: Danijela Birt Katić, Jadranka Brkić-Vejmelka, Ines Cvitković Kalanjoš

O digitalnikano mothovipe pašarkerel o arti e mothovipasko paramisja arkasa katar digitalnikane multimedialnikane saikerina, sar so si piktore, audio thaj video. E digitalnikane paramisja si hemipe katar digitalnikani grafika, teksto, rekordime audio naracie, video thaj muzika, te šaj te sikaven e informacie vaši varesavi tema. Sar so si i čipota e tradicionalnikane mothovipasa, e digitalnikane paramisa iranen pumen trujal dende teme thaj ikeren terminirime dikhipe (Robin, 2011). Aline Gubrium definirinel o digitalnikano mothovipe sar inovativnikani metoda e participativnikane rodljaripasko ani khedin, savi e dženenge e khedinake anel aktivnikano leipe than ane studie save so si phandle e lokalnikane pučipanca (Gubrium, 2009: 5). Adava si res so džal telal premal upre, savende ano thavdipe e procesosko e kreiripasko thaj realiziripe e politikako, kadala so si kotor e khedinako aktivnikane phanden thaj isi len šajdipe te keren konstrukcia thaj autorizirinen peski ekspreienca (Gubrium, 2009: 8).

Ano peske treningoja o Joe Lambert, fundatoro e Centrosko vašo digitalnikano mothovipe (CDS) biprofiteski artikani organizacia ano Berkeley ani Kalifornija, del arka e manušenje save si interesirime vašo kerdipe thaj ulavdipe peskere personalnikane paramisengo. CDS si pendžardo thaj palo barjovipa thaj buljaripa e efa elementengo katar digitalnikano mothovipe: (1) Nukta dikhipaski – pučarel amenge so si i perspektiva e autoreski?, (2) Dramatikano pučipe – si phandlo e pučipasa saveste ka del pe džovapi dži agor e paramisako, (3) Emocionalnikani saikerin – džovapia ke seriozno pučipa save so anen amenge i paramis ko personalnikano thaj zoralo čhand, (4) „Deano katar tiro krlo“ – čhand e personalizaciako e paramisako te šaj te das dumo e publikake te hačarel o konteksto, (5) Zur e muzikake palpalunipaski–del pe muzika vaj aver sesi savo si ikerel i paramis, (6) Praktikanipe–labaripe e saikerinako te šaj i paramis te vakerele pe bizo pharipe e dikhutneske bute informacienca, (7) Tempo – phandlo e praktikane kotoresa, dikhel pe kobor bisig vaj sig i paramis džal angle (Robin, 2011: 2).

Ano pesko lil telo anav „Sikljovipaske labaripa e digitalnikane mothovipasko, o Robin sikavel i kategorizacia e digitalnikane paramisjengi thaj ulavel len ane trin bare grupe: (1) personalnikane historikane paramisa save so phanden e paramisa so ikeren informacie vašo bare čipote ano nekasko dživdipe (2) historikane dokumentarnikane filmia save so phanden paramisja so rodljaren e dramatikane čipote save so keren te hačaras o nakhlipe thaj (3) paramisa kerde te informirinen vaj te dromaren e dikhutnen vašo terminirime koncepto vaj praktika (Robin, 2011: 2).

Na sade ano sikljovipe, o digitalnikano mothovipe šaj te labarel pe vašo lokhjaripe e debatengo vaše phare numaj aktuelnikane pučipa sar so si „rasa“, multikulturalizmo, pandemia thaj globalizacija. Jekh katar e misala save so das sar bahani šaj te dikhas anglo šird e kreiripasko e paramisengoro si i digitalnikani parami telo anav „Paše dži o trajo“.

[http://digitalstorytelling.coe.uh.edu/view\\_story.cfm?vid=244&otherid=featured&d\\_title=Feature%20Digital%20Stories](http://digitalstorytelling.coe.uh.edu/view_story.cfm?vid=244&otherid=featured&d_title=Feature%20Digital%20Stories)

Sar so phenel oRobin, e paramisa so oven ano digitalnikano sundal, prekal o digitalnikano mothovipe, anen e labarnenge te ulaven peski buti thaj te komunicirinen leske e avere butjenca so si phandle paše e varesave proektonca, thaj e aver interesirime manušenca vaši tema. O čhand e kreiripasko e paramisako prekal o digitalnikano mothovipe, anel leipe than e siklengo saven isi verver stiloja e sikljovipaske, a sar o akcento si ki grupaki buti, o šajdipe vašo zoraldipe thaj

barjovipe e nekobor tipongo e lilvarnipasko: digitalnikano lilvarnipe, vizuelnikano lilvarnipe, informaciako lilvarnipe (Robin, 2011).

---

#### Literatua

Gubrium, A. (2009). Digital Storytelling as Method for Engaged Scholarship in Anthropology." *Practicing Anthropology*. 31(4): 5-9.

Robin, B. (2011). The Educational Uses of Digital Storytelling. *Proceedings of Society for Information Technology & Teacher Education International Conference 2006*: 1-8.

---

## 4 Didaktikane xaletia thaj džIPHERDIPA

### 4.1 Digitalnikani inkluzia

Auktorija: Christa Markom, Magdalena Steger, Jelena Tošić

Adhinale katar o amalnikano maškaripe ano savo varesavo manuš dživdinel, kerel buti vaj kerel peskere studie, i digitalnikani inkluzia šaj te ovel definirime ke ververikane čhania. I digitalnikani inkluzia si ki relacia e kabilipasa e individuengoro thaj grupengoro te resaren thaj labaren o informaciakere thaj komunikaciakere tehnologije bizo dikhipa ko lengoro polo, berša, amalnikano-ekonomikano hali, lokacia, čhib, fizikane rodipa thaj av. Numaj e but anglipa save so si kotor katar e digitalnikane medie isi thaj aspektia e ekskluziakoro. Sar thaj ane but aver ranika, isi digitalnikano lingano čučipe, sar thaj digitalnikano queer čučipe, save so ke verver čhania ikljovent ko kotora e sundaleskere.

#### Soske kerel pe lav?

E sikle trubul te keren analiza ki netvorkoskiri rigori so majbut mangen. Adava šaj te ovel i netvorkoskiri rigori lengere školakiri vaj pale aver netvorkoskiri rigori. Trubul te ovel kerdi analiza ko dikhipa e (digitalnikane) inkluziakere aspektia. Isi pervazo savo so ka osigurinel o proektikano timo ko DIGITclue.

#### Zumavkeren

Sar jekhto phird, drabaren o koncepto vašo digitalnikani inkluzia ko HUB thaj notirinen ko so si ki relacia e digitalnikane inkluziasa. Pala adava kere analiza ki netvorkoskiri rigori so si temelime ko koncepto katar digitalnikani inkluzia. Prezantirinen e rezultatia e online xaletosa ano siklano than thaj keren diskusia adaleske e siklenca. Von te vakeren kote ka keren averdipe. Alusaren jekh aspekto barabar e siklenca thaj den bahani sar šaj te realizirinel pe o averdipe.

Alternativa: Analizirinen I metvorkoskiri rigori barabar e siklenca.

Bahanikane aplikacie: Mural, Prezi, Power Point

#### Vaker kolegoske

Pali buti ko digitalnikano panelikano than keren buvljaripe e siklenca, a tumari buti buvljaren e siklenca šaj te ulaven e kolegonca ko sahno sundal. Adale resake šaj te ulaven o kerdo digitalnikano panelikano than ki mapa e digitalnikane inkluziakoro ki netvorkoskiri rigori DIGITclue. D.I. I mapa si mapa e sundaleskiri savate sa e labarutne šaj te ulaven e proektia, materialia, idee thaj e komentaria vašo digitalnikani inkluzia ani peskiri phuv.

#### Gindipe dureder

Akana kerdn diskusia thaj gindinden vašo digitalnikani inkluzia katar personalnikani perspektiva, sar thaj perspektiva e siklengiri. Akana akharas tumen te averkeren tumari perspektiva thaj gindinen adaleske katar aver perspektiva.

### Misal 1

Siklilen kaj i digitalnikani inkluzia šaj te anel thaj definirineli pe ke verver butja, ane verver kontekstia. Pendžarena e idee tumare siklengere sar thaj o resipe.

Gindinen sar jekh šoveberšengoro čhavo thaj manuš katar o oftovardeš ka definirineli i digitalnikani inkluzia? Si maškar lende averip vaj pale si jekhejekh ko gindipe? Ane save aspektia si verver katar tumari definicia vašo digitalnikani inkluzia?

Biobligaciakoro: Pendžarena manuše katar o oftovardeš berš vaj čhave katar o šov berš, tumare familiate vaj pašipaste? Pučen len sar von definirineli i digitalnikani inkluzia thaj keren komariripe e ideasa savi so tumen isi.

### Misal 2

Thaj adžukhar, maškar e discipline šaj te oven ververipa sar kerel pe definicia ki digitalnikani inkluzia. Sar o sociologo ka sikavel i digitalnikani inkluzia, a sar ka sikavel o informatiko? Ane save aspektia si jekh, a ko so si verver?

## 4.2 Inkluzia

Auktorija: Christa Markom, Magdalena Steger, Jelena Tošić

Ano avdisutno amalipe e manuša butvar si diskriminirime adaleske so na dikhen pe vaj na keren buti ano jekhipa e amalnikane normenca. Sa so nanaj jekh e "norma-sa" dživdinela pe sar (but)ververikano thaj butvar si phandlo e negativnikane atributenca. Lang-Wojtasik & Schieferdecker labaren jekh buvli definicia e inkluziakiri, adaleske so definirinena la sar čačipe ko participiripe ano amalnipa, biadhinala katar o normirimo vaj oficialnikano statuso. Ano pervazo akale definicias, sarkon trubul te lel dendi arka savi so si leske trubutni te džal angle ano dčivdipe. Bare džanlipastar si te ovel vakerdo kaj adava haljovel kaj i individua na trubul te adaptirineli pe e amalnipaske, numaj o amalnipa trubul te adaptirineli pe e individuake. Ko akava čhand i inkluzia si ki relacia e bilimitirime participipaske ano sakova aspekto e amalnipaskoro, biadhinala e individuakere halestar.

### Soske kerel pe lav?

Fundavni idea akale xaleteskoro sit e ovel kerdo audio kolažo, so ka keren les e sikle. I res sit e involvirinen pe e čhave ano siklanakoro proceso thaj te sikaven kaj thaj e sikle šaj te sikljovent katar peskere sikle. E teme šaj te oven phandle e digitalnikane inkluziasa, numaj thaj šaj te oven ververikane, vašo so bare džanlipastar sit e ovel kerdi diskusia e siklenca, no thaj te del pe von maškar peste te keren lav.

### Zumavkeren

Drabaren e terminia vašo inkluzia thaj digitalnikani inkluzia ki platforma [www.digitclue.net](http://www.digitclue.net). Notirineli e majbare aspektioja. Mapkarinen tumen ko koncepto e „krleskoro“ sar šajdipe e inkluziakoro. Den vakeripe e duje konceptonge sar thaj i idea „krleskiri“ dende arkasa katar mentalnikani mapa. Palo adava e čhave trubul te gindinen thaj keren buti ane grupe adaleske so šaj te sikaven peskere sikavnen. Adava šaj te ovel savi te si tema savi so von mangel. Adava šaj te ovel so te si so keren khere vaj tema so si lenge džanlipastar. Ano aver phird e čhave trubul peskere teme te sikaven e siklenge thaj te sikaven len diso nevo. I idea si e čhave kola so butvar

na šunena pe ano proceso e siklanakoro te dikhen i ekskluzia. E sikavne našti sade te sikavkeren, numaj thaj trubul diso te sikljovent ano siklanakoro than. Akale xaletosa e čhave trubul te oven involucirime ano siklanakoro proceso thaj te sikaven o reciprociteto e sikavdipaskoro thaj sikavkeripaskoro.

Pali diskusia vase varesave teme, e čhave trubul te sniminkeren peskere vakeripa ko audio editoro "audiomass". E programa šaj te arakhen akale linkoste: <https://audiomass.co/>

E dende arkasa akale programakoro šaj te kheden e prezentacie thaj e idee e siklengere thaj adalestar te keren audio kolažo. Isi duj opcie sar adava šaj te ovel realizirime.

1. Sniminkeren e prezentacie e čhavengere tumare godjaver telefonende, čhiven len ko tumaro kompjutero thaj drabarkeren ano programo telo batono file ► load from your computer. Šaj te keren penge linko thaj te keren audio kolažo. Šaj te len les telo batono file ► Export/Download thaj te kreirinen mp3-audio formato.
2. Sniminkeren e prezentacie e čhavengere direktikane tumare kompjuterosa ano programo. Akaleske keren kliko ko lolo batono vaj pale ko batono **file ► New Recording**. Ka putardjovel nevo pervazo ano savo ka šaj te alusaren Start Recording. Kana ka agorkerel i jekh to grupa, šaj te alusaren pauza thaj te ovel kerdo pale nevo sniminkeripe. Šaj te arakhen les thaj te len les telo batono **file ► Export/Download** thaj te kreirinen mp3-audio formato.

### Vaker kolegoske

Palo agoripe e anglederutne phirdengoro šaj te ulaven o audio kolažo ki netvorkoskiri rigori DIGITclue. D.I. I mapa si mapa e sundaleskiri savate sa e labarutne šaj te ulaven e proektia, materialia, idee thaj e komentaria vašo digitalnikani inkluzia ani peskiri phuv.

### Gindipe dureder

Dži akana gindinden thaj kerde diskusia katar tumari perspektiva, sar thaj i perspektiva tumare siklengiri. Akana akharas tumen akale temake te gindinen thaj katar aver nukta e dikhipaskiri.

Adhinale katar o koncepto thaj i situacia savate o manuš dživdinela, i inkluzia šaj te ovel la džanipa ke verver butja. Gindinen sar sakova olatar ka ovel vakerdo kaj si inkluzia. So ka ovel bare džanlipastar sakoneske lender? Ka ovel sa jekh vaj pale isi ververipa?

1. Manuš savo so vakerele espanikani, a dživdinela ani South Korea
2. Bebe katar o epta masek
3. Džukel so dživdinela ano centro arakhipaskoro e pisikengoro
4. Džuvli so dživdindas ani Francia ano 18 šeliberš
5. Bibinarnikani persona
6. Figura ani video khelin



## 4.3 Digitalizacia

Auktorija: Danijela Birt Katić, Jadranka Brkić Vejmelka, Ines Cvitković Kalanjoš

I digitalizacia si proceso savo so phandel e ververikane saikerina sar so si teksto, fotografia, audio, video ano digitalnikano xramovipe. Kadaleske i digitalizacia dikhel pe sar čhand e arakhipaskoro, arhiviripaskoro thaj ulavdipaskoro e kerde saikerinakoro. Bare džanlipastar si te vakere pe kaj i digitalizacia trubul te leljar el o kerdipe e kerde inkluzivnikane trujalipangoro ane save ka oven sarine phandinde thaj anel jekh putardi komunikacia thaj sigjarkerel o proceso e kerdipaskoro thaj leipe thaj deipe e džanipaskoro (Martinoli, 2019).

### Soske kerel pe lav?

O proceso e digitalizaciako zoraes kerel asari ko sikljovipe ke sa e nivelia. Anglikerel o proceso e kerdipaskoro e neve siklanakere materialengoro save so labaren pe ani siklana savi so džal ko dživdo, online thaj hibridikane. I motivacia e siklengiri si rodipe ano sakova vaxt thaj ano konteksto. Gindinas kaj e digitalnikane xaletia thaj e aplikacie si labarde ano kadava dikhipi thaj dikhljam e ververikane aspektia ko „nakhipe ki digitalnikani tehnologia“ ano konteksto e sikljovipaskoro. O trubutnipe vaše digitalnikane materialia thaj i digitalizacia e sikljovipaskiri si dendi majbut kana si i pandemia katar Covid-19. Kadalesa si sigjarkerde e anglederutne procesia, numaj ano akava momento i sama si dromardi ke džene e khedinakere save so na sas ano šajdipe jekhajekh te len than thaj te labaren sa e šukaripa e digitalizaciakere.

### Zumavkeren

#### Misal 1

Anglo so ka drabaren i buvljardi verzia e konceptoskiri Digitalizacia, šaj barabar tumare siklenca te keren i mapa e konceptongiri. Kadava ka del tumen dumo te pendžaren e alternativnikane vizie thaj e idee vašo koncepto – digitalizacia savi so isi tumen tumare siklenca. I idea savi so terdjovel palo kerdipe e mapakiri e konceptoskiri si te na xramonen o džanlipe e konceptoskoro e siklenge, numaj te len hačaripe e percepaciake savi so ka ovel sakone sikle. Palo so ka keren mapa e konceptoskiri, šaj te drabaren i buvljardi verzia e konceptongiri ko [www.digitclue.net](http://www.digitclue.net) thaj barabar te keren komparacia e definicijengiri, ideengiri saven so isi tumen ko drabaripe e xramome konceptoskiri.

I konceptikani karta ka del tumen dumo ano proceso e kerdipaskoro e džanipaskoro, e sikle ka trubul te gidninen peske kadaleske so džanen, sar hačaren o termino digitalizacia thaj šak ja oven minsale kote nanaj len džanipa thaj lava te vakeren kadava, sikavindoj kaj varesavo var amen lasa sar agordo thaj na hačaras so si o majšukar džanipe e termineskoro. I konceptikani karta ka del dumo te phanden i partikularizacia e evidentongiri, e informacie saven isi ko koncepti. Thaj adžukhar ka šaj te džan dureder te keren kombinacia e nakhle džanipanca thaj e neve informacienca dži save ka aven. Das rekomendacia te len [Popplet Concept Maps](#), numaj šaj te labaren thaj kadala so si tumenge pendžarde ([Mural](#), Power Point, [Coggle](#) vaj savo te si aver xaletio vaše mape e godjakere so si ko netvorko thaj av.)

## Misal 2

Pučen e studenten sas vaj na thaj soske gele ko online kursi. Te vakeren tumenge so sas lenge majlabardo. Keren lafi lenca vaše šukaripa thaj e bišukaripa akale siklanakoro. Zumaven tumen te arakhen e online kursia ke ververikane platforme (Coursera) thaj dromaren e studenten te keren aplikacie. Ulaven len ke grupe thaj sakoja grupa trubul te alusarel aver kursi ki tema digitalizacia thaj lakoro asari ko sikljovipe. O džaipe e ververikane subjektongo si trubutno te šaj dureder te keren ververipe thaj e pašipe ano kerdipe thaj sikavkeripe e alusarde temengoro. E studentia šaj te keren xramina džikaj šunen e kursia thaj ulaven len ane grupe. Bare džanlipastar si tumare gindipa vašo digitalizacia thaj lakere asaripa ko sikljovipa te keren ko starto e sikljovipaskoro thaj džikaj thavdel o sikljovipe. Palo agordipe e kurseskoro šukar si te keren digitalnikano postero vaše online kursia, lengere šukaripa thaj bišukaripa ano Canva xaletio ([Canva](#), [Piktochart](#)).

## Misal 3

Keren debatiripe e siklenca vaše pozitivnikane thaj negativnikane asaripa e digitalizaciakere ko lengoro sastipe. Palo kadava so ka xramonen tumare gindipa, šaj te ulaven len ko digitalnikano xaletio Mentimeter thaj te keren lafi kadaleske.

O aver phird šaj te ovel jekhethano gindinipe e amalnikane kheliapske ki tema Sar i digitalizacia kerel asari ko tumaro sastipe? Kadaleske šaj te labaren o digitalnikano xaletio [DeckToys](#). Ano kreiripe e khelinengoro jekhethane ka nakhen sa e phirda, katar o alusaripe e palpalunipangoro, droma vaj idee vaše pučipa vaj pharipa save so ka gindinen, a save o khelutno ka trubul te kreirinel te šaj te phirel ko panelo. E sikle trubul te dikhen e garavdipa vaj e dende butja save so ka den džovapi ko fundavne pučipa e khelinakere. Palo dizajniripe e khelinakoro, šaj te ulaven thaj barjaren i idea e siklenca katar aver klasoja.

## Misal 4

Keren debatiripe e siklenca vašo kodova sar rodljaren thaj leljaren e materialoja katar o internet kana keren peskere prezentacie, leljaren vaj na fotografie vaj aver materialia bizo te dikhen e auktorikane čačipena. Si vaj na akala materialia dende vašo leljardipe vaj si len norme kana trubul te leljaren pe thaj e šartia kana labaren pe kadala materialia. Rodljaren jekhethane so si licenca Creative Commons.

Pučljaren vašo jekh pučipe:

- ▶ Šaj vaj našti te las sa ko interneto?
- ▶ Sar e auktorikane čačipena šaj te arakehn pe ano digitalnikano trujalipe?

## Vaker kolegoske

Misala save so ka keren kerindoj tumare studentenca šaj te oven ani sakoja čipota ulavde tumare kolegonca ano tumaro kolektivo, numaj mangas te das tumen bahani te ulaven ko Digital Inclusion Map ki web rigori DIGITclue. D.I. Karta si karta e sundaleskiri, šaj te den tumare perosnalnikane proektia, materialia, idee thaj te mukhen e komentaria vašo digitalnikano lilvarnipe ani tumari them.

## Gindipe dureder

Akava kotor si gindime te legarel tumen jekh phird angleder, barabar peskere siklenca gindinkerena ko sa avrial o pervazi e kontekstoskoro ano savo dživdinena thaj kerena buti.

- ▶ Gindinen ka kerel ja na o proceso e digitalizacijegoro te džal napalal. O sundal akanastar te barjovel ko čhani te činava te labaras IT tehnologija. So adava ka anel ko lengoro sakodivutno dživdie, lengere tromale vaxteske? Sar ola ka organizirinen kadava? Sar gindinkerena te informirinen pes vašo sundal bizo amalanikane networkoja, interneto thaj av.?
- ▶ Dikhen te gindinken kaj tumen thaj tumare sikle šaj te labaren o vaxt genjipe thaj te iranen tumen ko 1960-to berša. Šaj te gindinken te keren lafi e manušenca, sikavnenca tumare beršenca thaj te vakeren lenge kaj ano avutnipe ka komunicirinen mobitelonca thaj ka labaren video akharipa e kolegonca katar aver kotora e sundaleskoro.

## 4.4 Kiberetika

Auktorija: Robert Kleemann, Thomas Köhler

Kiberetika si filozofikani studia etikakiri savi so si ki relacia e kompjuterenca, thaj astarel o keripe buti e labarnengoro thaj adalesa so o kompjuteria si programirime te keren buti thaj sar kerel asari ke individue thaj amalnipa. Sakova didaktikano modeliripe ki digitalnikani kerdi percepcia, konstrukcia thaj evaluacia ano sikljovipe trubul te ovel lelo ko dikhipa ki etikani perspektiva. Ano sakova sistemo katar sikljovipaskiri tehnologija (ed tech), i etika avdive gindinel pe sar but relevantnikani. Akaja orientacia šaj te maškarinel pe ke etikane, antropologikane, juristikane (tikneder formate) thaj amalnikane aspektia ko amalnikano-tehnikano lačhardipe. Sar palpalunipe adaleske, e e edukatoria ka trubul te oven sahne (mediakere) didaktikane ekspertizasa.

### Soske kerel pe lav?

I res e praktikakiri si dureder te hajovel e faktia kaj thaj ano interneto xramonel pe „tintasa“. E sikavne thaj e sikle trubul te haljovent o asari peskere labarnipaskere vjavaharipaskoro thaj ko jekh vaxt te vazden inkluzivnikano čhand e komunikaciakoro jekh averenca. Dureder, trubul te resen (jekhto) senzibilizacia kana dikhen pe e individualnikane trubutnipa e sikleskere. Drabaren o koncepto Kiberetika ki web rigori katar o proekto DIGITclue anglo te len te keren e misala.

### Zumavkeren

#### Misal 1

- ▶ Gindinen vašo adava so i kiberetika džanjlo anglo thaj palo drabaripe e tekstongoro.
- ▶ Barjarkeren [LearningSnack](#) tumare siklenge te šaj te prezentirinen lenge i tema.
- ▶ Palo so xale maro, keren lenca diskusia vaše ververipa thaj e jekhipa e avralnetworkoskere sundalesa?

I kiberetika šaj te džanjarel, ano jekhutno dikhipa, kaj isi gindipe vašo džovapipe ano procesipe e informacienca. Numaj, e čhave thaj e terne majbut biminsale arakhen pumen ane a.v. „balon filteria“ so si ki relacia e amalnikane networkonca thaj platformenca.

O pendžaripe akale faktonca thaj o ikljovipe katar akava balono filtero šaj te oven zorarde e haljovipasa e obligaciasa ki relacia premal e moralnikane baripena thaj e avera labarutne ko Interneto.

- ▶ Keren diskusia tumare siklenca hošinen pe vaj na ano adava balon filtero.
- ▶ Testirinen tumen ko <https://www.filterbubble.lu/> thaj džanen pobuter kobor si o šajdipe te dživdinen ano balon filtero e amalnikane mediende.
- ▶ Gindinen vaše šukaripa thaj e bišukaripa e balon filteroskere. Limitirinel pe vaj na tumaro „dživdipe“ ke amalnikane netvorkoja?

## Misal 2

Ano konteksto e scenarioskoro e sikavdipaskoro, e hibridnikane formatia (akate džanjol o xemime forme e siklanakere sima ki sima thaj online siklana) ka šaj te den dumo e siklengge saven so isi faktime indikacie (msl. Autizmo, socialnikani fobia thaj av.) te uprederinen peskere inhibicie thaj šukar te labaren peskere zora bizo latentikano presipe e jekhberšale grupakere.

Den e šajutne pharipa save so ka šaj te ikljoven katar i siklana sima ki sima andre ki grupa e jekhberšalengere. Alusaren o scenario savo so kerden vaj pale labaren i indikacia ano sakodiveskoro sikavdipe thaj te isi, kola si? Sar adava šaj te kerel pe?

Keren diskusia tumare siklenca sar šaj i inkluzivnikani siklana te kerel pe ani offline thaj online forma e vakerde grupake. Barjaren o obligaciakoro plano e lekciengoro thaj prezentirinen les ki vaxtali traka. Dikhen e šajutne averdipa ani participativnikani forma ko keripe e lekciengoro thaj koja forma ka šaj te labaren vašo scenario.

## Vaker kolegoske

Generalnikane, o ulavdipe e pozitivnikane thaj e negativnikane eksperienca vašo digitalnikani inkluzia, a majbut vaše misala leskere labarnipaskiri, del dumo e averen te sikavkeren pe thaj te vazden i minsa. E labarutne ka trubul te ulaven peskere eksperience e kolegonca thaj ko jekh barjardo res e temakoro. Adaleske o proekto isi les res te vazdel i platforma vašo ulavdipe kola si e eksperience so keren les dikhavno (anonimnikano) thaj del šajdipe te ovel leipe thaj deipe e proektoskoro, materialengoro, ideengoro thaj komentarengoro katar peskiri phuv, sar thaj saho sundal. Akaja platforma ka ovel resli sar "D.I. Map" (Digital inkluzivnikani mapa – inspiririme e projektosa "Queering the Map") ki netvorkoskiri rigori katar proekto DIGITclue.

## Gindipe dureder

No, o barjovipe na trubul akate te agorkerel pe. E labarutne motivirinen pe ko keripe peskere proektongoro thaj leipe e aver perspektivengoro, save so šaj te alusaren pe tromale thaj te kerel pe variacia premal i resutni grupa. O res akale sahne sikljovipaskoro thaj jekhethane dživdipaskoro si te ovel bizo bariere ano konteksto (e digitalnikane) inkluziakoro. Majbut e normative vašo maškarpeskoro komuniciripe si te oven barjarde ko participativnikano čhand andre ki khedin.

- ▶ Si vaj na von adžukhar barjarde ano konteksto e lekciengoro?
- ▶ Te si adžukhar, sar ka oven kadala normativia?
- ▶ Save specifike gindinen kaj trubul te oven lele ko dikhiper?

## 4.5 Digitalnikano čučipe

Auktorja: Christa Markom, Magdalena Steger, Jelena Tošić

Avdive e manuša trubul te phiraven pe e digitalnikane sundalesa ane but kotora e sakodivutne dživdipaskoro. E ranika sar so si sastipe, škola, banka, radži thaj biblioteke labaren o IKT (informaciakiri thaj komunikaciakiri tehnologija), kova so adžukhar ovel trubutno instrumento e dizutnege vašo labardipe adale servisonge. Te šaj adava te ovel kerdo, trubul te džanen te labaren thaj te resaren o dikhljaripe e internetoskoro, e-pošta, blogoja vaj pale amalnikane netvorkia. Numaj, nanaj sarinen sajekh džanipa. Adžukhar ovel kerdo o digitalnikano ulavdipe vaj digitalnikano čučipe.

### Soske kerel pe lafi?

Sar jekh to phird, e sikavne trubul te drabaren e konceptia Digitalnikano čučipe, Digitalnikano generaciakoro čučipe, Digitalnikano lingano čučipe thaj Digitalnikano Queer čučipe ko netvorko taro [www.digitclue.net](http://www.digitclue.net). Ka trubul thaj te notirinen e majbare džanlipaskere aspektia sar thaj te maškarinen pe ke teme save so si bare džanlipastar lengere siklengere. Ane akala misala šaj te arakhen e verver dende butja save so šaj zumaven thaj gindinen lenge. Šaj adava te keren korkori, sar thaj barabar tumare siklenca.

### Zumavkeren

#### Misal 1

Labaren e aplikacie sar so si Mural vaj Power Point te šaj te keren mentalnikane mape save so sikavena o ververipe thaj o jekh gindipe e konceptongoro save so drabarden. Keren lav tumare siklenca vašo mentalnikani mapa sar thaj vašo konceptia tumare siklenca. Šaj te labaren akala pučipa:

- ▶ Kola si e rezonia soske e manuša nanaj len res dži e digitalnikane medie?
- ▶ Šaj vaj na te gindinen savi te si i situacia ani savi e manuša aktivnikane na mangel resipe dži e digitalnikane medie?
- ▶ Kola manuša šaj te ovel len pharipa e labaripasa e digitalnikane mediengere?
- ▶ Isi vaj na diso so ka šaj te den ko koncepto e digitalnikane čučipaske vaj pale gindinen kaj nanaj varesavo aspekto?

Pali diskusia vašo konceptia ano klaso, e sikle ka trubul te gindinen vašo dende lava vakerde ane xramome konceptia Digitalnikano ulavdipe, Digitalnikano generaciakoro čučipe, Digitalnikano lingano čučipe thaj Digitalnikano Queer čučipe. Katar personalnikano dikhipe, šaj te zuraren pe so e konceptia vakeren vašo ververikane čučipa vaj pale te khuyen pe avere situacienca? Misaleske, si čačes kaj jekhe familiate e terneder džene džanen te labaren pošukar e digitalnikane medie katar e phureder džene? I idea si te gindinel pe thaj te dikhel pe čačes si vaj na ano konteksto e dživdipaskoro e siklengoro vaj si lav vašo prejudicie.

#### Misal 2

Ano drabaripe thaj/vaj diskusia vašo koncepto e digitalnikane čučupaskoro, e sikle trubul te keren buti ko termino ko jekh artikano čhand. E sikle trubul te keren grafikano sikavdipe e terminoske digitalnikano čučipe, sar thaj lengere eksperience thaj gindipa vašo adava. Adaleske trubul te labaren i programa "Paint" savi so angleder adava si instalirimi ke kompjuteria. Sar netvorkoskoro

xaleti šaj te labaren "Tinyimage", saves šaj te arakhen ko akava networko <https://www.tinyimage.de/>. E alternative šaj te oven PowerPoint, Word vaj Adobe. Palo čitrope e terminoskoro e sikle keren lav ano klaso. E sikle trubul te vakeren soske gindinde. Sar paluno phird, e sikavne ka trubul te sikavkeren o koncepto katar digitalnikano čučipe ko [www.digitclue.net](http://www.digitclue.net). Ano klaso trubul te kerel pe diskusia vaše ververipa thaj jekh gindipa maška o koncepto ko networko thaj i idea e siklengiri.

### Misal 3

O koncepto e digitalnikane čučipaskoro trubul te sikavel thaj kerel pe diskusia ano klaso. Vašo xaljovipe šaj te sikaven thaj e konceptia ko digitalnikano lingano čučipe, digitalnikano queer čučipe thaj digitalnikano čučipe premal e berša. Akale praktikane butjake bare džanlipastar si e sikle te džanen so te gindinen vaši jekh persona savi so kerel asaripe ko digitalnikano čučipe (adava šaj te ovel thaj persona so voluntirikane ka anel činavdipe ma te labarel o digitalnikano). E sikle ka trubul te xramonen jekh tikni paramisi, katar dikhipe e personakoro, xraminkerdoj i situacia, rezonia, emocie thaj av.

### Vaker kolegoske

Pali buti thaj diskusia vaše konceptia e studentenca, lengiri kreativnikani buti šaj te ulaven e kolegonca ko sažno sundal. Adale resake šaj te ulaven o kerdo arto ki tema katar o digitalnikano ulavdipe ki mapa e digitalnikane inkluziakoro savi so arakhel pe ki networkoskiri rigori DIGITclue. D.l. i mapa si mapa e sundaleskiri savate sa e labarutne šaj te ulaven e proektia, materialia, idee thaj e komentaria vaši digitalnikani inkluzia ani peskiri phuv.

### Gindipe dureder

Akana gindinden thaj kerden diskusia vašo digitalnikano čučipe katar tumari perspektiva, sar thaj katar perspektiva e siklengiri. Siklilen kaj o digitalnikano čučipe sakoneske džanljarel diso so si ververikano. Adhindož katar e manuša, o digitalnikano čučipe kerel aver rodipa. Adaleske akharas tumen te gindinen ki akaja tema katar aver perspektiva.

- ▶ Gindinen te pendžarkeren manuše katar o 17 š., kova so na džanel vaši nevi tehnologija thaj o digitalnikano čučipe. Sar adava manuš ka dikhel amaro digitalnikano sundal thaj o digitalnikano čučipe? Kola pučipa vov vaj voj ka ovel len thaj sar lenge ka den irame lav? Šaj te gindinen varesavo godjaver lav lenge, sar vov vaj voj ka šaj te te.

## 4.6 Digitalnikano lilvarnipe

Auktorija: Danijela Birt Katić, Jadranka Brkić Vejmelka, Ines Cvitković Kalanjoš

O digitalnikano lilvarnipe butvar gindinel pe sar jekh katar e majbare phirnipa ano 21 šelberšipe. Ano konteksto e sikljovipaskoro, vov kerel thaj barjovipe e kreativnipaskoro, savesa mangel pe te ovel barvalkerdo e siklanakoro proceso thaj te ovel lokhjardo o leipe thaj o buvljaripe e sikleskere džanipaskoro. Na trubul te ovel gindime sar džipheripe vašo proceso e sikljovipaskoro, savo so kerel pe ko dživdo, thaj nanaj averipe e xramome lafeske. O digitalnikano lilvarnipe trubul te ovel putaripe thaj šajdinkeripe e angažirime butjasa e sikavneskiri thaj e siklengiri kana sit haj avrial e siklanakere procesostar. Numaj o džanipe vašo labaripe e digitalnikane xalatengoro, o digitalnikano lilvarnipe hačarel thaj džanipe thaj sigurnipe ko alusaripe e "čačutne" xaletengoro.

O Kerdipe e sigurnikane trujalipaskoro ano digitalnikano konteksto si vareso so e sikavne šaj te keren e siklenge so si ko sikljovipaskoro proceso, sar thaj o labaripe avrial e siklanatar.

### Soske kerel pe lav?

Vašo šird ko labaripe e digitalnikane xaletengo dasa rekomendacia te drabaren o koncepto vašo digitalnikano lilvarnipe. O koncepto si xramome ko asavko čhand te phandel pe maškar peste e aver konceptonca save so si bare džanlipastar vašo hačaripe e digitalnikane lilvarnipasa, numaj thaj ko čhand te del tumen idee vašo kodova sar o digitalnikano lilvarnipe si ulavdo katar o mediakoro lilvarnipe thaj aver sinonimia. Savaxt trubul te das tumen ko liparipe kaj o digitalnikano lilvarnipe phandel thaj o pendžaripe e softverikane phirnipangiri sar thaj e „kovle“ phirnipa vašo kadava sar labarel pe i saikerin ko interneto ko sigurnikano čhand.

### Zumavkeren

O digitalnikano lilvarnipe na džanjarel sade resipe ke mediengere saikerina save so ikalen pe, pobuter si bare džanlipastar so vov leljarel ko kabilipe e analizakoro, evaluaciakoro, kreiripaskoro e saikerinengoro. Jekhajekh kadalesa, ka das baxani ko sikavipe e temengoro ke digitalnikane lilvarnipaske ane peskere subjektia. Ano hrvatikano konteksto, misaleske, o mediakoro lilvarnipe preperel e subjektoske hrvatski jezik, ama si limitirime ke sade nekobor sahatia ko thavdipe e beršeskoro, šajutno si thaj ane aver kontekstia te ovel asavke politike ko sikavdipe e komparirime formengoro e lilvarnipaskoro.

#### Misal 1

Drabaren o koncepto e digitalnikane lilvarnipaskoro ko [www.digitclue.net](http://www.digitclue.net). Gindinen jekhe manuše savi so nanaj minsali so si digitalnikano bililvarnipe. Premal o materialo savo so drabarden xramonen xarne instrukcie labarindoj Word, Power Point vaj xaletu vašo kolaboracia (Google Docs, MS Teams) kadale manušeske te šaj te arakhel peskere personalnikane evidente ano online trujaline.

- ▶ Gindinena kaj sien digitalnikane lilvarno? Xramon pandž phirnipa save so ka kerel tut digitalnikane lilvarno manuš
- ▶ Vakeren vaše etikane pučipa so si phandle e ulavipasa thaj e ikaldipasa e informaciengoro vaše aver manuša ko interneto.

#### Misal 2

Roden katar e sikle te vakeren thaj xarneste te definirinen e tipoja katar o lilvarnipe savenca si pendžarde. Zumaven tumen te keren komparacia e digitalnikane lilvarnipasa. Vakeren vaše pašipa thaj e ververipa maškar e terminirime tipoja e lilvarnipaskere thaj o digitalnikano lilvarnipe. Džipherde keren praktikano misal e siklenca.

Zumaven tumen jekhethane te arakhen e informacie vašo terminirime tema dende dumesa ko internetikano dikhljaripe, a pala kadava keren kadava labarindoj e hangoja save so isi tumen ani školakiri biblioteka.

Keren komparacia e evidentonge save so khedinden. Vakeren e siklenca vašo kadava save hangondar ko internet rodona informacie. Te den disave misala. Thaj adava pale keren e hangonca katar i biblioteka. Vakeren lenca vaše pharipa save so isi len kodolest. Te ulo len sukceso ano sakova te len konkretikane irame lava?

Labaren vaj na soldujendar i komparacia thaj keren kontrolipe e informacieng save so kheden. Ulaven e siklen ane paria. Roden lendar te rodljaren e informacie vašo kadava so si digitalnikano lilvarnipe. Jekh ka rodel labarindoj o Google/Yahoo, a aver ka šaj te labarel o specifikano rodljaripe ko bidikhlo web (arkasa katar InfoMine, WolframAlpha). Keren komparacia ke dende reyultatia. Akaja praktika šaj te ovel nevljardi nekobor fare ververikane pučipanca. Pučen e siklen isi vaj na ververipe maškar o Googlea thaj InfoMine / WolframAlpha thaj mukhen von te pendžaren len.

### Misal 2a

Keren lafi e siklenca vašo internetikano rodljaripe savo so majbuter roden. Kote thaj sar labaren les, pučen len vaše informacie save so arakhen si vaj na sa korektikane informacie, dikhen vaj na e informacie save so si kadale thanende thaj ko savo čhand keren kadava. Gindinen kaj te mangel te aven dži e informacie ka šaj sigeder te rodljaren ko interneto? Si vaj na e informacie ane pustika korektikane? Si vaj na e informacie saven len katar i televizia korektikane? Šaj vaj na te dikhen savo hango e informaciengoro si lenge majkorektikano thaj soske?

Džanen vaj na džanen save sa servisia isi e Google, džanen vaj na so si Gmail, Google maps, Google Earth, Google translatoro, Google meet thaj av. Labarde vaj na numaj jekh lendar?

Te pendžara amen e Google translatoresa. Si vaj na i translacia savi so avel athar korektikani? Alusaren jekh lafjori thaj keren lake translacia katar i anglikani čhib ki tumari čhib. Keren komparacia ke lele translacie thaj gindinen soske avel dži e terminirime bikorektipa ani translacia. Ani savi čhib dikhen pe majbut e bikorektipa? Prezentirinen thaj keren komparacia ke rezultatia andre ani grupa thaj gindinen kana, ani savi mera thaj ki savi čhib majbut šaj te dajandina amen ko Google Translate. Kana keren i lista thaj o ulavdipe e informaciengoro, labaren o netvorkoskoro panelo ano Padlet.

### Misal 3

Keren buti e siklenca ki tema e klidarde lavenca, zumaven tumen te vakeren lenge kaj si o rodljaripe e informaciengoro ko web ane varesave čipote limitirime te dikhljam kaj na "alusardam" o klidardo lav. Thaj kaj varesavo var ko putardo thanipe e internetesko o alusaripe e klidarde lavesko šaj te anel dži saikerin savo so si parcialnikano thaj xoxavno. Roden lender te xramonen pandž klidarde lava vašo sakova koncepto ki rigori digitlclue.net (inkluzia, digitalnikani kultura, digitalnikano lilvarnipe, digitalnikani transformacia, digitalnikano čučipe ano beršipa, digitalnikano čučipa, digitalnikano lingano čučipa, digitalni queer čučipa, digitalno mothovkeripe, digitalnikano kerdipe e sundaleskoro, kiberetika, digitalizacia). Dende dumesa katar o digitalnikano xaletio WordSift keren „badaloro e lavengoro ko temelo e labaripaskoro ko lav“. Kerdo si dizajno sar interaktivnikano bablo saveste e lava si kerde ane mini-digitalnikane baze e evidentengo save so ikeren an peste informacie vašo kadava sar labaren pe varesave lava. Phandlo si e lavesa web tezaurus. <https://wordsift.org/>

### Vaker kolegoske

E misala save so ka keren butikerindoj tumare studentenca šaj te ulaven pe e kolegonca ano tumaro kolektivo, numaj thaj ka mangas te das bahani te ulaven len ko Digital Inclusion Map na web stranici DIGITclue. D.I. Karta si karta e sundaleskiri, šaj te keren la ke personalnikane proektia, materialia, idee thaj te mukhen e komentaria vašo digitalnikano lilvarnipe ani tumari phuv.



## Gindipe dureder

Akava kotor si gindime te legarel tumen jekh phird angle, jekhethane tumare siklenca te gindinen ko sa avrial e pervazeskoro save anel o konteksto saveste dživdinen thaj keren buti.

- ▶ Zumaven tumen te gidninen jekhe manuše savo so dživdindas ano 19 š. Šaj leske te vakeren so si digitalnikano lilvarnipe? Šaj te den tumen godi ke lava save so si phandle e digitalnikane lilvarnipasa.
- ▶ Gindine vašo digitalnikano lilvarnipe katar i perspektiva e korore manuškoro thaj so leske šaj te ovel o digitalnikano lilvarnipe.

## 4.7 Digitalnikani kultura thaj inkluzivnikani praktika

Auktoro: Robert Kleemann

I digitalnikani kultura si koncepto savo so del xramovipe sar i tehnologija thaj o internet formirinen o čhand saveste amen keras komunikacia sar manuša vaj grupe. Adava si savaxt barabarutno, v.p. kolektivnikano fenomen, savo so sikljoval pe katar personalnikani eksperienca. Šaj te ovel khedime ko jekh terminirime konteksto, misaleske i organizacia vaj digitalnikano čačipe, so anel dži fokusirime konceptia. Adava džanjarel kaj i digitalnikani kultura si šhand (amari sakodiveskiri kultura) kolasa amen vjavaharinas amen, gindinas thaj keras komunikacia andre ko avdisutno amalnipa.

### Soske kerel pe lav?

E čipotipasa thaj e anglederutne barjovipasa „e dživdipaskoro ani digitalnikani sfera“ sa pobuter barjovel i personalnikani kultura savi so keren e but grupe thaj individue, sar thaj ano „čičutno sundal“. Adale barjovipasa na ikljoval sade pozitivnikane vaj negativnikane aspektia, numaj thaj maniria. Misala keren buti e fenomenonca e vakeripaskoro e nasulipaskoro, cyberbullyingo thaj digitalnikani kultura thaj lengere manifestacie. I res akale misalengiri si te činavel pe o cyberbullying thaj, te ulo adava, te oven agorde napia thaj formularia butikeripaske so ka činaven e problema. Dureder, trubul te sikavas thaj te barjaras o haljovipe e ovipaskoro thaj e formengoro e digitalnikane kulturakoro sar thaj lakere efektongoro ko sakodivutno dživdipe. E labarutne trubul te drabaren e konceptia vašo digitalnikani kultura katar i netvorkoskiri rig katar proekto DIGITclue, thaj te dikhen vaj šunen e aver formatia, adhinale e misalestar thaj interesostar.

### Zumavkeren

#### Misal 1

O „nasulipaskoro vakeripe“ thaj e „hohavne nevipa“ but gele angle ano konteksto e digitalnikane barjovipaskoro ano sundal. Ano konteksto e jekhberšale grupengoro thaj i digitalnikani inkluzia, "cyberbullying" si pendžardo termino maškar e čhave thaj terne.

- ▶ Den vakeripe vašo termino "cyberbullying" thaj sikaven e šajdutne palpalunipa vašo individue.
- ▶ Keren lav adaleske sar te legaren tumen e fenomenosa „nasulipaskoro vakeripe“. Rodljaren e šajdutne faktoria save so keren e auktoria te labaren len ano adaja forma e komunikaciakiri. Tumare eksperienca šaj te ulaven ko D.I.-Map.

- ▶ Barjaren konceptia vašo činavdipe e "cyberbullying -oskoro" tumare siklenca ko thavdipe e proektikane kurkeskoro thaj e sikle te keren rodljaripe thaj te kontaktirinen e ke obligacutne kontaktikane nukte te šaj te vazdel pe i minsa thaj te zoralkeren pe e sikle.
- ▶ Keren xarne video klipia thaj labaren TikTok, Instagram vaj Snapchat vaj digitalnikane posteria labarindoj PowerPoint vaj Paint, te šaj te našen vaj te činavkeren o problemo. Ulaven tumare arakhipa e averenca ki D.I. mapa thaj/vaj „offline“ workšopende saven so keren korkori e sikle vaj pale ko drom e online workšopende dende dumesa, misaleske, e aplikaciatar GatherTown.

## Misal 2

Amaro amalnipa na adhinel sade katar peskere džene sar individue, numaj thaj katar e ovutne vaj neve grupe andre ko amalnipa. Von formirinen les. Adava proceso si but dinamikano thaj ane digitalnikane kulture thaj leskere ranikore resen dur ane "offline ranika". Gindinen adaleske sar o aspekto „kulturnikane ververipa“ ikljovel andre thaj maškar e amalnipa.

- ▶ Isi vaj na asavke strukture andre vaj maškar e digitalnikane kulture?
- ▶ Kola si e pašipa, a kola si e ververipa dikhen maškar o kulture thaj e digitalnikane kulture?
- ▶ So kerel len avernikane?
- ▶ Kote e digitalnikane thaj nadigitalnikane kulture isi len peskere paše nukte vaj pale intesekcie?
- ▶ Keren Mural, Miro vaj MindMup kolende si sikavde tumare arakhipa.

## Vaker kolegoske

Generalnikane, o ulavdipe e pozitivnikane thaj e negativnikane eksperienca vašo digitalnikani inkluzia, a majbut vaše misala leskere labarnipaskiri, del dumo e averen te sikavkeren pe thaj te vazden i minsa. E labarutne ka trubul te ulaven peskere eksperience e kolegonca thaj ko jekh barjardo res e temakoro. Adaleske o proekto isi les res te vazdel i platforma vašo ulavdipe kola si e eksperience so keren les dikhavno (anonimnikano) thaj del šajdipe te ovel lelipa thaj deipe e proektoskoro, materialengoro, ideengoro thaj komentarengoro katar peskiri phuv, sar thaj sahno sundal. Akaja platforma ka ovel resli sar "D.I. Map" (Digital inkluzivnikani mapa – inspiririme e projektosa "Queering the Map") ki netvorkoskiri rigori katar proekto DIGITclue.

## Gindipe dureder

No, o barjovipe na trubul akate te agorkerel pe. E labarutne motivirinen pe ko keripe peskere proektongoro thaj leipe e aver perspektivengoro, save so šaj te alusaren pe tromale thaj te kerel pe variacia premal i resutni grupa. O res akale sahne sikljovipaskoro thaj jekhethane dživdipaskoro si te ovel bizo bariere ano konteksto (e digitalnikane) inkluziakoro. E xulipasa ano xoripe e digitalnikane sundaleste sar so si YouTube, Facebook, Instagram, TikTok thaj av. šaj te anen pherdi nevi perspektiva ke individualnikane trubutnipa thaj mangina e siklengere. Te na sien panda kotor akale khedinengere, oven kuražime thaj dikhen e jakhasa e edukatoreskiri.

---

## Literatua

Kleemann, R. (2021). *Von der Medienbildung zu einer Pädagogik der Digitalität: Trainingsansätze zur digitalen Inklusion; unveröffentlichte Staatsexamensarbeit*. Technische Universität Dresden.

---

## 4.8 Digitalni Queer čučipe

Auktorija: Christa Markom, Magdalena Steger, Jelena Tošić

Digitalni Queer čučipe si variacia katar o Digitalnikano lingano čučipe, kova so si ki relacia e ververipanca thaj bijekhipasa ano resipe thaj labaripe e digitalnikane tehnologiakoro. Na dikhel pe sade ane ververipa maškar e džuvlja thaj murša, numaj thaj ki sahni LGBTIQ+ khedin. Disave firme thaj organizacie zumaven pe te keren lačheder o resipe ko digitalnikano sundal vaše manuša katar LGBTIQ+ khedin thaj adalesa te tiknjaren o Digitalnikano queer čučipe. O online participiripe katar i LGBTIQ+ khedin isi les baro anglipe, numaj isi les thaj varesave pharipa.

### Soske kerel pe lav?

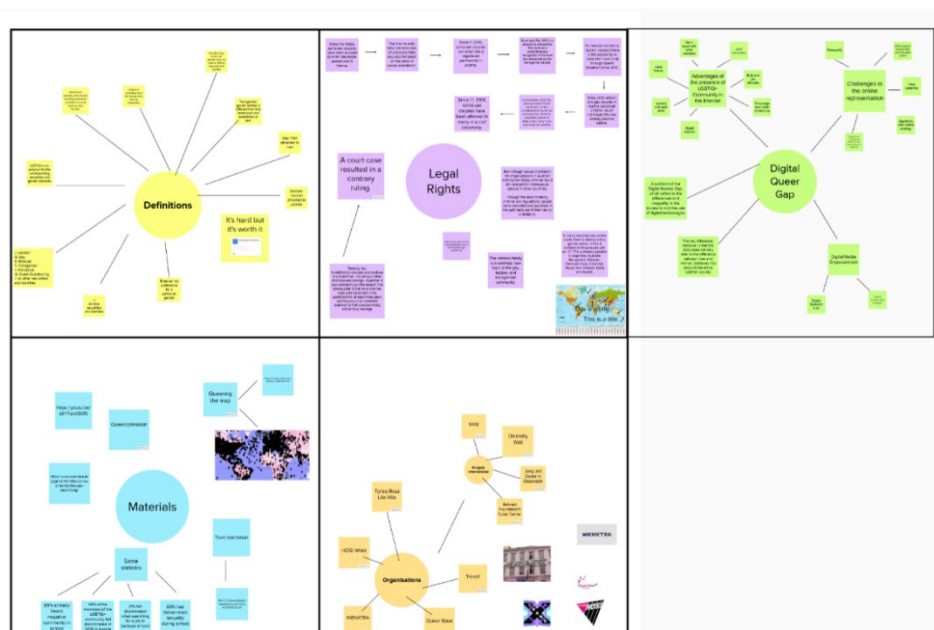
I fundavni idea si te kerel pe digitalnikano panelikano than kolate e sikavne ka labaren pin suvja, notesia, fotosia, videa thaj av. I saikerin ka trubul te kreirinel pe dende arkasa katar i lista e pučipangiri thaj temengiri. Akaja lista kerdas o timo katar DIGITclue thaj šaj te arakhen les ko durerutno teksto.

I praktika trubul te ovel kerdi premal akala phirda:

#### 1. Rodljarutni praktika e siklengje (Lista temengiri/pučipa):

- ▶ So si LGBTIQ+?
- ▶ So si Digitalnikano queer čučipe?
- ▶ Isi vaj na ani tumari diz organizacie save so keren buti e temasa LGBTIQ+ thaj/vaj Digitalnikano queer čučipe?
- ▶ Kola si e zakonikane čačipa e LGBTIQ+ khedinakere ani tumari phuv?
- ▶ Kote šaj te len dendi arka, te sien simalkerde e diskriminaciasa vašo tumaro preperipe ki LGBTIQ+ khedin?
- ▶ Kobor dur trubul te džan te šaj te len dendo dumo?

#### 2. Dizajnirinen o digitalnikano panelikano than dende dumesa katar aplikacia „Mural“:



### 3. Prezentirinen ano siklano than:

O digitalnikano panelikano than trubul te prezentirinen e siklenge ano siklano than. E definicie, notiripa, organizacie thaj av. trubul te vakeren lenge thaj keren diskusia. I res si te oven so pobare kreativnipasa thaj te keren tema savi ka ovel interaktivnikani.

### 4. Keren diskusia vase teme/pučipa e siklenca:

Palo sikavdipe e siklenge o, trubul te keren lav vašo digitalnikano panelikano than. So von gindinen adaleske? Savo gindipe/poza isi len? So ka postirinen ko panelo? So von akana džanena?

### 5. Buvljaren o panelo e ideenca/ mangipanca / resipanca e siklengere:

Keren buti ko panelo jekhethane e siklenca thaj den tumare idee/mangina thaj resipa ki akaja tema. Te si šajutno, o digitalnikano panelikano than trubul te ulaven thaj keren kompariripe.

## Zumavkeren

Misal katar Digitalnikano queer čučipe dizajnirime e aplikacijas Mural:

<https://app.mural.co/t/digitclue4230/m/digitclue4230/1646046048724/68cc19702e8f2fee2e78230dbab95d879bd2035f?sender=u079be3b7cadea0eee8041391>

Alternativa: Power Point

## Vaker kolegoske

Palo so ka keren o parno panelo thaj ka buvljaren barabar e siklenca, ulaven tumari buti e kolegonca ko sahno sundal. Adale resake šaj te ulaven o digitalnikano panelikano than ki mapa e digitalnikane inkluziakoro savi so arakhel pe ki networkskiri rigori DIGITclue. D.I. I mapa si mapa e sundaleskiri savate sa e labarutne šaj te ulaven e proektia, materialia, idee thaj e komentaria vašo digitalnikani inkluzia ani peskiri phuv.

## Gindipe dureder

Akana gindinen thaj kerden diskusia vašo Digitalnikano Queer čučipe katar tumari perspektiva, sar thaj e idee e siklengere. Akharas tumen akana te gindinen akale temake thaj te kheden panda dikhina ano Digitalnikano queer čučipe.

Ano koncepto e fokusoskoro katar e phureder preperutne ki LGBTIQ+ khedin. Adava si zorale phandlo e čučipasa ani digitalnikani era. So si e terneder generacijas? Šaj te gindinen vaše disave rezonia soske e terne preperutne katar LGBTIQ+ khedin si ikalde katar o digitalnikano sundal? Kola šaj te oven e rezonia e ververipaske maškar e phureder thaj e terneder manuša? Isi tumen vaj na disavi idea sar adava čučipe šaj te ovel tiknjardo soldujenge?

## 4.9 Digitalnikano generaciakoro čučipe

Auktorija: Danijela Birt Katić, Jadranka Brkić Vejmelka, Ines Cvitković Kalanjoš

O digitalnikano generaciakoro čučipe haljovela ververikane startikane pozicie save so si ki relacia e labaripasa e digitalnikane xaletengoro katar i rig e labarutnengoro ke ververikane phurikane grupe. O proceso e digitalizaciakoro si verver ane Europakere thaj sundaleskere phuva. No, sakote isi pharipe kana si o generaciakoro ververipe. But faktoria asaren ko labaripe e

digitalnikane xaletengoro maškar e labarutne katar o trinto beršipe: polo, socioekonomikano konteksto, netvorkeskoro resardipe, nivelo e sikljovipaskoro, than e dživdipaskoro (rurarlnikano/urbanikano), motivacia thaj av. O generaciakoro čučipe si savaxtunikani čipota, ulavde kadaleske so e manuša save so si phureder katar o 65 berš keren o bareder kator e dživdutnengoro, misal ane phuvja so si dženja ki EU thaj kadava 20,3% ano 2019. Ko jekh o barjovipe e tehnologiakoro del neve digitalnikane xaletia vašo nakhavkeripe e generaciakere čučipaskoro.

### Soske kerel pe lav?

Vašo starto šukar si te drabaren o koncepto vašo digitalnikano čučipe. Kadava šaj te putarel o džanlipe e konceptoskoro. E but phuredera manuša bizo hačaripe katar e majneve digitalnikane džanipa thaj phirnipa si ano riziko te oven bisterde. Misala katar o sakodivutno dživdipe sikaven sa bareder čučipe vaše phureder manuša. E sikavne trubul te keren phirda te šaj e sikle te oven minsale vaše ververipa ko berša kana labaren pe e digitalnikane xaletia. Kadava šaj te ovel khelel khelipe e asociatingoro prekal save sakova siklo thaj sikavno ka sikaven personalnikano galjipe vašo termino digitalnikane generaciakere čučipaske prekal e piktore, lava, terminia. Akava šaj te sikavel amenge but aspektia ko kerdo problemo saveske šaj amen na sam minsale.

### Zumavkeren

#### Misal 1

Akava misal del dumo e siklenge sar von te den arka e phuredere manušenge. Den arka e siklenge te keren sigutnikane pasvordia thaj te len aplikacie vašo vastaripe e pasvordenca ke peskere aparatia te šaj ma te ikeren peskere godjate sa e pasvordia vašo xulipe. Dikhen lengere postia e privatnipaskere ke amalnikane netvorkia thaj sikaven lenge sar te postirinen peskere evidentia thaj te dikhen len sade e amala. Dikhen e norme vašo privatnipe vaši web rigori savende trubul te kinen, pokinen vaj te ulaven sastipaskere evidentia thaj sar ka šaj te sikaven lenge but šukar butja ano labaripe e digitalnikane xaletengoro save so nakhaven e sigurnikane rizikoja. Putaren e xramlila ane save mangel te čhiven e pasvordia thaj e labarnikane anava.

- ▶ Sar o digitalnikano sigurnipe kerel asari ko amare dživdipa?
- ▶ Trubul vaj na e phureder manuša te ovel len sigurnikane mere thaj te si va, soske?
- ▶ So džanel pe telo sigurnipe e evidentongoro ano digitalnikano sundal?

#### Misal 2

Te šaj te des dumo e phuredere manušenge te labaren digitalnikane xaletia thaj te šaj te keras lenge motivacia, den anglipe e siklenge von te den motivacia peskere dajenge/dadenge, pašutnenge te xramonen mesažo vaj lil e dženenge ki familia (čhavenge, dajenge/dadenge) vaj amalenge prekal o e-mail.

- ▶ Gidninenka kaj isi tumen kapaciteto te sikaven e siklen te oven sikavne e phuredere manušenge?
- ▶ Sar šaj te keren senzibilizacia e siklenge/studentenge vaši buti thaj dendo dumo e phuredere manušenge?

### Misal 3

Te zumavas amen te labaras interneto! Šaj te putaras jekh interesnikani rigori thaj te keras surfing late. Zumaven tumen te arakhen e mainteresnikane teme vaše phureder manuša. Dikhen sar šaj te našljaren e bimangle linkoja, rigore thaj av. Zumaven tumen te arakhen e aplikacie vašo bilovengo digitalnikano sikljovipe (<https://seniorplanet.org>).

- ▶ Džanena vaj na varesavi iniciativa vašo digitalnikano lilvarnipe vaše phureder manuša tumare lokalnikane khedinate?
- ▶ Kobor sama tumari škola sikavel e digitalnikane lilvarnipaske, ulavde e phureder butjarnenge?

### Misal 4

Isi varesave aplikacie save so e phurederenge den šajdipe butvar te labaren e digitalnikane xaletia. Misaleske, isi audio aktiviripe e khereskere aparatengoro (IoT) vašo labaripe e limitirime miškipasa, sistemo e pendžaripaskoro e vakeripaskoro savo so vazdel i artikani intelegencia thaj savo so šaj te kerel komunikacia ke ververikane dialektia. Sa kadava lačharel thaj realizirinel i šukar komunikacia, ulavde e phureder labarutnenge.

- ▶ Gindinena kaj e akanutne aplikacie si šukar e phuredere manušenge?
- ▶ Zumavkeren tumen te labaren varesave lendar tumare siklenca thaj pučen len vašo gindipe.
- ▶ Kote si tumaro than kana vakerel pe vašo akava koncepto, isi tumen vaj na pharipe e labaripasa ke neve digitalnikane xaletia?

### Misal 5

Varesave praktikane butja šaj te labaren pe ke godjaver mobitelia, godjaver sahatia te šaj te sikljon pe o labaripa e labarne aplikaciengoro (pedometar), fitbit (<https://www.fitbit.com/global/eu/home>), MyFitnessPal (<https://www.myfitnesspal.com>), Health (<https://www.health.com/#main>). Das rekomendacia te cxidas e majsadane aplikacienca.

- ▶ Šaj vaj na te džas pale sa e inovacie ano digitalnikano sundal?
- ▶ Gindinen vaj na o sigutno lačharipe e digitalnikane xaletengoro tikneder frustririmo?

### Vaker kolegoske

Vakeren tumare kolegonca thaj siklenca/studentenca vaše problemia ko labaripe e digitalnikane xaletengoro save so si palpalunipe e generaciakere čučipaskoro. Kola problemia si majbut? Den bahani vaše masekoskere xarne-bešina (ko dživdo ja online) te šaj te debatirinen vaše aktuelnikane problemia ko labaripe e digitalnikane aplikaciengoro. E misala save so ka den kerindoj buti tumare studentenca šaj ani sakoja čipota te ulaven pe e kolegenca ano tumaro kolektivo, numaj mangas te den len sar bahania ulavindoj len ki Digital Inclusion Map na web stranici DIGITclue. D.I. Karta si karta e sundaleskiri, šaj te den tumare proektia, materialia, idee, thaj te mukhen komentaria vašo digitalnikano lilvarnipe ani tumari phuv.

### Gindipe dureder

Zumaven te gindinen vašo džanlipe e beršikane ververipaskoro ano konteksto e digitalnikane džanipaskoro. Te sien minsale vaše problemia, džanen vaj na vaše aver šajdipa sar te nakhaven o digitalnikano čučipe. Gindinen kaj sien ani varesavo dživdipaskoro beršipe thaj vaše šajutne problemia save so ka ikljoven ano labaripe e digitalnikane aplikaciengoro.

## 4.10 Digitalnikano lingano čučipe

Auktorija: Christa Markom, Magdalena Steger, Jelena Tošić

Digitalnikano lingano čučipe vaj o Digitalnikano lingano ulavdipe maškar e murša thaj e džuvlja ano dikhipe e šajdipangoro ano digitalnikano sundal. Adava lel te ovel e verver čhanesa ko resipe e interneteske, sar thaj o labaripe e internetoskoro prekal o godjaver telefonia, sahne kabilitetia ko isipe e mobilnikane telefonesa thaj anel rezultato e nanipasa ano profesionalnikano dživdipe (IGI-Global, 2021). Majbut ane palune duj berš, i pandemia katar Covid 19 kerdas o ververipe maškar e džuvlja thaj e murša ani digitalnikani participacia. Adaleske si tasdivipe thaj ko fakto so pale irangjoven e ververipa maškar e džuvlja thaj murša save so si angleder cxidime (Global Gender Gap Report, 2021). O lingano čučipe si majbut ko bijekhipa maškar e džuvlja thaj e murša ane sa e ranika e dživdipaskoro.

### Soske kerel pe lav?

Sar jekhto phird, e sikavne trubul te drabaren o koncepto e digitalnikane čingane čučipaskoro ko [www.digitclue.net](http://www.digitclue.net). Notirinen e majbare aspektia te šaj te keren dureder buti lesa ko avutno phird.

### Zumavkeren

Keren butjakiri lista tumare siklenge te šaj lenca te keren diskusia akale temake. Thaj adžukhar labaren vaj adaptirinen e ovutne savi so ka arakhen akate. E kotora e butjarne listengiri arakhen pe ko linko Learnings Apps sava s šaj e sikle te labaren. Šaj te keren thaj tumare aplikacie vašo sikljovipe akale temake ko akava linko: <https://learningapps.org/>

Šaj te alusaren maškar e verver opcie sar so si o butvarengoro alusaripe e tekstongoro e čučipaskoro thaj pobuter. Te mangena te labaren i aplikacia vašo sikljovipe bizi butjarni lista, šaj te arakhen la ke akala linkia:

- ▶ **Network lava:** <https://learningapps.org/watch?v=pe1do8a3c22>
- ▶ **Trušulime lava:** <https://learningapps.org/watch?v=pcwd2a6at22>
- ▶ **buteder alusaripa:** <https://learningapps.org/watch?v=p23u7e1bt22>
- ▶ **Čučo teksto:** <https://learningapps.org/watch?v=puf9p1mq222>

Keren diskusia vaše idee thaj e irame lava e siklenca ano siklano than.

### Vaker kolegoske

Pali buti vaše konceptia e studentenca, e kerde materialia šaj te ulaven e kolegonca ko saho sundal. Adaleske šaj te ulaven ki mapa e digitalnikane inkluziakoro savi so arakhel pe ki networkoskiri rigori DIGITclue. D.I. I mapa si mapa e sundaleskiri savate sa e labarutne šaj te ulaven e proektia, materialia, idee thaj e komentaria vašo digitalnikani inkluzia ani peskiri phuv.

### Gindipe dureder

Akana gindinden thaj kerden diskusia vašo digitalnikano lingano čučipe katar tumari perspektiva, sar thaj perspektiva e siklengiri. Akana akharas tumen te averkeren tumari perspektiva thaj te gindinen vašo digitalnikano lingano čučipe ko aver čhand.

### Misal 1

Gindinkeren o digitalnikano lingano čučipe e averipasa e rolengoro: I džuvli labarel o interneto pobuter katar o murš. Sar adale čipotata ka ovel o digitalnikano lingano čučipe? So šaj te ovel adava soske e džuvlja pobuter labaren o Internet? Ko kova čhand akava scenario šaj te ovel dživdinkerdo?

### Misal 2

Ano digitalnikano lingano čučipe isi definicia sade muršenge thaj džuvlenge. Akate isi nanajipe katar i bibinarnikani definicia savi so našel katar o dominantikano lingano režimo savo so si orientirime ko heteronormativnipe. Gindinen vašo digitalnikano lingano čučipe katar i perspektiva e bibinarnikane definiciakoro. Sar šaj te ovel averkerdi i definicia ko digitalnikano lingano čučipe?

## 4.11 Digitalnikano kerdipe e sundaleskoro

Auktorija: Christa Markom, Magdalena Steger, Jelena Tošić

O kerdipe e sundaleskoro, "kerdipe /deipe forma e sundaleske", majbut phandel pe e konceptosa "čačipes". Numaj, akava resipe e kerdipaskoro e sundaleskoro kerel implikacia ko jekh vaxt te oven sundala so nanaj čačikane, numaj si konstruirime vaj bičačikane. Majbut kana vakerele pe vaše online sundala, tegani labarel pe o termino „virtualnikano sundal“ vaj „bičačikano sundal“. Numaj pale o avralnetworkoskoro sundal šaj te ovel konstruirime sar online čačikano sundal.

### Soske kerel pe lav?

Jekhito, e sikle ka trubul te drabaren o koncepto e kerdipaskoro e digitalnikane sundaleskoro. Adaleske so akava koncepto si thaj adžukhar phandlo e džipherde konceptonca, isi šajdipe te drabarel pe thaj e terminenge sar so si digitalizacia, digitalnikano lingano čučipe, digitalnikano queer čučipe, digitalnikani inkluzia thaj kiberetika. Aver, trubul te ovel dikhlo o video "Kerdipe e sundaleskoro" ko transca.net (<https://www.transca.net/en/Videos>).

Trinto, trubul te ovel alusardi i praktika thaj arakhipe e pučipaske ki butikeripe adaleske. Adava trubul jekhito te keres korkori, a palo adava jekhethane e siklenca/studentenca. Ani buti e siklenca/studentenca res si von korkori te gindinen save si e phandipa maškar o „digitalnikano“ thaj „kerdipe e sundaleskoro“. Sakova ambivalentipe savi so šaj te xošinen maškar o "online" thaj "offline" sundal e sikle trubul korkori te keren.

## Zumavkeren

### Misal 1

Rodljaren kola grupe isi ano digitalnikano sundal? Kote šaj te arakhen tumen? Isi vaj na jekh vaj paše grupe ano „čačutno“ sundal? So kerel len ververikane?

- ▶ Sar ka keren definiripe e khedinake ano digitalnikano sundal?
- ▶ Sar ka keren definiripe e khedinake ano "offline" sundal?
- ▶ Si jekh vaj isi ververipa?
- ▶ Isi aspektia save so si sade ano digitalnikano sundal vaj pale si sade ano offline sundal?



## Misal 2

Second Life xramonkerel jekh tipo katar o virtuelnikano khelipe saveste šaj te tamirinen virtuelnikano dživdipe. Kerel simulacia o sundal saveste šaj te keren jekh butja sar so si ano avralnetworkoskoro sundal. Šaj te alusaren persone saven so mangel te prezentirinen, katar e bare manuša thaj čhave, džiči e dživutne thaj miteskere kreature. Andre ano akava sundal šaj te keren ververikane aktivitetia, sar so si khelipe, džiči ki kafa e amalenca vaj vizita e modakere reviate. I res e Second Life-skiri nanaj odoxor o khelipe e kompjuterikane khelipaskoro, numaj si networkipe, phandipe e amalipaskoro thaj tamiripe e amalnikane dživdipaskoro. But participantia na keren ververipe maškar online thaj offline sundal. Lenge o Second Life si jekh sar so si o avralnetworkoskoro sundal, adaleske so e manuša xan barabar thaj isi len relacie sar thaj ko avralnetworkoskoro sundal. Jekh katar e dživdutne akale sundaleskoro vakerel leske akava: „E manuša so dživdinen akate si adala so kerena les čačutno.“ (Boellstorff, 2015: 182)

Disave pučipa vašo gidnipe:

- ▶ Sar akate kerel pe lav vaše terminia „tamiripe e sundaleskoro“ thaj „digitalnikano kerdipe e sundaleskoro“?
- ▶ Gindinen vašo koncepto Aver dživdipe, Ka ovel vaj na adava „čačutno“ tumenge?
- ▶ So tumenge si o „čačutno“ sundal?

## Misal 3

E manušenge saven so isi autizam te šaj te den len arka pošukar te involvirinen pe ano „čačutno“ sundal, isi ververikane programe thaj terapie. Jekh katar e šajdipa si o labaripe e virtuelnikane čačipaskoro vašo sikavdipe e avralnetworkoskoro sundal thaj ko šhand ko promoviripe e komunikaciakoro thaj e amalnikane interakciakoro. Adava phandel labaripe e kompjuterikane programengoro vašo mapiripe vaj tamiripe e sundaleskoro vaj pale ko sa nevo sundal. Andre akale sundalende e manuša sikljovent te vazden pire phirnipa saven so palo adava šaj te keren ano „čačutno“ sundal.

- ▶ Sar ano akava misal šaj te kerel pe averdipe katar o digitalnikano thaj čačutno sundal?
- ▶ Šaj vaj na putarde te ulaven pe kadala duj sundala?
- ▶ Sar akava proekto kerel asari ki idea vašo sundala?
- ▶ Save aver konceptia šaj te labaren/dikhen pe akate?

## Misal 4

Drabaren akala konceptia: Digitalnikano lingano čučipe ko [www.digitclue.net](http://www.digitclue.net) thaj „Konstrukcia avereskiri“ ko [www.transca.net](http://www.transca.net).

- ▶ Savi konekcia šaj te phandel pe maškar adala duj terminia?
- ▶ Savi konekcia isi e „digitalnikane tamiripasa e sundaleskoro“?
- ▶ Ka šaj vaj na e anglederutne ververipa te klasificirinen sar birizikome vaj pale sar bilačhe?

### Misal 5

Ano digitalnikano sundal isi standardia thaj dromarina savende e labarutne trubul te ikeren pe. Majbut ani ranik ke mediakere etike isi ranikore savenge kerel pe diskusia vašo „čačutno“ terbiatipe. Dikhen e avutne piktore thaj gindinen save si e amalnikane norme thaj e adžikeripa.



### Misal 6

I kiberetika thaj adžukhar dela dumo ki tema e normakiri thaj e adžikeripangoro andre ano digitalnikano sundal. Drabaren o koncepto kiberetika ko [www.digitclue.net](http://www.digitclue.net). Pal adava rodljaren akala terminia PAPA-modelo, networkoskoro bontono, informaciakoro sigurnipe, privatipe, intelektualnikano sahipe.

- ▶ Kola si adala terminia phandle e ideasa vašo (digitalnikano) sundal?
- ▶ Soske akala terminia si bare džanlipaskere ano konteksto e amalnikane normengoro?
- ▶ Isi vaj na amalnikane norme save so si jekh ko online thaj offline sundal?
- ▶ Isi vaj na norme save so si labarne sade ani jekh katar akala duj čačipa?

### Misal 7

Sarkon isi les peskiri definicia ko kerdipe e digitalnikane sundaleskoro. Tumare sikle thaj adžukhar isi len ververikane idee vašo kadava sar o (digitalnikano) sundal si. Gindinen vašo tumari definicia. Xramonen kadava ko (digitalnikani) panelo. Pala adava tumare sikle te xramonen peskiri definicia.

### Vaker kolegoske

Pali buti thaj diskusia vaše konceptia e studentenca, lengiri kreativnikani buti šaj te ulaven e kolegonca ko saho sundal. Adale resake šaj te ulaven o kerdo arto ki tema katar o digitalnikano ulavdipe ki mapa e digitalnikane inkluziakoro savi so arakhel pe ki networkoskiri rigori DIGITclue. D.I. i mapa si mapa e sundaleskiri savate sa e labarutne šaj te ulaven e proektia, materialia, idee thaj e komentaria vašo digitalnikani inkluzia ani peskiri phuv.

### Gindipe dureder

Akana gindinden thaj kerden diskusia vašo digitalnikano čučipe katar tumari perspektiva, sar thaj katar perspektiva e siklengiri. Siklilen kaj o digitalnikano čučipe sakoneske džanljarel diso so si ververikano. Adhindo katar e manuša, o digitalnikano čučipe kerel aver rodipa. Adaleske akharas tumen te gindinen ki akaja tema katar aver perspektiva.

Gindinen kaj sien roboto artikane inteligenciasa. Sar vov ka šaj te sikavkerel o sundal? So si o gindime čučipe e robotoskoro? Trubul vaj na savaxt te ovel digitalnikano vaj o roboto šaj te dživdinel ano „čačutno“ sundal?

## 4.12 Digitalna transformacija

Auktorija: Robert Kleemann, Thomas Köhler

I digitalizacia anel dži o averdipe ani kolaboracia. O majanglune šartia sig averkerena pe ane sa e sektoria, thaj adžukhar ani Europa. Sar te resel pe dži e resarinakere grupe e sikljovipaskere? Kola si e fromatia e ikeripaskere thaj ekonomikane pokinkeripaskere? Save barjovipasa šaj minsale te khelinkeras amen? E sikavne thaj e sikle akana sako dive resen dži e eksperience e digitalnikane transformaciasa ko sikljovipe.

### Soske kerel pe lav?

Sar jekhto phird, e labarutne ka trubul te drabaren e konceptia vašo digitalnikani transformacia ki networkoskiri rigori katar o proekto DIGITclue, sar thaj te dikhen vaj šunen e aver formatia, adhinale e misalestar thaj interesostar. Ka trubul te notirinen e majšukar aspektoja, sar thaj te maškarinen pe ke teme save so si importantno lengere siklengere. Pali praktika ka trubul te buvljaren e kompetencie ani buti e digitalnikane xaletionca. Dureder, trubul te sikaven kobor si lenge katar o džanlipe o participiripe ano proceso e sikavdipaskoro thaj sikljovipaskoro thaj te promovieren (i digitalnikani) inkluzia. O barjovipe thaj inkluzia ane digitalnikane formatia e sikavdipaskere thaj sikljovipaskere trubul te keren džIPHERdo molipe sa e participantenge ano proceso.

### Zumavkeren

#### Misal 1

O proceso e digitalnikane transformaciakoro si sahne thanende thaj kerel asari ko (maškarutne) škole ane verver ranika. O termino vaj o koncepto si individualnikano ane verver dimenzie (makro, mezo thaj mikro nivelo) thaj rodel džovapime diferencirime dikljaripe.

- ▶ Dende arkasa ko padlet timeline, barjaren sikavipaskere sekvence ki metodikano treningo thaj barjaren e metodikane kompetencie tumare siklengere, labarindoj adala xaletia.
- ▶ Dikhen korkori tumare siklenca save thaj sar labaren e digitalnikane medie, kanalia e amalnipaskere mediengere thaj e aver formatia ano tumaro tromalo vaxt adžukhar so ka keren mapa e godjakiri. Misaleske uzal o labaripe e aplikaciako MindMup.
- ▶ Gindinen tumare siklenca ano savo molipe si lengoro labaripe e internetoskoro thaj sar vov kerel asari ko lengoro sakodivipe thaj save si e palpapunipa, pozitivnikane vaj negativnikane, so ikljoven adalestar. Čhiven sa e arakhina ki mapa e godjakiri.

#### Misal 2

I škola na dživdinel sade katar peskoro institucionalnikano pervazipe, numaj thaj anglo sa katar peskere sikle. Majbut si e terne generaciengere miškipaskiri zor vašo digitalnikani transformacia na sade ano labaripe e agorutne devijaciengoro numaj thaj ano barjovipe thaj leipe than ane sikavdipaskere formatia thaj e čipotipa.

- ▶ Barjaren i škola e avutnipaskiri tumare siklenca labarindoj ,workšopo avutnipaskoro, kote so sa adava šaj. Labaren e aplikacie [Miro](#) thaj [Mural](#) vašo efektivnikano sikavipe.
- ▶ Pala adava lenca keren pervazo ki akanutni situacia thaj kola si e šajdutne anglederutne gindinkerde konceptia thaj idee.
- ▶ Gindinen jekhethane vašo adava so trubul te ovel te šaj e idee te oven realizirime. Kola našti te keren pe thaj soske?

## Vaker kolegoske

Generalnikane, o ulavdipe e pozitivnikane thaj e negativnikane ekspericengoro vašo digitalnikani inkluzia, a majbut e misalenge ko lengoro labaripe, del dumo e averenge te sikaven pes thaj te vazden peskiri mins. E labarutne peskere eksperience ka trubul te ulaven e kolegonca thaj adžukhar te vazden i res e temakiri. Adaleske o proekto isi les res te kerel platforma vašo ulavdipe kola so sa adala eksperience kerel len dikhutne (anonimnikane) thaj del šajdipe te ovel leipe thaj deipe e proektongoro, materialongoro, ideengoro thaj e komentarongoro katar lengiri phuv, numaj thaj ko sahno sundal. Akaja plaforma ka ovel resutni sar "D.I. karta" (karta digitalnikane inkluziakiri – inspiririme katar projekto "Queering the Map") ki networkoskiri rigori e proektoskiri DIGITclue.

## Gindipe dureder

Numaj, o barjovipe na trubul thaj akate te ovel agordo. E labarutne ovena kuražime te keren peskere proektia thaj te lejaren e aver perspektive, save so šaj tromale te alusaren thaj te keren variacie premal e resarinakere grupe. I res si o sahno dživdipaskoro sikljovipe thaj jekhethano dživdipe bizi bariera ano konteksto (e digitalnikane) inkluziakoro. E (durederutne) barjovipasa ko digitalnikano formato si kerdo jekhto phird premal o efektivnikano inkluzipe ani analognikani thaj digitalnikani sfera. Te šaj akava barjovipe te keras dikhljovno, akharas tumen tumare eksperience te ulaven averenca.

- ▶ Keren xarno sumarum adaleske sar sine anglo 20 berš thaj kote sam akana.
- ▶ So šaj sa te ovel ko sundal (thaj o digitalnikano) te šaj te ovel poinkluzivnikano?
- ▶ Ulaven tumaro gidnipe vašo amari D.I. mapa.

## 4.13 Digitalno mothovkeripe

Auktorija: Danijela Birt Katić, Jadranka Brkić Vejmelka, Ines Cvitković Kalanjoš

O digitalnikano mothovkeripe kerel kombinacia maškar o arto e paramisengere mothovipaskoro ververikane digitalnikane multimedienca sar so si piktura, audio thaj video. E digitalnikane paramisa pašaren o hemipe e digitalnikane grafikakoro, tekstoskoro, e audio naracie, video sikavdipe thaj muzika te šaj te mothoven paramisa katar varesavi tema. E digitalnikane paramisa si but xarne, a olengoro lungipe si maškar o 2 thaj 10 minutia.

### Soske kerel pe lav?

E digitalnikane paramisa šaj te oven labarne ki siklana, ulavde kana keren pe hošipaskere teme thaj šaj te oven labarde ko sikljovipe te šaj e sikle te vakeren len thaj te šaj te oven sar so si vakerdo lende. O mothovkeripe haljovel pendžaripe e baripenengoro e mothovipaskoro sar forma e artoskiri. O digitalnikano mothovkeripe si labardo thaj ko formalno thaj ko biformalnikano sikljovipe thaj sikavkeripe. Kadaleske so isi terminirime phirda ano mothovipe e paramisengoro (drabaren ko koncepto vašo digitalnikano mothovkeripe), zumaven tumen te džan pal lende kana dena instrukcie tumare sikleng.

## Zumavkeren

### Misal 1

E studentenge saven so isi problema e putarde vakeripasa, putarde ikljovipasa, akava si šukar čhand te oven vakerde thaj sikavde e paramisa save so vakeren korkori peske. E studentia šaj te vakeren peskere poze, problema, hošia vaj pale džanipe ko šhand te ovel vakerdo sa kadava dende dumesa katar e digitalnikane xaletia (<https://bookcreator.com>, <https://www.canva.com/create/ebooks/>, <https://www.artsteps.com>) thaj vakerel ko lengoro anav. Kadava šaj te oven misaleske e hošime teme sar so si paramisa so den vakeripe vašo savo te si nasulipe, diskriminacia, rasizmo thaj av.

- ▶ Gindinen kaj o digitalnikano mothovkeripe del kuražo thaj zoralkerel o vakerdipe e personalnikane pozengoro-eksperiencengoro?
- ▶ So gindinen vašo digitalnikano mothovkeripe kana dikhes e (avutne) problema save so ikljoven kana isi kerdipe e hošime temengoro ?
- ▶ Save aver aspektia gindinen kaj si bare džanlipastar ano digitalnikano mothovkeripe?

### Misal 2

Kana isi čipota kaj i tema savi so keras rodel but, i digitalnikani paramisi e sikle šaj te keren dende arkasa katar e sikavne. Barabar sikljovindoj thaj rodjarindoj i tema, trubul te oven ikalde e majinteresnikane faktia, phandle lava thaj e poze. Akaja buti phandel o jekhethano butikeripe sa e siklengoro/participantengoro, a e sikavne si koordinatoria. E teme šaj te oven : dadesthan, mangipe e seleskoro, tolerancia, leljaripe, ikerdo barjovipe.

- ▶ Kola teme gindinena kaj rodona but thaj si šukar vašo keripe buti akale butjakere formakiri thaj digitalnikano mothovkeripe?
- ▶ Save si e ververipa maškar o digitalnikano mothovkeripe thaj o klasikano mothovkeripe?

### Misal 3

E studentia keren grupakere forme. Sakoja grupa kerel digitalnikani paramisi ki jekh tema. Sakova siklo isi les terminirime rola ani grupa: xramutno, režisero, mothovno thaj scenaristi. Šukar teme si ververikane: globalizacia, multikulturalizmo, pandemia.

I alusardi tema šaj te mothovel pe ke ververikane čhania. Ano proceso e keripaskoro ki digitalnikani paramis labaren pe ververikane digitalnikane xaletia.

- ▶ Isi tumen vaj na šajdipe te labaren akava čhand mothovipaske e paramisakoro?
- ▶ Save tehnikane pharipanca ka khoven tumen te šaj te dikhen o proceso e kerdipaskoro e paramisakoro?
- ▶ Kola si o kabilipa e sikleskere vašo kerdipa asavke digitalnikane materialoskoro?

## Vaker kolegoske

E digitalnikane paramisa šaj te ulaven tumare kolegenca ko sahno sundal, ulavindoj len dende dumesa katar e verver digitalnikane xaletia. E paramisa save so keren kerindoj tumare siklenca/studentenca šaj te oven ulavde e kolegenca ano tumaro kolektivo, numaj dasa tumen bahani te ulaven len ki karta e digitalnikane inkluziakoro ki platforma e proektoskiri Karta si karta e sundaleskiri, šaj te den tumare proektia, materialia, idee, thaj te mukhen komentaria vašo digitalnikano lilvarnipe ani tumari phuv.

### **Gindipe dureder**

Ko thavdipe e digitalnikane mothovkeripaskoro šaj te dikhen varesave hošime vaj bare rodipaskere teme. Ka kerel kadava asari ko Tumaro personalnikano gindipe vaše teme save so sikavkeren? Gindinen vašo labaripe e ververikane digitalnikane xaletengoro ano kerdipe e digitalnikane paramisengoro thaj vakeren tumare siklenca/studentenca vaše šajdipa ano lengoro labaripe kana keren e paramisa. Čhiven tumen ani pozicia e mothovneskiri thaj keren tumari paramisi.

## 5 Notirimi literatura

### 5.1 Literatura ki germanikani čhib

Angenent, H.; Heidkamp, B. & Kergel, D. (2019). *Digital Diversity. Bildung und Lernen im Kontext gesellschaftlicher Transformationen*. Wiesbaden: Springer Verlag.

I pustik vakerel vaše verver aspektia katar I socialnikani inkluzia ano digitalnikano sundal. E verver artikloja vakeren vaše teme uzal I digitalnikani inkluzia sar so si o digitalnikano lingano čučipe, digitalnikano čučipe thaj generaciakoro digitalnikano čučipe. Varesave katar e auktoria keren diskusia vašo digitalnikani inkluzia ano konteksto e sikljovipaskoro (školar dži univerzitetu), numaj šaj te arakhen thaj aver aspektia sar so si sastipaskoro arakhipe, socialnikani buti vaj migracia, ane save trubul te ovel dikhlaro o koncepto e digitalnikane inkluziakoro.

Ferencik-Lehmkuhl, D.; Huynh, I.; Laubmeister, C.; Lee, C.; Melzer, C.; Schwank, I.; Weck, H. & Ziemer, K. (2023). *Inklusion digital! Chancen und Herausforderungen inklusiver Bildung im Kontext von Digitalisierung*. Deutschland: Verlag Julius Klinkhardt.

I inkluzia thaj i digitalizacia ko sa ka averkeren o amalnipa ane nekobor dimenzie. Adava astarel thaj o (školaro) sikljovipe. Numaj, vašo inkluzivnikano thaj digitalnikano sikljovipe, sar thaj e maškarutne dende butja katar sikljovipaskoro sistemo, dži akana na ulo vakeripe ani kombinacia. Akaja pustik dikhel te pherel o čučipe thaj phandel i digitalnikani inkluzia e digitalnikane sikljovipasa. I saikerin si temelime katar i online konferencia "Digitalnikani inkluzia! - Šajdipa thaj rodipa e inkluzivnikane sikljovipaskoro ano konteksto e digitalizaciakoro".

Graf, D., Graulich, N., Lengnink, K., Martinez, H. & Schreiber, C. (2021). *Digitale Bildung für Lehramtsstudierende, TE@M - Teacher Education and Media*. Wiesbaden: Springer.

I pustik si kerdi vašo subjektivnikano mediakoro didaktikano sikljovipe e studentenge ke sikavnengere studie, sikavne ke phirnikane studie thaj sikavne so kerena buti ke škole. Ko Justus-Liebig-Gießen Univerzitetu barjarkerde si but modulia thaj konceptia save so, katar didaktikani perspektiva, isi len resarin te šajdaren sikljovipe e fundavne phirnipangoro vašo upre vakerde resarinengere grupe ko pervazi e digitalnikane sikljovipaskoro. Ane aneksia si prezentirime e khedime eksperience thaj e idee te čhiven pe ko dendipe vašo barjovipe e asavke metodengoro thaj e konceptengoro ke aver univerzitetia thaj seminaria.

Kaspar, K., Becker-Mrotzek, M., Hofhues, S., König, J. & Schmeink, D. (2020). *Bildung, Schule, Digitalisierung*. Münster; New York: Waxmann.

Akava khedime artiklongoro lil pašakerel pobuter katar 70 artikloja ki tema „sikljovipe, škola thaj e digitalizacie“. Maškarutni si i resarin te ovel sikavdi thaj kritikane te gindinel pe vašo akanutni situacia e rodljaripangiri ke ververikane aspektia, perspektive thaj o pučipe e digitalizaciakoro ano konteksto e školakere sikljovipaskoro thaj o sikljovipe e sikavnengoro. Dikhena pe e programakere idee vašo digitalizacia thaj digitalnipa, mediakere konceptia thaj o scenario ko labrdipe e digitalnikane mediengoro sar pučipe ko lengoro šukarkeripe. Khedime si e empirikane hangone artikloja vašo labardipe e digitalnikane mediengoro, misala e šukar praktikakoro, xramovipa e planirime studiengoro thaj e teoretikane aneksia ko subjektongoro ranikipe.

## 5.2 Literatura ki anglikani čhib

Andreasson, K. (2015). *Digital Divide: The New Challenges and Opportunities of e-Inclusion*. New York: Routledge.

O lil si ulavdo ke duj šerutne teme: digitalnikani inkluzia thaj digitalnikano čučipe. O jekhto kotor sikavel e verver rodipa ano dikhipe e digitalnikane rošasa, sar so si digitalnikano čučipe thaj digitalnikano lingano čučipe. Sikavde si e perspective katar e verver phuvja, sar so si Kina, Rusia, Gana, Europa vaj Australia. O dujto kotor e lileskoro kerel buti e temasa digitalnikani inkluzia thaj e šajdipa save so o digitalnikano sundal del. Ano akava kotor sikavde si e perspektive katar Rio de Janeiro, India, Bangladeš, Šri Lanka thaj Singapur.

Caruso, S. (2014). *Creating Digital Communities: A Resource to Digital Inclusion*. New York: Nova Publishers.

Akaja pustik ki digitalnikani inkluzia haljovel pe sar kapaciteto thaj i grupa te ovel len resipe ke informaciakere thaj komunikaciakere tehnologiakere (IKT) thaj te labaren len. O auktoro sikavel e ververikane čhandia ko vazdipe e digitalnikane inkluziakere ano UAT. Ano lil dikhen pe e verver proektia thaj e rodljaripa te šaj te arakhel pe čhand vašo inkluzia sa e dženengere ki khedin e digitalnikane sundaleskere.

European Commission (2022). *Compendium on digital inclusion in education: 8 country case studies and 33 inspiring practices*. Luxemburg: Publications Office of the European Union.

Akava instruksiakoro lil sikavela e studie e čipotengoro katar e ofto phuva (Belgia, Bugaria, Danska, Estonia, Francija thaj Italia). E phandle lava so iklike akale studiatar maškar o septembro 2020. thaj augusto 2021. O anav e studiakoro sas „šukarederipe e sikljovipaskoro ko digitalnikane xaletia thaj i praktika: Sar i digitalnikani tehnologija ano sikljovipe šaj te del dumo ano promoviripe ko vazdipe e digitalnikane inkluziakoro ano sikljovipaskoro sektoro. Akava instruksiakoro lil si xarno kotor e verver aspektengoro saven so isi relevantnikano džanipe vašo thanipe e sahne Europakoro.

Ragnedda, M. & Mutsvairo, B. (2018). *Digital Inclusion: An International Comparative Analysis*. Lanham/ Boulder/New York/ London: Lexington Books.

Akava khedipe e butjengoro rodel e šajdipa ano digitalnikano amalnipa saves so karakterizirinel sa bareder i informaciakiri thaj komunikaciakiri tehnologija (IKT). Ko temelo akaleskoro trubul te ovel gindime vašo čhandia e našalipaskere sa e formengoro katar digitalnikani ekskluzia vaj digitalnikani diskriminacija. I pustik saikerel e verver phuvjen thaj e ranika e džantripaskoro. E auktoria keren analiza ko džanlipa e digitalnikane inkluziakoro ane verver phuva ko sundal.

Köhler, T., Lucke, U. & Zhang, X. (2021). Educational media technology and its inclusive potential. A multidisciplinary review of recent approaches in informal, formal and continuous education.; In: Schumacher, C. (Hrsg.): *Proceedings of the DELFI Workshops 2020*, Heidelberg, Germany.

O artiklo rodljarel o inkluzivnikano potencialo e sikljovipaskere mediakere tehnologiakoro, ko temelo e dikhipangoro ke neve resipa ano biformalnikano, formalnikano thaj kontinuirime sikljovipe. O mangipe si te sikavel e resipa ko dikhipe save so keren buti e sikljovipasa thaj e sikljovkeripasa ke dende tehnologije thaj te dikhel e šajdipa ko durederutno barjovipe e digitalnikane džantripaskoro thaj e paše tehnologikane resardipa. Čačes, e artikloja ikerkerena e ulavde trubutnipa e siklengere ane sa e sikljovipaskere trujalipa, katar o biformalnikano dži o formalnikano sikljovipe, sar thaj e šukare sikljovipaskoro ane kherutne vaj pale profesionalnikane kontekstia. Na but čirila i pandemia e korona virusesa andjas dži baro trubutnipa vašo inkluzia e sadane populaciakoro bizo ulavde trubutnipa ano formalnikano sikljovipa. Ano jekhipe kadale barjovipasa, o fokus e butjarnikane workšopongoro ka ovel ke ulavde trubutnipa thaj ke ulavde šartia save so pheren e rodipa ko TEL/TET. Ano jekhipe kadalesa, ulavdi sama del pe ke maškarthemutne, thaj ke globalnikane komparativnikane resipa ko inkluzivnikano labardipe e



sikljovipaskere mediengoro, save so phanden o individualnikani psihofiziologikani thaj socioklutnirnikani dimenzia. Ko agor, šaj te ovel phandlo kaj e auktoria kerde pendžaripe e ververikane perpsktivengoro e inkluziakere so si premal e dikhipa e sikljovipaskere mediakere tehnologienca.

### 5.3 Literatura ki Hrvatikani čhib

Vican, Dijana; Karamatić Brčić Matilda. 2013. Obrazovna inkluzija u kontekstu svjetskih i nacionalnih obrazovnih politika – s osvrtom na hrvatsku obrazovnu stvarnost. *Život i škola*, 30/2: 48-66.

Anoa kava artiklo kerel pe diskusia vašo kustikipe e inkluziakoro ano sikljovipa thaj e efektia save so von šaj te oven ande ano konteksto e maškarmutne sikljovipaskere politikengoro ki sahani Europa, ulavde vašo sikljovipe ani Hrvatska. E auktornja keren diskusia vaše ververipa thaj vjavaharia e buvleder džanlipaskoro ki sikljovipaskiri inkluzia thaj integracia e čhavengiri thaj siklengiri ulavde trubutnipanca. Ano artiklo vakere pe vaše pharipa e implementaciakere katar i perspektiva e siklanakere praktikakoro sar thaj e averdipa save so ovena andre ki školakiri kultura.

## 6 Džipherde hangoja

<https://www.inclusion-digital.ch/>

I netvorkoskiri rigori si rezultato e proektoskoro telo anav „Digitalnikano participiripe e manuŝengoro invaliditetosa ano phirnipaskoro sikljovipe“ katar i Švajcaria. O interdisciplinarnikano timo kerel o rodljaripe vaše šanse thaj rodipa e manuŝengoro saven isi invaliditeto. I web rigori šaj te arakhel pe ki germanikani, francikani thaj italianikani čhib.

<https://www.art2wear.at/>

Akaja netvorkoskiri rigori kerel buti e digitalnikane transformaciasa ano arto. Late šaj te len disave informacie vašo digitalnikano arto thaj ano proceso e transformaciakoro, sar thaj ane konkretikane proektia saven so o artutno kerdas. Athe si thaj bahania thaj materialia vašo adava sar te ovel labardo o digitalnikano arto e sikleng e ano siklano than.

<https://imoox.at/mooc/?lang=en>

Imoox si austriakiri platforma savi so del bilovengere kursia vaše ververikane teme sar so si psihologia, digitalnikani kompetenci, demokratia thaj participacia. Ki akaja platforma

den pe thaj kursia vašo digitalnikani inkluzia savende isi videa, misaleske vašo roboterika, digitalizacia ano sastarnipe, algoritmipe, pustika thaj digitalizacia.

<https://leaschulz.com/diklusion/>

I netvorkoskiri rigori ikerela informacie vašo koncepto „Dikluzia“ savi so kerel linko maškar i Inkluzia thaj Digitalizacia. Akate šaj te arakhen materialia vašo dikluzia vašo labardipe ano siklano than, numaj thaj date vaše workšopia thaj dersipa. I rigori del xemime e ververikane metodengoro thaj phandel videa, durederutne linkoja thaj Podkastia.

<https://transca.net/en/index>

TRANSCA (Translating Socio-Cultural Anthropology into Education) sas Erasmus+ proekto kerde koordinaciasa ani Austria ko Univerzitetu ani Vienna, numaj ano proekto than lele thaj i Grcia, Danska thaj Hrvatska. O čekatno resurso ki akaja rigori si ververikane konceptia katar socio-kulturnikani antropologia, save so si kerde e sikavnenge te labaren len ane pumare siklane thana.

## 7 Alavari

**Sajberetika** šaj te ovel xramonkerdi sar sikljovipe e etikakoro savo so si ki relacia ko sa so si phandlo e digitalnikanesa, sar thaj o asari e individuakoro thaj e amalnipaskoro. O labaripe e interneteskoro barjovel ane palune dešberšipa. Adaleske vašo participiripe ano digitalnikano sundal trubun normative, moralnikane norme thaj baripena.

**Digitalnikano generaciakoro čučipe** trinto teliforma ko digitalnikano čučipa. Si ki relacia e ververipanca maškar e phureder thaj e terneder generacie ano labaripe e interneteskoro. E manuša so si phureder katar e 65 berš majbut nanaj len phirnipe ko labaripe e digitalnikane tehnologiasa. Kontinuirime zimavel pe te del pe dumo e phureder manušenge thaj te anel pe anglipe ke lengere digitalnikane phirnipa thaj adale čhaneste te nakhavel pe o čučipe ani digitalnikani era.

**Digitalnikani kultura** koncepto so xramonkerel ko savo čhand del asari thaj formirinel e manuše, sar thaj e khedina. O digitalnikano sundal kerel asari sar e manuša gindinen, keren buti thaj komunicirinen.

**Digitalnikano čučipe** vakerel vašo bijekhipe ano resipe thaj labaripe ko digitalnikano sundal. O čučipe šaj te ovel dikhlo maškar o jekh manup, amalnikane grupe thaj maškar e thema, a šaj te ovel les ververikane rezonia. Na dživdinen sa e manuša bizo neve tehnologije vašo bijekhipe. Disave manuša volutarikane na labaren digitalnikani tehnologija.

**Digitalnikano lingano čučipe** si teliforma e digitalnikane čučipaskoro. Si ki relacia maškar e manuša thaj e džuvlja ano labaripe thaj resipe ke neve tehnologije. Vaši pandemia Covid -19 o čučipe ulo bareder.

**Digitalnikani inkluzia** si ki relacia e šajdipasa te labarel pe sa so si phandlo e digitalnikane sundalesa bizo te dikhel nekaskoro polo, etnikano preperipe, čhib, "rasa",

mentalnikano, emocionalnikano vaj fizikano ververipe, familiarnikane, pakjavipaskere, ideologikane, kulturnikane preperipa, berša vaj amalnikani klasa.

**Digitalnikano lilvarnipe** si ki relacia e phirnipasa so si trubutno e manušenge vašo labaripe e digitalnikane tehnologiakoro ko labardo thaj sigurnikano čhand. Na kerel pe buti sade adaleske sar labarel pe i digitalnikani tehnologija, numaj sar te moljarel pe e verver informacie ko internet, misaleske sar te ovel dikhlo o sigurnipe kana isi zumavipe e neve web rigengoro ko internet.

**Digitalnikano queer čučipe** O digitalnikano queer čučipe si dujto teliforma e digitalnikane čučipaskiri. Nanaj ki relacia sade e bijekhale resipaskoro so si ki relacia maškar e murša thaj džuvlja, numaj thaj buvljarel o problemo ki sahani LGBTIQ+ khedin. Na sade so xramonkerel e ververipa ano labardipe e neve tehnologiengiri, numaj thaj si ki relacia ke bijekhipe thaj bičačipa savenca khuyen pe e preperurtne katar LGBTIQ+ khedina ko interneto.

**Digitalnikano mothovkeripe** xramonkerel i kombinacia e mothovkeripaskiri e digitalnikane mediende, sar so si audio, video vaj fotosia. Baro anglipe ano mothovkeripe e paramisjengoro dende arkasa katar i digitalnikani tehnologija šajdipasa te ulavel e manušenca thaj šajdipasa e butjakoro ano late jekhteane e aver manušenca ko saho sundal. Akale resipasa (e digitalnikane) e paramisate šaj te phanden pe ververikane dikhipe.

**Digitalna transformacia** termino savesa xramonel pe o labaripe e neve digitalnikane formatengoro ane ververikane dživdipaskere aspektenca. Ulavde ano konteksto e sikljovipaskoro, isi thaj dissave neve šajdipa ano sikavkeripe ano sikavipe, kote so varesavo var na trubul te oven sahani vrama ki lekcia.

Varesave misala si masovnikane putarde online kursia (MOOC) vaj pale putarde sikljovipaskere resursia (OER).

**Digitalnikano kerdipe e sundaleskoro** si termino so si phandlo e formiripaskoro vaj kerdipaskoro e sundaleskoro prekal o digitalnikano dikhipe. Butvar isi tručulnikane droma e bidigitalnikane sundalesa so anel kaj o digitalnikano thaj o analogikano sundal te našti te ulaven pe.

**Digitalizacia** si phandli e procesosa ki transformacia e ververikane aspektoncako amaro dživdipe ano digitalnikano sundal. Jekh missal ka ovel o sikljovipe, kote so e ververikane aplikacie thaj e web rigore ka šaj te labaren pe ko thavdipe e siklanakere te šaj te ovel buvljardo o džanipe e siklengoro.

**Inkluzia** šaj te ovel definirime sar participiripe ano amalnipi bizo te ovel dikhlo o xramonkerdo vaj o oficialnikano statuso. Kotor lestar si o potencialnikano rsipe e jekhutne rezultatengoro bizo te oven jekh nivelia ko sikljovipe.